DEN DANSKE MARINES UNIFORMER GENNEM TRE ÅRHUNDREDER

af E. BORG
Kommandørkaptajn

STRUBES FORLAG

DEN DANSKE MARINES UNIFORMER GENNEM TRE ÅRHUNDREDER

af
E. Borg
kommandørkaptajn

STRUBES FORLAG
1974

DEN DANSKE MARINES UNIFORMER
GENNEM TRE ÅRHUNDREDER
af E. Borg

© Erik Borg 1974
STRUBES FORLAG 1974
ISBN 87 7508 164 4
SPECIAL-TRYKKERIET, VIBORG A/S

Indhold

Illustrationer 7
Forord 11
Indledning 13
Søofficerer 17
Generaladjudanter og adjudanter hos kongen 80
Månedsløjtnanter og reserveofficerer 86
Kadetter 89
Maskinkorps 110
Intendanturkorps 114
Lægekorps 117
Civile embedsmænd 125
a. civile deputerede 125
b. admiralitetskommissær 127
c. lærere ved Søkadetakademiet 130
d. chef for Regnskabsvæsenet 130
Auditører 133
Orlogspræster 136
Divisionerne og Håndværksstokken 1688-1856 137
Underofficerer, dæksofficerer, materielmestre, kvartermestre, specialofficerer m.fl. 1856-1970 173
Faste menige 1856-1970 189
Indrullerede og værnepligtige 190
Uniformsbilleder 198
Uniformsændringer 216
Engelsk resumé - English summary 223
Noter 232
Register 239
Bilag
1. distinktioner, officerer og ligestillede 1909
2. uniformer, 1. division 1816
3. uniformer, 2. division 1816
4. uniformer, 1. division 1843
5. uniformer, 2. division 1843
6. uniformer, embedsmænd og korps 1856
7. distinktioner, underofficerer 1909

Illustrationer

1 Kommandørkaptajn C. P. Flensborg 1747 18
Captain C. P. Flensborg 1747.

2 Officer i Søe Etaten udi sin Stads Mondur 1757 21
Naval officer, full dress 1757.

3 Admiral, daglig uniform 1764 23
Admiral, undress 1764.

4 Søofficer 1787 26
Naval officer 1787.

5 Kontreadmiral 1787 28
Rear-admiral 1787.

6 Christian VII, admiralsuniform 1795 30
Christian VII, admiral, full dress 1795.

7 Epauletter, søofficerer 1801 32
Epaulets 1801.

8 Viceadmiral, stadsuniform 1801 34
Vice-admiral, full dress 1801.

9 Søofficer, daglig uniform 1801 35
Naval officer, undress 1801.

10 Søofficer, guldbroderi blå pantalons 1802 36
Embroidery pantaloons 1802.

11 Fabrikmester, stadsuniform 1802 38
Director of naval architecture, full dress 1802.

12 Kaptajn J. W. C. Krieger 1830 43
Commander J. W. C. Krieger 1830.

13 Sekondløjtnant og kadetter 1829 44
Sub-lieutenant and midshipmen 1829.

14 Kontreadmiral, galla 1829 45
Rear-admiral, full dress 1829.

15 Sekondløjtnant, frakke 1840 49
Sub-lieutenant, frock-coat 1840.

16 Kaptajn, galla 1840 50
Commander, full dress 1840.

17 Sekondløjtnant og admiral 1850 53
Sub-lieutenant and admiral 1850

18 Sekondløjtnant C. L. Wolff 1851 56
Sub-lieutenant C. L. Wolff 1851.

19 Epauletter, distinktioner m.v. 1858 58
Epaulets etc. 1858.

20 Admiral, daglig uniform 1871 63
Admiral, frock-coat 1871.

21 Epauletter, distinktioner m.v. 1882 66
Epaulets etc. 1882.

22 Søofficerer 1886 69
Naval officers 1886.

23 Admiral, galla og premierløjtnant, selskabsuniform 1909 71
Admiral, full dress and lieutenant, ball dress 1909.

24 Kommandør, tjenesteuniform med kappe, kadet og officer, slag 1909 73
Captain, greatcoat, midshipman and officer, boat cape 1909.

25 Distinktioner, Fabriksafdelingen 1909 74
Distinctions, dockyard officers 1909.

26 Distinktioner m.v. officerer 1912 75
Distinctions, officers 1912.

27 Distinktioner, officerer 1937 77
Distinctions, officers 1937.

28 Distinktioner m.v. 1951 78
Distinctions 1951.

29 Generaladjudant 1792 81
Aide-de-camp to the King 1792.

30 Generaladjudant, stadsuniform 1801 83
Aide-de-camp to the King, full dress 1801.

31 Generaladjudant 1829 84
Aide-de-camp to the King 1829.

32 Kadet 1762 92
Midshipman 1762.

33 Kadet, fregatuniform 1797 96
Midshipman, frigate uniform 1797.

34 Kadetunderofficer, stadsuniform 1802 100
Midshipman, full dress 1802.

35 Kadet 1812 101
Midshipman 1812.

36 Kadet 1858 104
Midshipman 1858.

37 Kadetter, officer ved Søkadetakademiet, lærer ved Søkadetakademiet 1858 105
Midshipmen, officer and instructor, Naval College 1858.

38 Distinktioner, kadetter 1937 108
Distinctions, midshipmen 1937.

39 Læge ved Divisionerne 1798 118
Surgeon 1798.

40 Deputeret i Admiralitets Collegiet, stabschirurg 1829 120
Civilian member, Board of Admiralty, surgeon 1829.

41 Overlæge 1837 121
Surgeon 1837.

42 Skibslæge, intendant, overauditør 1858 123
Surgeon, paymaster, judge advocate 1858.

43 Civil deputeret i Admiralitets Collegiet 1801 126
Civilian member, Board of Admiralty 1801.

44 Admiralitetscommissær, stadsuniform 1802 128
Civilian member extraordinary, Board of Admiralty 1802.

45 Admiralitetscommissær 1837 129
Civilian member extraordinary, Board of Admiralty 1837.

46 Auditør og lærer ved Søkadetakademiet 1805 131
Judge advocate and instructor, Naval College 1805.

47 Chef for Regnskabsvæsenet, galla, viceadmiral, kappe 1886 132
Director of Naval Accountancy 1886.

48 Generalauditør 1837 135
Judge advocate general 1837.

49 Underofficer 1792 144
Petty officer 1792.

50 Konstabel 1792 145
Seaman gunner 1792.

51 Matros, 2. division 1792 146
Seaman 1792.

52 Overkanoner 1798 148
Chief gunner 1798.

53 Skibbygmester, dekoreret med Holmens Hæderstegn 1802 149
Master Shipwright 1802.

54 Fyrværker 1812 153
Fire-worker 1812.

55 Højbådsmand i kappe 1812 154
Chief boatswain 1812.

56 Kanoner 1812 155
Gunner 1812.

57 Bådsmandsmath i arbejdsklæder 1812 156
Boatswain's mate 1812.

58 Vægter 1812 157
Watchman 1812.

59 Mestersvend 1813 158
Shipwright 1. cl. 1813.

60 Kvartermand 1813 159
Foreman 1813.

61 Snedkersvend i 1. kl. 1813 160
Joiner 1813.

62 Bolteslager 1813 161
Carpenter's mate 1813.

63 Skriver 1813 162
Clerk 1813.

64 Pensionist i 2. kl. 1813 163
Pensioner 1813.

65 Overkanoner 1837 165
Chief gunner 1837.

66 Divisionskvartermester 1847 171
Purser 1847.

67 Overkanoner 1858 174
Chief gunner 1858.

68 Håndværksmester, galla, kvartermand og skipper 1858 175
Master shipwright, foreman and master 1858.

69 Skulderdistinktioner, mestersvend og kvartermand 1865 178
Shoulderstraps, shipwright 1. cl. and foreman 1865.

70 Overkanoner, tjenesteuniform, underkanoner, dgl. uniform 1909 181
Chief gunner and gunner's mate 1909.

71 Distinktioner, underofficerer m.fl. 1912 183
Distinctions, petty officers 1912.

72 Distinktioner, kvartermestre 1937 185
Distinctions, petty officers 1937.

73 Distinktioner m.m. 1970 186
Distinctions 1970.

74 Matros 1858 193
Ordinary seaman 1858.

75 Marineartillerist ca. 1865 195
Seaman gunner ab. 1865.

76 Værnepligtige, blå paradedragt og hvid arbejdsdragt 1909 196
Conscripts 1909.

77 Kommandør Steen Andersen Bille og generalmajor E. Peymann 1807 199
Captain S. A. Bille and major-general E. Peymann 1807.

78 Søofficer ca. 1807 201
Naval officer 1807.

79 En Serjeant og Constabel i den kongelige Søe Etat ca. 1810 204
Master-at-Arms and seaman gunner 1810.

Forord

Oplysninger om den danske Marines uniformer er meget sparsomme i litteraturen, og en samlet redegørelse for udviklingen fra de første uniformer indførtes har hidtil ikke foreligget.

I enkelte maritim-historiske værker findes spredte oplysninger om munderingerne og om de ændringer, de har været underkastet gennem tiderne, men det er vanskeligt at få et samlet overblik over udviklingen.

Nærværende fremstilling er baseret på omfattende studier i Marinens Arkiv i Rigsarkivet, suppleret med undersøgelser af tilgængeligt billedmateriale på museer og i Det kgl. Bibliotek.

Af hensyn til overskueligheden har det ikke været ønskeligt at medtage alle mindre ændringer i uniformernes udseende, specielt ikke for den nyere tids vedkommende.

Hovedvægten er lagt på tiden indtil 1871. Dette år udsendtes det første egentlige uniformsreglement, og for den, der ønsker oplysning om yderligere enkeltheder efter dette tidspunkt, henvises til de foreliggende uniformsbestemmelser i Love og Bestemmelser for Søværnet.

Afsnittet om officerernes uniformer omfatter tillige de ved skibbyggeriet (Fabriksafdelingen) tjenstgørende overordnede embedsmænd, der indtil 1925, hvor embederne blev besat med civilt personel, var uddannet som søofficerer.

De munderinger, der i perioden 1688-1856 var fastsat for henholdsvis underofficerer og menige havde meget tilfælles i udseende og var for de meniges vedkommende afledt af underofficerernes og stort set en forenkling af disse. Da de i dette tidsrum indførte uniformsændringer for dette personel - i hvert fald for de større vedkommende - tillige er optaget i samme munderingsbestemmelser, vil uniformerne for disse kategorier i den nævnte periode blive behandlet i samme afsnit: Divisionerne og Håndværksstokken 1688-1856.

Afsnittet underofficerer, dæksofficerer, materielmestre, kvartermestre, specialofficerer m.fl. omfatter foruden underofficerer det personel, som dannede fortsættelsen af underofficersgruppen. Det bliver derved muligt at følge udviklingen af dette personels skiftende uniformer uden hensyn til personellets betegnelse i øvrigt.

I forbindelse med undersøgelserne på Rigsarkivet er fremdraget et betydeligt antal kolorerede uniformstegninger, der ikke tidligere har været offentliggjort, den ældste fra 1764. Disse tegninger har af Admiralitets Collegiet været forelagt kongen i forbindelse med indstillinger om uniformsændringer. En del af disse tegninger er anvendt som illustrationer.

Hvor der i teksten intet anføres som kilde til en uniformsbestemmelse, skal denne søges i Admiralitetets/Marineministeriets kgl. resolutioner.

Bogens udgivelse er kun blevet muliggjort ved betydelige tilskud fra forskellige fonds o.l., en hjælp, som jeg har følt som en stor opmuntring, og som jeg er meget taknemmelig for at have modtaget. Jeg bringer i den anledning en ærbødig og hjertelig tak til Kong Frederik og Dronning Ingrids Fond til humanitære og kulturelle Formål, til Speditør K. G. Gustafsson og hustru Camilla Gustafssons Fond ved Vaabenhistorisk Selskab, Tøjhusmuseet, Selskabet Tøjhusmuseets Venner, Den Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse samt til Søe-Lieutenant-Selskabet.

Jeg vil også rette en tak til frøken Elisabeth Petersen, min tidligere mangeårige sekretær, der med utrættelig iver og interesse har renskrevet manuskriptet.

Min søn, kaptajnløjtnant Peter Borg, har oversat resuméet til engelsk. Også ham skylder jeg en varm tak.

Sidst, men ikke mindst vil jeg takke min kone, Kirsten Borg, hvis aldrig svigtende opmuntring og hjælp har været af uvurderlig betydning. Hun har gennemlæst manuskriptet og har med mange gode råd bidraget til dets forbedring samt udarbejdet registret.

Erik Borg

Indledning

De første uniformer i Søetaten indførtes i slutningen af 1600-tallet for underofficerer og menige og i begyndelsen af 1700-tallet for officerer og kadetter. Dette er dog ikke ensbetydende med, at der ikke tidligere har været en vis ensartethed i påklædningen for de forskellige personelkategorier, men om uniformer i nutidig betydning var der ikke tale. Enhver klædte sig efter smag og evne.

For officerernes vedkommende bestod aflønningen allerede i 1500-tallet foruden af løn i rede penge, af en eller flere hofklædninger afhængig af deres grad.[1] Betegnelsen hofklædning betød ikke, at det var en påklædning beregnet til hoftjeneste, men derimod at den leveredes af hoffet, d.v.s. fra Klædekammeret.[2] Stoffet leveredes in natura, hvorefter modtageren selv lod den sy. Da påklædningen således var fremstillet af ensartet klæde, formodentlig gråt, og syet i den facon, der var brugelig blandt civile på den pågældende tid, har den nok haft et vist ensartet præg. Men der var intet, der angav, at de pågældende tilhørte Søetaten, ingen distinktioner, der viste hvad charge bæreren havde, eller andet, der kunne kendetegne ham som søofficer.

Som det senere vil blive beskrevet, indførtes de første uniformer for officerer 1722. Før dette tidspunkt foreligger der intet om, at officerer bar eller skulle bære uniform. Intet aktstykke antyder noget i den retning, og når det i reglementet af 1722 anføres, at »paa det, at Ober-Officererne kand have egal Mundering, saa skal samme være af rødt Klæde...«, må dette også tages som et tegn på, at noget sådant ikke har været skik og brug tidligere.

I 1704 anførte schoutbynacht Sehested som chef for Søkadetkompagniet i et brev[3] til Admiralitetet, at officererne ved kompagniet som følge af deres særlige tjeneste ofte skulle deltage i parader. De måtte af den grund klæde sig kostbarere end de øvrige officerer og måtte i det mindste have »en smuk skikkelig Kjole«. Han foreslog derfor, at deres gage blev forbedret i forhold til de øvrige officerers. Der nævnes intet her om uniform, tværtimod skulle officererne ved kompagniet være mere kostbart klædt end deres kolleger, og den nævnte »skikkelige Kjole« har uden tvivl været almindelig civil påklædning.

Tordenskiold bar ikke uniform som søofficer. Når der i visse bøger gengives en tegning af en søofficersuniform fra Tordenskiolds tid, altså før 1720, er dette en senere tids fejltagelse. Den viste uniform består af grå kjole med røde ærmeopslag, rød vest og røde benklæder. At enkelte officerer før indførelsen af den røde uniform 1722 kan have båret en grå mundering er ikke utænkeligt, nemlig deres tidligere kadetuniform, der indfør-

tes 1701. Det har været naturligt, at en nyudnævnt officer sled sin gamle kadetuniform op, men munderingen var ikke påbudt og var ingen søofficersuniform.

Ved en enkelt lejlighed under Den store nordiske Krig synes det, som om nogle officerer på eget initiativ har iklædt sig en slags uniform. Da Frederik IV i 1715 aflagde besøg på viceadmiral Gabels eskadre, var såvel Gabel som skibscheferne iklædt mundering af samme farve og snit,[4] og som de havde ladet fremstille i Kiel.

For de meniges vedkommende må disse - også med hensyn til uniformering - deles i 2 grupper. Den ene omfattede de faste folk, der antoges for en kortere eller længere årrække. Den anden udgjordes af de udskrevne (indrullerede).[5] Disse folk var et nødvendigt supplement til det faste personel, når skibene skulle udrustes og gjorde som regel kun tjeneste en kortere periode.

Den første kategori, de faste folk, der indførtes under Christian IV, kan, hvad mundering angår, sidestilles med underofficererne. De fik, i hvert fald i en vis udstrækning, udleveret beklædning, som antagelig har været en del af deres lønning. 1662 blev der f.eks. uddelt 270 kjortler, 129 par benklæder og 39 kabudser til bådsfolket.[6] Men udstyret var ofte mangelfuldt og væsentligt beregnet til sommerbrug. Om vinteren forsøgte man at hjælpe på kulden med islandske trøjer, strømper og vanter, men pengemangel stillede sig ofte hindrende i vejen. Munderingen blev syet af skræddere i byen, men 1668 meddelte de, at de ikke længere ville møde på Holmen for at udskære stoffet i Admiralitetets nærværelse. Da man nødig ville »hengive dem hele Stykker til at disponere over efter deres egen Vilje« antog man 2 mesterskræddere ved Holmen, der skulle tilskære stoffet, som bådsmændene derefter selv skulle sy.[7] Men det kneb tilsyneladende med at fremskaffe det fornødne tøj til folkene, og Admiralitetet klagede i nov 1668 over »den store Nød, som det paa Hans kongelige Majestæts elendige og næsten nøgne Baadsfolk daglig saa«, og man havde derfor hos Islandske Kompagni rekvireret 4000 alen vadmel til kjortler og bukser, men behøvede yderligere 4000 alen islandsk og ligeså meget jysk vadmel samt 2000 par sko.[8]

De første uniformer for underofficerer og menige indførtes 1688, men inden dette år blev dog visse dele af mandskabet ved særlige lejligheder iklædt munderinger i et forsøg på at skabe en vis uniformitet. 1571 udleveredes til besætningen på SNUEKATTEN, der førte de kongelige herskaber over Store Bælt en mundering bestående af en rød klædes kjortel, lange bådsmandsbukser og en ru, rød bådsmandshat.[9]

I forbindelse med Christian IV's Nordlandsrejse 1599 angives, at hvert skibs besætning skulle have tøj af forskellig farve.[10] I anledning af den

udvalgte prins Christians bryllup 1634 beordrede kongen, Christian IV, rentemestrene til at lade anskaffe rødt og gult klæde til rorsfolkene på den jagt, der skulle ro de fremmede gæster i land, og til skipperen på CHRISTIANS ARK skulle der indkøbes en klædning af rødt damask.[11]

For det udskrevne mandskabs vedkommende kom flåden relativt let over problemet med beklædning, og uniformer for de indrullerede var indtil midten af 1800-tallet et ukendt begreb, idet de var henvist til selv at møde med de nødvendige klædningsstykker. Vedrørende dette personels beklædning henvises til afsnittet om indrullerede og værnepligtige.

Søofficerer

1722 I 1722 bestemtes i forbindelse med indførelse af en egentlig uniform for underofficerer og menige, at også officererne skulle have en »egal Mundering«, dog af en anden farve end fastsat for det øvrige personel.

I reglementet, der er dateret 28 dec 1722, anføres, at den skulle være af rødt klæde med rødt underfoer og metalknapper samt være forsynet med klædes opslag af samme farve, som fastsat for den division, den pågældende tilhørte.

Inddelingen af Søetatens faste mandskab i divisioner indførtes 1719, hvor personellet blev inddelt i 6 divisioner, foruden 3 søartillerikompagnier samt Holmens håndværkere. For at skelne divisionerne og det øvrige personel fra hverandre fastsattes ved ovennævnte reglement af 1722 følgende farver på kraver og ærmeopslag:[1]

1. division	orange
2. division	rødt
3. division	gult
4. division	hvidt
5. division	lyseblåt
6. division	paille
søartillerikompagnierne	violet
håndværkerne	grønt

Reglementet nævner intet om vest, benklæder eller hat. Heller ikke kårde omtales, men da den almindeligvis hørte med til de mere velstående borgeres dragt, har det formodentlig været anset for givet, at også officererne bar en sådan, uden at det behøvede at præciseres.

Officererne skulle selv anskaffe munderingen, der ikke måtte gøres for kostbar.

Hvorledes uniformen har set ud i enkeltheder vides ikke. Da der intet anføres om dens udseende, har dette utvivlsomt været overladt til hver enkelt selv at bestemme, men det må antages, at munderingen har været af samme snit og udseende som den påklædning, der almindeligvis anvendtes af de bedrestillede klasser i befolkningen, d.v.s. en kjole, der nåede til knæet, uden krave og med store lommeklapper, og på ærmerne store, åbne opslag. Under kjolen blev båret en lang vest med skøder samt knæbenklæder.

1 Kommandørkaptajn (senere schoutbynacht) C.P. Flensborg 1747. Han bærer medaillen for Marstrands erobring 1719. Maleri af U.F. Beenfeldt privat eje.

Captain C. P. Flensborg 1747.

Et maleri af kommandørkaptajn (senere schoutbynacht) C. P. Flensborg viser utvivlsomt den i 1722 indførte uniform (fig. 1). Flensborg hørte i 1747 - det år billedet er malet - til 2. division, der på det tidspunkt havde gule ærmeopslag, således som det ses på maleriet.

1731 Den indførte uniform skulle selvfølgelig bæres i tjenesten, selvom dette ikke udtrykkelig nævntes, men i 1731 fastsattes nærmere regler for dens anvendelse. Det bestemtes, at officererne til »egen Fordel, Soulagement og Distinction« såvel i tjenesten som ved hove og »udi alle andre Samqvem« ikke måtte bære nogen anden slags klædedragt end deres forordnede mundering. Det blev med andre ord forbudt fremtidig at bære civil påklædning. Dog blev det dem tilladt indtil 1 jan 1733 at »forbruge deres nuhavende andre Klæder«.

Denne bestemmelse gav i øvrigt Admiralitetet anledning til ved adskillige lejligheder helt op til slutningen af århundredet at måtte indskærpe, at »ingen Officer maa lade sig se uden i sin Mondur, paa det enhver kan se og skønne, at han er Søe-Officer«.

Ved samme lejlighed blev det bestemt, at officererne på deres kårde skulle bære et felttegn bestående af en lidse af rød silke og guldtråd med en kvast i enden. Det måtte kun bæres af virkelige officerer og »ingenlunde under vilkaarlig Straf af nogen, som sorterer under Vores Civiletat«.

1732 Fra 1732 synes der at være indført en vis ensartethed i uniformens udseende. Det pålagdes officererne, at de var pligtige til at anskaffe sig den reglementerede uniform, hvis facon skulle fastsættes af divisionscheferne.[2] Hvis en officer ikke havde en sådan økonomi, at han kunne bekoste en ny uniform eller kunne få den fornødne kredit, skulle divisionschefen indeholde pengene i den pågældendes lønning, indtil beløbet var betalt.

Ved Christian VI's død 1746 bestemtes, at sørgedragten for officererne på vagt skulle være sort undermundering[3] samt sort flor om hatten og et sort skærf fra højre skulder til venstre knæ.[4]

1746 1746 fremkom officererne med ønske om at måtte anlægge en anden uniform med grå overmundering og rød undermundering. Da kongen ikke ønskede, at en sådan uniformsændring skulle »gravere Officerernes Økonomi«, blev der foretaget en afstemning blandt de pågældende. Samtlige officerer, på 2 nær, gik ind for den nye mundering, og ved kgl. resolution af 6 okt 1746 blev denne approberet for alle officerer »fra den højeste til den laveste«[5]. Stadsuniformen skulle bestå af en grå kjortel kantet med en bred

guldgalon og med forgyldte, glatte knapper samt små, røde ærmeopslag. Undermunderingen blev rød vest og røde benklæder.

Som daglig påklædning fastsattes den samme uniform, dog uden galoner. Den nye uniform skulle anlægges fra 1 jan 1749, men endnu inden bestemmelsen var trådt i kraft, havde kongen 1748 bestemt, at flagmændenes mundering skulle være anderledes end de øvrige officerers. Det fremgår dog ikke, hvori forskellen skulle bestå.

I nyere tid har det været helt naturligt at se landets konge i søofficersuniform. Men i 1750 vakte det megen opmærksomhed, at Frederik V, da han 16 juni overværede stabelafløbningen af to orlogsskibe (SJÆLLAND og NEPTUNUS), som den første danske konge var klædt i Søetatens uniform. Det omtaltes i aviserne som et tegn på »Kongens kloge Opmærksomhed for Rigernes vigtige Flaade, og det fornøjede meget Holmens høje og lave«.[6]

1755 Den grå uniform fra 1749 fik ikke nogen lang levetid. Allerede fra 1755 ændredes farven på kjolen fra grå til blå. Hvad grunden har været til denne forandring kan ikke siges. De skriftlige kilder oplyser intet om det. Måske kan det være påvirkning fra England. I den engelske marine blev uniform for søofficerer først indført 1748, og farven var blå. At man i England valgte denne farve skyldes ifølge overleveringen, at kongen, George II, en morgen så hertuginden af Bedford ridende i St. James's Park iført en elegant blå ridedragt med hvide rabatter og hvide ærmeopslag. Disse farver faldt i kongens smag, og ved skrivelse af 13 apr 1748 fra det engelske Admiralitet indførtes uniform med disse farver for officererne i den engelske flåde.

Den 11 mar 1752 approberede kongen indførelsen af den nye uniform. Den skulle anlægges fra 1 jan 1755, og man havde således omtrent 3 år til at slide de gamle grå kjoler op. Det blev dog tilladt at anskaffe den nye stadsuniform inden den fastsatte termin 1 jan 1755, men den måtte indtil da kun anvendes uden for tjenesten.

Denne nye uniform betegner med hensyn til broderi og udsmykning højdepunktet i søofficersuniformen. Den var typisk for rokokoen og adskilte sig i snit ikke fra den dragt, som adelens og tidens velstående borgere bar. Kjolen, der var uden krave, nåede næsten til knæet. Den havde store lommer på skøderne og åbne ærmeopslag. Under kjolen blev båret en lang skødevest, ligeledes med lommer. Dertil knæbenklæder knappet ved knæet og fastgjort med et knæbånd. Til påklædningen hørte endvidere trekantet hat og kårde, som dog ikke omtales i resolutionen.

2 Officer i Søe Etaten udi sin Stads Mondur
Gouache af J. J. Bruun 1757 Rosenborg

Naval officer, full dress 1757

Stadsuniformen (fig. 2)[7] kom til at bestå af en blå kjole med røde ærmeopslag og guldtrådsknapper, der dog allerede 1754, inden uniformen kom i brug, blev ændret til glatte, forgyldte messingknapper. Kjolen var, såvel på forstykket som på skøder, lommer og ærmeopslag, besat med sløjfer af guldtråd, 36 à 38 ialt, og for flagmændenes vedkommende tillige med en guldgalon langs kanten. Som undermundering bibeholdt man rød vest og røde knæbenklæder. Vesten var kantet med en guldgalon, som også fandtes på vestelommen.

Sløjferne kunne købes hos perlestikker Harras for 4 mark stykket, og et stykke klæde af den approberede prøve lå til eftersyn hos fabrikant Essington.[8]

Den daglige uniform blev ligeledes blå, men uden sløjfer og galoner.

Forskellen på den nye stadsuniform og den i 1746 fastsatte, var foruden farven, at den brede guldgalon på kjolen nu blev erstattet af sløjfer.

Nedenstående overslag giver et indtryk af materialer og pris for den nye stadsuniform:

5 alen blåt klæde	15 rdl
4 alen rødt klæde	16 rdl
underfoder	12 rdl
staffagen	8 rdl
knapper	4 rdl 3 mark
skrædderløn	5 rdl 3 mark
38 sløjfer	25 rdl 2 mark
10 alen bort	16 rdl 4 mark
guldtråd	1 rdl 1 mark
	104 rdl 1 mark

Når man tager i betragtning, at gagen for en premierløjtnant på den tid udgjorde 200 rdl årligt, var det ikke nogen ringe del af lønnen, der medgik til at anskaffe en reglementeret mundering.

Der vågedes nøje over, at officererne stedse bar uniform, og at denne var i overensstemmelse med den approberede. I Frederik V's Krigsartikelsbrev for Landtjenesten 1756 § 24, anføres således om de pligter, der påhviler enhver officer, bl.a. »Han skal, saalænge han er i Vores Tjeneste, alletider og i alle Lejligheder bære den Uniforme, som af Os allernaadigst er approbered til at være Søe-Officiers Mundering, som og det af Os anordnede Port d'Epée;

3 Admiral, daglig uniform 1764 Rigsarkivet

Admiral, undress 1764

og han maa paa ingen Maade nogentid bære affarvede Klæder eller udi Uniformen i Klædets Coleur, Galunernes Mynster eller Breede, Knappene eller nogen anden Ting giøre den mindste Forandring«.

1764 I 1764 ændredes den daglige uniform for flagmændene, idet det ved kgl. resolution af 30 aug fastsattes, at denne skulle besættes med en guldgalon langs forkanten af kjolen og på lommerne. På ærmeopslagene, der ligeledes kantedes med en galon, anbragtes knapper. Alle knaphuller var kantet med guldgalon (fig. 3).

Efter kongens ordre forandredes 1768 ærmeopslagene på officerernes mundering fra at være små, åbne til runde, lukkede, idet kongen fandt, »at det ville være til mere Anseelse«.[9]

1770 Fra officererne fremkom i 1770 et ønske om en forandring i deres mundering til afløsning af den i 1752 approberede uniform med de mange sløjfer, og i en forestilling til kongen af 17. jan. redegjorde Collegiet for officerernes ønske, hvori bl.a. anførtes, at samtlige officerer ønskede en mundering, der både var smuk og tillige »i Bekostning convenable« for dem.

En ny uniform blev approberet 25 jan 1770. For flagmændenes vedkommende bestemtes, at stadsmunderingen herefter skulle være med broderede guldkvaster, således som fastsat for landetatens generaler. Den daglige uniform skulle være besat med galoner.

For de øvrige officerer skulle stadsmunderingen besættes med galoner af samme slags, som hidtil anvendt på admiralernes daglige mundering og med en dobbelt galon om ærmeopslagene og omkring lommerne. På ærmeopslag og lommer anbragtes 3 knapper, for admiraler dog kun 2. Den daglige uniform forblev uforandret, dog med en galon på vesten. Farven på de nye uniformer skulle være uforandret, blå.

Det anførtes samtidig, at hatten ligeledes skulle kantes med en galon, noget bredere end den, der anvendtes på vesten. At officererne også tidligere har båret hat er udenfor enhver tvivl, men nu nævnes en sådan for første gang.

For officererne, bortset fra flagmændene, betød den nye uniform en besparelse på 42 rdl. i udgifter til guldtrækkerarbejde. Derimod synes de for flagmændene indførte guldkvaster at have været en alvorlig økonomisk belastning, og i forestilling til kon-

1771 gen af 17 dec 1771 meddelte Collegiet, at den beordrede uniform ville blive altfor kostbar, og da der tillige var indført en forenkling i munderingen for generaler, blev det foreslået, at admiralernes stadsuniform ændredes i overensstemmelse hermed, og at man forsynede ærmeopslagene med galoner 1, 2 eller 3, afhængig af graden.

Forslaget synes ikke at have vundet Majestætens bifald, idet han den 20 dec 1771 tilkendegav, at en stadsuniform var overflødig, da uniformen altid var galla. For i øvrigt at begrænse officerernes udgifter til uniformer, ønskede kongen, at alt guld på uniformerne blev afskaffet, idet man dog måske kunne indføre en epaulet, og Collegiet blev beordret til at indsende forslag i overensstemmelse hermed.

Resultatet blev således, at stadsuniformen blev afskaffet for alle officerer.

1772 11 dage senere indsendte Collegiet det forlangte forslag til kongen, bilagt en tegning af den nye uniform og en prøve af en epaulet.[10] Forslaget blev approberet 5 jan 1772. Den nye uniform blev uden guldgalon på kjolen, men i stedet indførtes epauletter. Kun på vesten fandtes en smal guldgalon.

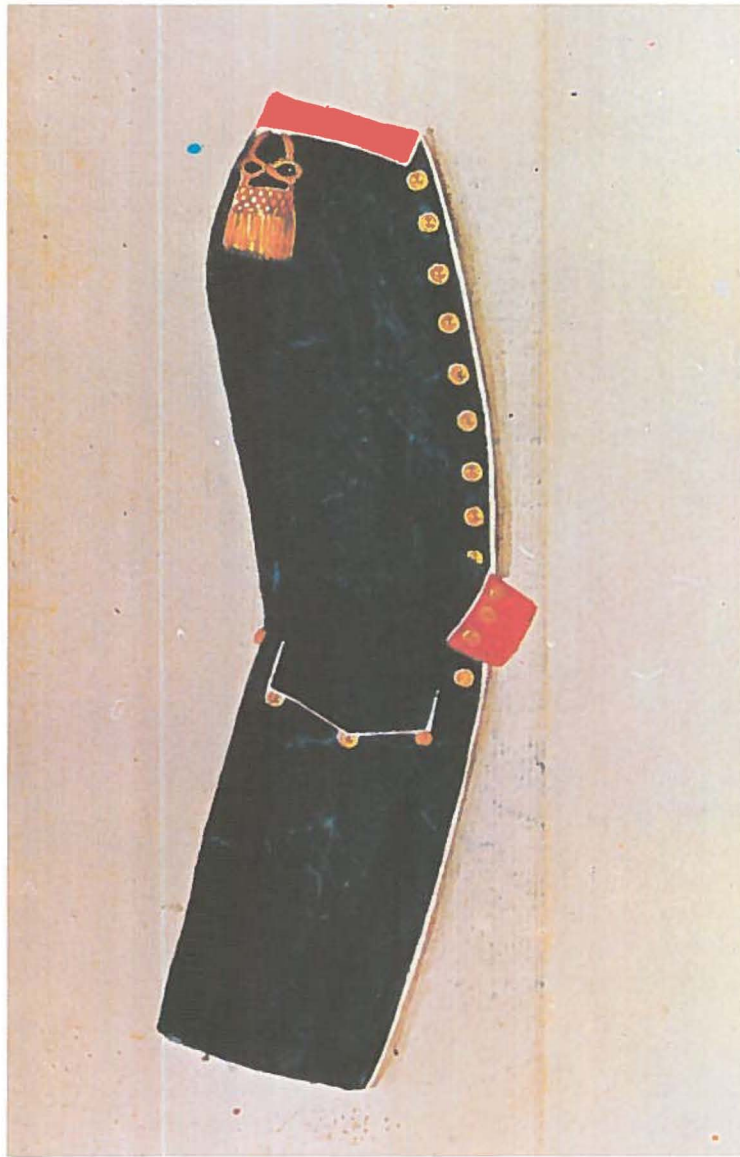
Det er vel ikke utænkeligt, at det var Struensee, der stod bag afskaffelsen af stadsuniformerne og galonerne. En kendsgerning er det i hvert fald, at man godt en måned efter hans fald, ved resolution af 26 feb 1772, genindførte den i 1770 approberede uniform for officerer under admiralsrang med kjole kantet med guldgalon. Epauletterne synes således at være bortfaldet. Samtidig indførtes for første gang distinktioner, men kun for admiralsklassen. Det blev ved resolution af 26 feb 1772 bestemt, at ærmeopslagene på flagmændenes munderinger skulle forsynes med 1, 2 eller 3 galoner for henholdsvis kontreadmiraler, viceadmiraler og admiraler.

1777 Den kgl. bestemmelse fra 1771 om stadsuniformens bortfald blev for admiralernes vedkommende ændret 1777, hvor kongen 11. sep approberede et forslag fra Collegiet, hvorefter der indførtes en gallauniform besat med galoner og med rød krave. Det er første gang, at krave nævnes i forbindelse med officerernes uniform. At den indførtes på dette tidspunkt skyldes påvirkning fra tidens civile mode.

De knapper, der hidtil var anvendt i uniformerne, havde ikke på nogen måde kendetegnet, at bæreren tilhørte Søetaten. Det var almindelige forgyldte knapper, således som de også anvendtes af civile. I 1775 sendte Collegiet til divisionscheferne en prøve af nye knapper, som man ønskede, at søofficererne for fremtiden skulle anvende. Hvorvidt disse nye knapper har været prydet med et anker, kan ikke afgøres, men i 1778 pålægges det i skrivelse til divisionscheferne,[11] at de ved en parol alvorlig indprenter officererne, at de kun må vise sig uden for deres logi i mundering, og at de ikke må bære overkjoler af anden farve end munderingsblå med Søetatens ankerknapper i. Heraf fremgår, at ankerknapper må være indført på et tidligere tidspunkt, måske allerede 1775, som ovenfor anført. Ankeret var uden krone og uden ankertov.

Ved samme lejlighed blev det tilladt at bære sorte benklæder i stedet for de hidtil anvendte røde, dog ikke ved hoffet.

En forenkling af officerernes sørgedragt indførtes 1778, hvor det blev fastsat, at alle officerer for fremtiden skulle bære sort

4 Søofficer 1787 Rigsarkivet
uniformen identisk med den i 1783 indførte, bortset fra at foret var hvidt i stedet for rødt

Naval officer 1787

flor om armen, hvad enten det drejede sig om hofsorg eller familiesorg.

Under den Nordamerikanske Frihedskrig (1775-83) kom Danmark i begyndelsen af 1780-erne ud i en alvorlig økonomisk krise, og nødvendige spareforanstaltninger måtte iværksættes.

1783 6 jan 1783 modtog Admiralitetscollegiet følgende allernådigste kabinetsordre: »Da Vi finder det ligesaa nødvendigt for Staten som af den yderste Vigtighed for enhver Borger, at de indskrænker Overdaadighed og overflødige Udgifter, saa haver Vores Collegium i Henseende til Galloners Brug i Søe-Etatens Uniformer at være betænkt paa den muligst paaseede Indskrænkning og derover med allerunderdanigst Forslag til Os at indkomme«. Admiralitetet handlede hurtigt. Allerede en uge efter forelagde det en række nye uniformsbestemmelser for kongen omfattende ændringer såvel for søofficerer som for kadetter.

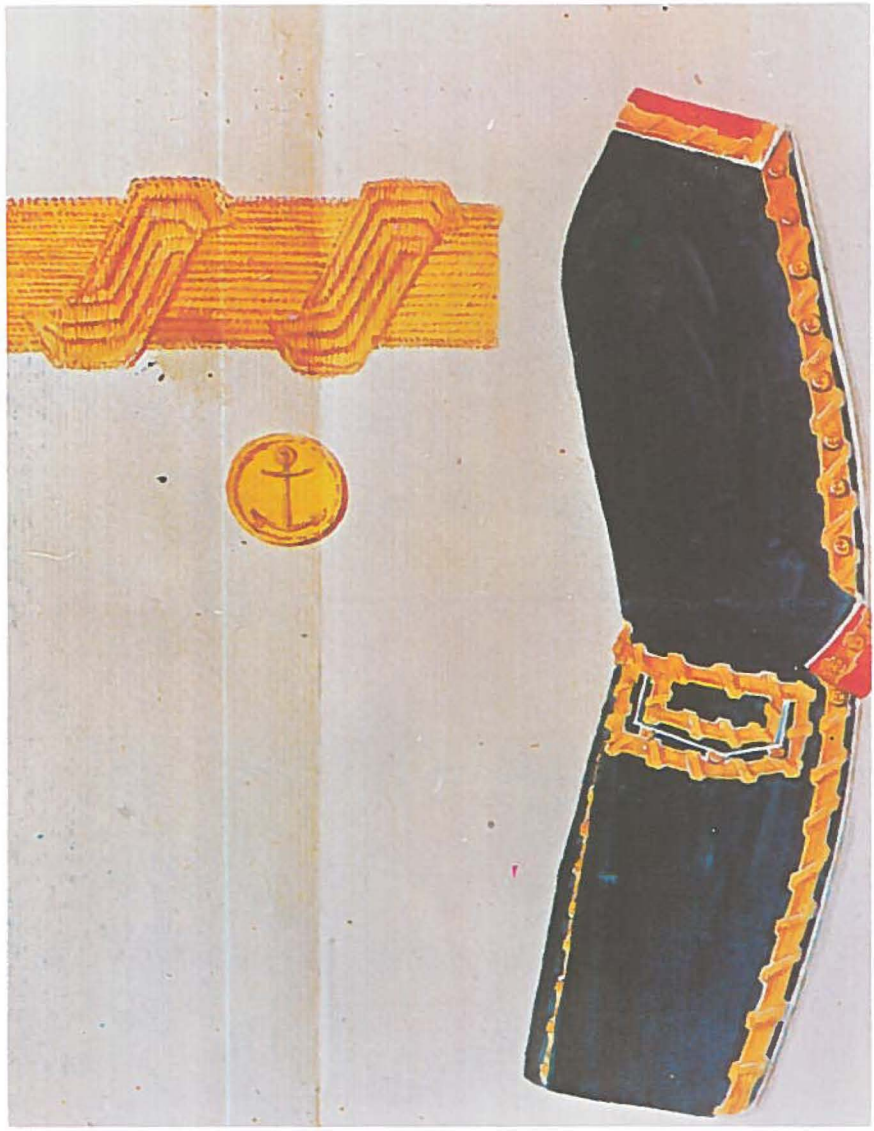
Forslaget blev godkendt af kongen 15 jan 1783 og bestemte for admiralernes vedkommende, at kun de skulle beholde galoner om opslagene. Ligeledes bevarede de den røde krave med galoner samt hatte med galoner og hvide fjer. For øvrige officerer indførtes ponceaurød krave uden galoner samt på venstre skulder en guldepaulet af »maadelig Størrelse«. Den da indførte epaulet var af et noget andet udseende end nutidens epauletter. Den var dannet af et fletværk af guldsnore og forsynet med kantiller[12] (fig. 4). Denne epaulet må ret hurtigt være ændret, uden at der synes at foreligge en bestemmelse herom, idet portrætter af søofficerer malet i perioden 1785 til 1801 viser en lignende epaulet, men med 2 løsthængende kvaster af guldtrækkerarbejde.

I øvrigt skulle kjolen syes, så en kant af det røde underfoer blev synlig.

Kun 14 dage efter, at kongen havde godkendt den nye mundering, meddelte Admiralitetet, at epauletten skulle bæres på højre skulder i stedet for på venstre, »da det hos alle Nationer for nærværende er brugeligt at bære Epauletterne paa højre Skulder«.

Et halvt år efter disse bestemmelsers udgivelse fik admiralerne dog en guldgalon langs kjolens forkant (fig. 5).

For at adskille søofficererne »fra alle andre og give dem et Tegn, hvormed de i Tjenesten bedst, snart og tydeligt kunde kendes og agtes til god Nytte og Orden i Almindelighed og især ved Ildsvaade, Sammenløb paa Gaderne og Slagsmaal og saadanne Uordener, der snarlig ved en Officers Nærværelse kunde raades Bod paa«, foreslog Collegiet, at »alle vitterlige Søofficerer maatte bære en

5 Kontreadmiral 1787 Rigsarkivet
uniformen identisk med den i 1783 indførte, bortset fra at foret var hvidt i stedet for rødt

Rear-admiral 1787

Cocarde paa Hatten, hvilket blandt alle andre Nationer er introduceret, enten hvid med rød Stribe eller rød med hvid Stribe«.

Ingen af disse kokarder blev dog godkendt. Istedet indførtes til afløsning af den hidtil brugte sorte kokarde[13] en rød kokarde med gul kant (de oldenborgske farver) ligesom Landetatens.

Samtidig med disse uniformsbestemmelser fandt Admiralitetet anledning til at gøre opmærksom på, at den nye uniform for såvel søofficerernes som kadetternes vedkommende let kunne forveksles med de livreer, som anvendtes af »Domestiquer«, og indstillede til allernådigst resolution, at det blev bestemt, at ingen »Domestique« måtte bruge blå kjole med rødt foer og røde underklæder uden tillige at bære hvide metalknapper og ikke rød krave.

Også håret måtte Collegiet interessere sig for af hensyn til uniformiteten. 1783 blev det beordret, at samtlige søofficerer og kadetter, såvel i som udenfor tjenesten og især ved det kgl. hof, herefter skulle bære sorte piske i deres parykker eller hår, i stedet for punge.

1784 Den rød/gule kokarde fik ingen lang levetid i Søetaten. Allerede 1784 - året efter dens indførelse - gjorde Collegiet forestilling overfor kongen, at de nye kokarder var bekostelige og hurtigt falmede, så man enten måtte anskaffe sig nye eller »de falmede bæres, som ser ilde ud« og anbefalede, at den sorte kokarde blev genindført. 18 jul 1784 approberedes forslaget.

1787 I hvert fald fra 1749 havde såvel vest som benklæder været af rødt klæde, men 1787 fandt Collegiet, at hvidt ville være mere økonomisk, idet »det uden synderlig Bekostning kan gøres rent og tillige ser bedre ud end det røde Klæde, som er ulige dyrere og ikke kan rengøres, naar det bliver snusket og plettet«. Ved kgl. resolution af 21 dec 1787 approberedes Collegiets indstilling, og den røde undermundering forsvandt fra såvel søofficerernes som kadetternes mundering. Også foret i kjole og vest skulle fremtidig være hvidt i stedet for rødt (fig. 4 og 5).

At det stadig havde sin vanskelighed med at få officererne til at bære uniform, ikke alene i, men også udenfor tjenesten, ses af de mange indskærpelser, Admiralitetet måtte udsende. I 1792 måtte Collegiet for 4. gang i løbet af 16 år indskærpe, at de »ikke maatte lade sig se i Tjenesten eller på offentlige Steder uden i komplet Mundering med Sidegevær«.

1793 Den næste ændring i admiralernes uniform fandt sted i 1793, hvor såvel stadsuniformen som den daglige admiralsmundering blev ændret. Resolutionen nævner intet om stadsuniformens ud-

6 Christian VII, admiralsuniform 1795
Maleri af Jens Juel

Reventlow museet, Pederstrup

Christian VII, admiral, full dress 1795

seende, men henviser til en vedlagt tegning, der imidlertid ikke findes i sagen. Derimod findes et maleri visende Christian VII, malet 1795 af Jens Juel (fig. 6). Dette maleri gengiver uden tvivl den omhandlede stadsuniform for admiraler.[14]

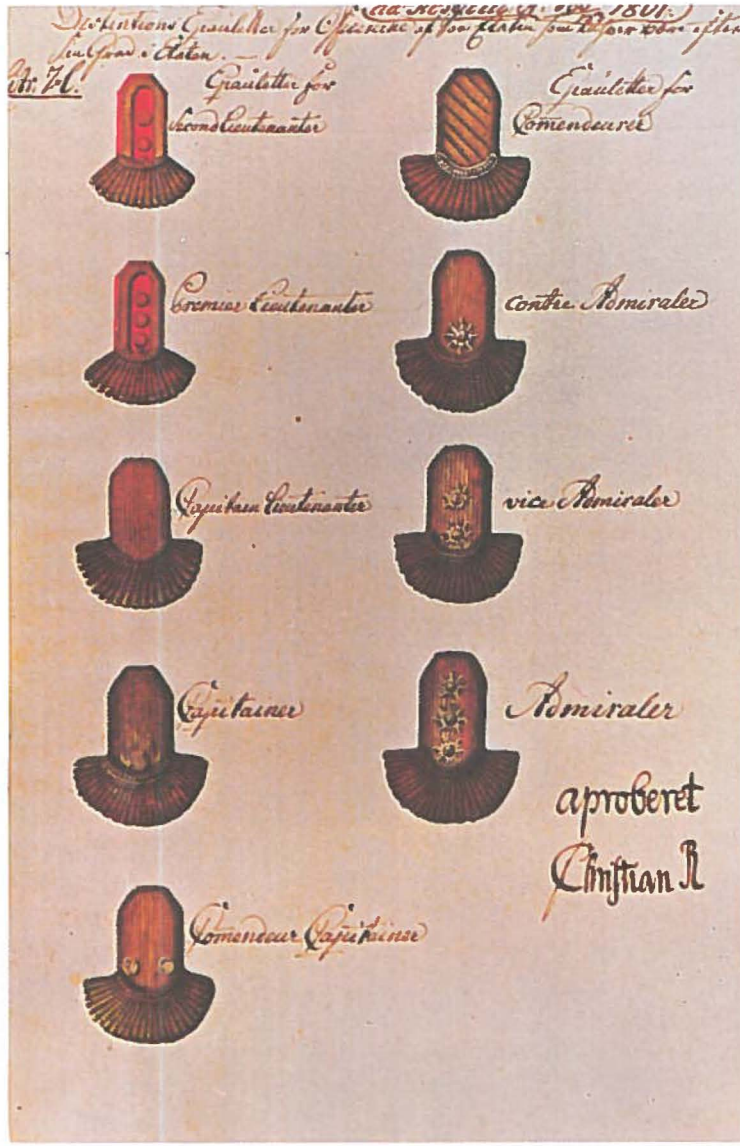
Kjolens snit er ændret i forhold til tidligere efter den herskende mode. Den kunne ikke længere knappes i hele sin længde, idet forkanterne buede mod skøderne. Langs forkanten var den besat med sløjfer, der endte i kvaster. På ærmeopslagene var galoner og ovenover broderi med knapper. Kraven var rød og omfaldende og kantet med guldgalon. Til uniformen hørte hvide knæbenklæder. Til den daglige uniform indførtes blå rabatter[15] samt galoner på krave og opslag.

1798 I forbindelse med en ændring af uniformen for kadetterne 1798 bestemtes, at de officerer, der gjorde tjeneste ved Søkadetkorpset skulle bære samme uniform som kadetterne, d.v.s. kjole med blå krave og blå benklæder. Denne ordning med en særlig uniform for kadetofficererne bestod til 1869.

1801 1801 er et mærkeår i Søetatens uniformshistorie, idet der for første gang indførtes gradstegn for alle søofficerer i form af distinktionsepauletter. Indtil dette år havde der kun været forskel på uniformerne for flagmændene og for de øvrige officerer, der fra kommandører til sekondløjtnanter bar samme uniform med epaulet uden hensyn til graden.

Hvad grunden har været til indførelse af gradsbetegnelser fremgår ikke af bestemmelserne. Men man har vel fundet det praktisk at kunne skelne de forskellige grader fra hinanden, og det kan ikke udelukkes, at epauletterne er indført efter fransk og engelsk forbillede. I den engelske marine havde man 1795 indført epauletter med gradstegn af omtrent samme udseende, som nu indførtes i Søetaten.

De nye epauletter, der var af guld, skulle bæres een på hver skulder og beskrives således i Admiralitetets bekendtgørelse (fig. 7): »For de virkelige Admiraler med 3 Sølvstjerner, for Viceadmiraler med 2 og for Kontreadmiraler med 1. For Kommandører med en Sølvindfatning over Kantillerne, for Kommandørkaptajner med 2 Sølvrosetter og for Kaptajner med 1 Sølvroset, for Kaptajnløjtnanter uden Sølv. For Premierløjtnanter med 2 Guldsnore fra Kantillerne og til Kjolekraven og derimellem rødt Klæde med 3 Guldrosetter. For Sekondløjtnanter lignende Epauletter dog kun med 2 Rosetter. For Generaladjudanter bestemmes særlige Epauletter«. Prisen for en kommandørsepaulet var 12 rdl.

7 Epauletter, søofficerer 1801 Rigsarkivet

Epaulets 1801

Udover indførelsen af distinktionsepauletter blev uniformerne som helhed genstand for omfattende ændringer ved denne lejlighed. De nye bestemmelser blev approberet ved kgl. resolution af 6 nov 1801 og fastsatte, at de nye uniformer skulle anlægges på kongens forestående fødselsdag, 29 jan 1802, idet det dog blev tilladt at opslide de gamle uniformer uden for tjenesten. I tilslutning til resolutionen udsendte Collegiet en detailleret redegørelse for udseendet af de nye munderinger.

Der indførtes for søofficerer under admiralsrang en stadsmundering bestående af blå kjole med rød krave og ærmeopslag, røde rabatter med knaphuller kantet med guldtresse, hvidt foer og hvide kanter. Hvide underklæder, hvor benklæderne skulle være pantalons,[16] korte kavalleristøvler med guldtresse langs kanten og guldkvaster.

For admiralerne blev kraven og opslagene besat med guldbroderi og rabatterne med guldsløjfer ved knaphullerne. Endvidere fik de guldbroderi langs kanten af rabatterne, på kjolens forstykke, på lommeklapper og skøder (fig. 8). Stadsuniformen skulle bæres til »Courer og Apartementer ved Hoffet samt ved andre Solemniteter«.

Den daglige mundering bestod af blå kjole med 2 rækker knapper, rød krave og røde ærmeopslag, hvid vest, blå pantalons og korte kavalleristøvler med sorte duske (fig. 9). For admiralernes vedkommende med guldbroderi på krave og opslag.

Det er denne daglige uniformskjole fra 1801, som - med enkelte mindre ændringer - var søofficerernes eneste uniformskjole fra 1810, og som efter indførelse af frakkeuniform 1840 blev gallauniform for officerer indtil 1964, og som nu kun er reglementeret for officerer af admiralsklassen, for jagtkaptajnen og for adjudanter hos Hendes Majestæt Dronningen.

Til munderingen hørte sort trekantet hat med sort silkekokarde, guldkordons,[17] og for admiralerne med strudsfjer på den indvendige side af skyggerne samt guldagraf med guldstjerner. Øvrige officerer havde en guldgalon om hattens kant samt guldkrampe.[18] Endvidere sort halsbind og sabel med felttegn. Fra slutningen af 1700-tallet blev det almindeligt, at officererne bar sabel i stedet for kårde,[19] uden at der dog var fastsat nogen reglementeret model.

Den trekantede hat havde i begyndelsen og omkring midten af 1700-tallet tre sider og dermed også tre hjørner. Men henimod slutningen af århundredet ændredes dens udseende, og den fik to

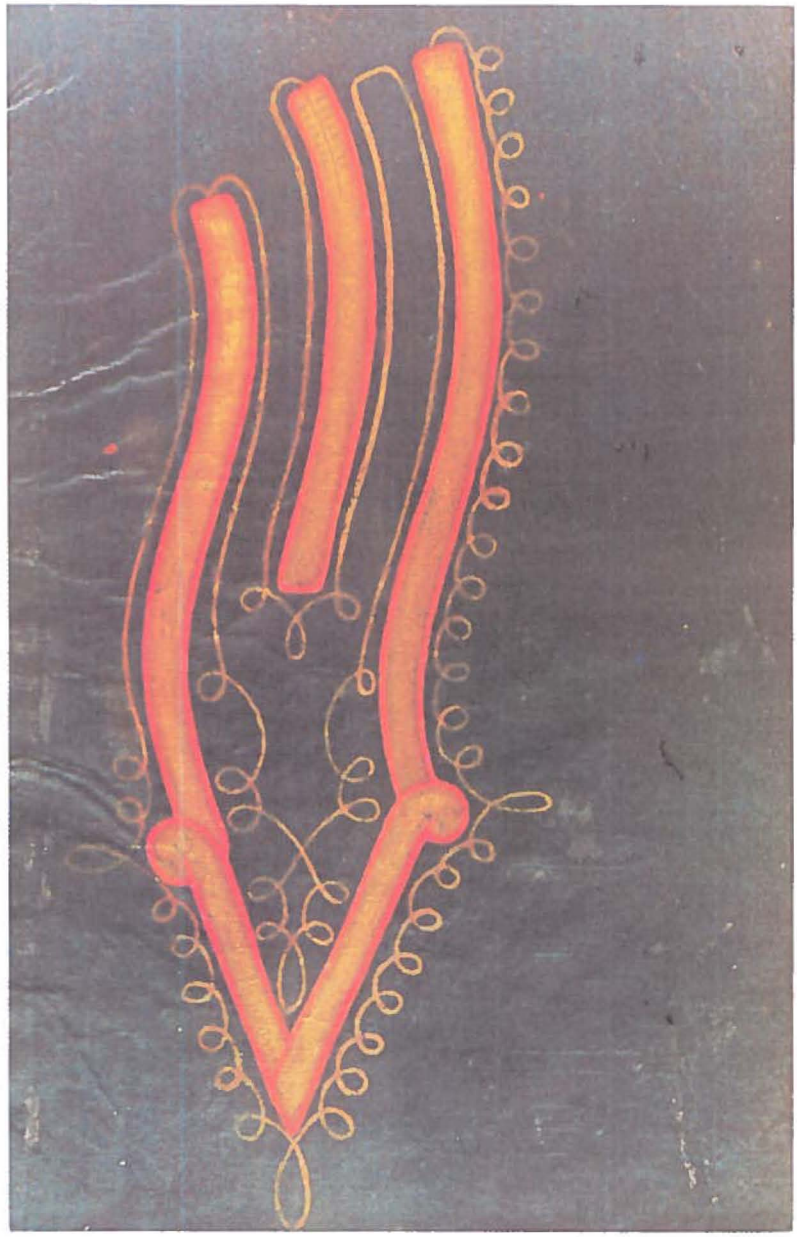
8 Viceadmiral, stadsuniform 1801 Rigsarkivet

Vice-admiral, full dress 1801

9 Søofficer, daglig uniform 1801 Rigsarkivet

Naval officer, undress 1801

10 Søofficer, guldbroderi blå pantalons 1802 Rigsarkivet

Embroidery pantaloons 1802

hjørner, men beholdt dog betegnelsen trekantet. Den blev båret på tværs, men i begyndelsen af 1800-tallet synes bæremåden at være forandret, idet yngre officerer nu bar den på langs, medens admiralerne endnu i en årrække fortsat bar den på tværs.

Søofficerer på ventepenge eller pension havde tilladelse til enten at bruge den tidligere reglementerede eller anlægge den nu approberede mundering, men i begge tilfælde kun med 1 af de nye distinktionsepauletter på højre skulder.

1802 Endnu inden de nye uniformer skulle præsenteres første gang indførtes en ændring. 8 jan 1802 bestemtes, at de blå pantalons til den daglige mundering skulle forsynes med guldbroderi på forsiden (fig. 10).

Samtidig indførtes en ny uniform for officererne ved Kadetkorpset, idet de til stadsuniformen fik rød krave og ærmeopslag med guldbroderede knaphuller ligesom øvrige søofficerer, men blå rabatter i stedet for røde. Sablen skulle bæres i bandoler under kjolen, ligesom det var indført for kadetter 1800. Den daglige uniform var uden guldbroderede knaphuller.

1692 var oprettet et embede som fabrikmester i Søetaten. Fabrikmestrene, der forestod skibbyggeriet, var søofficerer og bar søofficerernes almindelige uniform fra dennes indførelse indtil 1802, hvor der 15 jan approberedes en særlig uniform for embedets indehaver.

Stadsuniformen blev blå kjole med blå rabatter og epauletter. Karmoisinrød krave og ærmeopslag med knaphuller kantet med guldgalon. Blå pantalons med det for søofficerer bestemte guldbroderi. Endvidere trekantet hat og sabel (fig. 11). Den daglige uniform blev som stadsuniformen, men uden galoner.

1806 Et reglementeret sabelgehæng indførtes første gang 1806 ved resolution af 28 feb. Det skulle være af sortlakeret læder med 2 forgyldte løvehoveder som spænde og en hage til at sammenhæfte gehænget foran. Undtaget fra at anvende dette gehæng var de officerer, der gjorde tjeneste ved Søkadetkorpset. De bibeholdt det i 1802 indførte skuldergehæng.

Samtidig med denne bestemmelse afskaffedes stadsuniformen for admiralsklassen, men mærkeligt nok ikke for øvrige officerer. Dog skulle admiralerne ved højtidelige lejligheder til den daglige uniform bære støvler med guldtresser og guldkvast.

1807 begyndte Kanonbådskrigen med England, og efterhånden viste der sig vanskeligheder ved at fremskaffe det nødvendige guld til guldtrækkerarbejde. Det blev derfor nødvendigt flere gange un-

11 Fabrikmester, stadsuniform 1802 Rigsarkivet

Director of naval architecture 1802

der krigen at foretage forandringer og forenklinger i Søetatens uniformer.

1810 I 1810 blev således stadsuniformen afskaffet for officererne under admiralsrang, og samtidig bortfaldt det i 1802 indførte guldbroderi på benklæderne.

1812 I 1812 blev det igen nødvendigt at foretage indskrænkninger i anvendelsen af guld til uniformer, såvel for Søetaten som for Landetaten. Det anføres i kgl. resolution af 1 aug 1812, at »da Statens Tarv i nærværende Tidspunkt fordrer Indskrænkninger i Forbrug af al udenrigs Produktion, saa have Vi allernaadigst besluttet at gøre al mulig Indskrænkning, som kan bidrage til Besparelse ved Vor Søe- og Landetats Paaklædning«.

Kun admiraler beholdt epauletterne, og til daglig uniform fik de sorte strudsfjer i den trekantede hat i stedet for hvide, som blev forbeholdt til galla.

For alle øvrige officerer og kadetter bortfaldt såvel epauletter som guldtresser på munderingen.

Med epauletternes bortfald forsvandt også distinktionerne for officerskorpset, men »da det er nyttigt og nødvendigt, at enhver Charge gives en Distinktion, hvorved man kan skille den ene fra den anden«, indførtes i stedet distinktioner på underærmet i form af sparrer[20] og rosetter af guld. Samtidig ændredes de hidtidige runde opslag til spidse.

Distinktionerne fastsattes således:

kommandør	1 guldsparre	samt 3 rosetter anbragt i en trekant, den ene over spidsen af opslaget, de to andre på hver side af opslagets spids
kommandørkaptajn	1 guldsparre	samt en roset på hver side af opslagets spids
kaptajn	1 guldsparre,	hvorover en roset
kaptajnløjtnant	4 rosetter	anbragt
premierløjtnant	3 rosetter	anbragt i en trekant
sekondløjtnant	2 rosetter	en på hver side af opslagets spids.

Afskedigede officerer, der havde gjort tjeneste i mindst 16 år, fik tilladelse til at bære distinktion svarende til deres grad ved afskedigelsen, men kun på højre ærme. De kunne dog, hvis de hav-

de gjort tjeneste i mindst 24 år forvente at få tilladelse til at bære distinktion på begge ærmer.

Samtidig tog man et for datiden epokegørende skridt. Det blev tilladt officererne at bære civil påklædning, »borgerlige Klæder«, udenfor tjenesten. Denne nye bestemmelse har sikkert krævet alvorlige overvejelser, og det anføres i resolutionen, at kongen er forvisset om, »at ingen af de Officerer, som afbenytter denne Vor Tilladelse, vil misbruge samme til at øve forbudte Handlinger i det Haab at blive ukendt«. Derimod skulde der fortsat bæres uniform - »Officerernes Hædersdragt« - ved højtideligheder, såvel offentlige som private, »hvortil Indbudne af andre Stænder kommer i Højtidsdragt«.

9 sep 1812 blev det pålagt admiralerne at anlægge en guldbroderet sløjfe på hvert opslag. Officererne ved Søkadetakademiet skulle bære samme uniform med distinktioner efter deres grad som øvrige officerer, men tillige 2 knaphuller af guldtresse på hver side af kraven, i lighed med kadetterne. Samtidig bortfaldt bandoleret og kadetofficererne fik sabelgehæng ligesom øvrige officerer.

De nu aflagte epauletter repræsenterede selvfølgelig en vis metalværdi, og for at støtte landets vaklende finanser opfordredes officerer o.a. til at skænke disse epauletter til staten. Således kunne man i Berlingske Tidende 17 aug 1812 læse følgende opfordring:

»Medborgere, militære og civile.

Kongen har under nærværende Tidspunkt Krav paa fælleds Opofrelse, paa Anstrengelse. En Lejlighed frembyder sig, naar kuns god Vilje sammenknytter Alles Lyst og Hjerter til et saa skiønt Formaal. Lad os da som sande Patrioter, alle som een Mand, nedlægge paa Fædrelandets Alter, de nu afskaffede Epaulets. Sammendyngede paa eet Sted vilde disse indeholde en Masse af Sølv af en betydelig Værdi. Derimod paa Tusinde Steder henslængte i en Krog eller for en ubetydelig Gevinst at overlades til Jøden, vilde samme hverken kunde gavne private Mænd eller Staten.

Medborgere, lad os ile paa saadan Maade at aflægge Prøve paa ædel national Karakter, paa uegennyttig Hengivenhed og Gavnelyst.«

Opfordringen virkede efter sin hensigt. Officererne ved Kongens Regiment afleverede således i begyndelsen af dec 1812 deres epauletter, og i Berlingske Tidende for 14 dec nævnes, at »Søe-

kapitain Stibolt har i Stedet for Epauletter indsendt 12 Lod Sølv«.

Afskaffelsen af epauletterne har sikkert ikke vakt glæde hos officererne, i hvert fald ikke i Landetaten, hvis stabsofficerer i 1816 fremsatte ønske om atter at måtte anlægge distinktionsepauletter. Samtidig med, at kongen bifaldt dette ønske, blev det ved kgl. reskript tilkendegivet Admiralitetet, at også Søetatens stabsofficerer måtte anlægge tilsvarende epauletter, som indført i hæren. Det var dog en betingelse, at samtlige de officerer, som var berettiget til at bære epauletterne skulle være enige om at anlægge dem. Der blev iværksat en afstemning, der dog viste, at kun et fåtal af Søetatens stabsofficerer ønskede epauletter genindført. Af 6 kommandører var 5 imod ændringen, samtlige kommandørkaptajner gik imod, og af 19 kaptajner havde 10 stemt for og de øvrige imod. Resultatet blev, at søofficererne beholdt distinktioner på kjoleærmerne.

6 år senere genindførtes dog epauletterne. En medvirkende årsag hertil var måske en rapport fra den danske generalkonsul i Philadelphia i anledning af korvetten DIANA's besøg 1819. Generalkonsulen udtalte i sin indberetning bl.a.: »Jeg har allerede haft den Ære at melde, at Fregattens Bygning og Holdning var blevet meget rost i dette Land, hvor de fleste forstaa at bedømme Skibbygning; kun beklager jeg, at alle fandt det underligt og anmærkede, at vore Søofficerers Uniform er saa yderst simpel, og at ingen af dem, ikke engang Kaptajnerne, har Epauletter. Maaske turde der, om en behørig allerunderdanigst Forestilling blev gjort, blive bevirket en Undtagelse for de Officerer af Etaten, som gør Tjeneste udenlands... For dem, som forbliver i Fædrelandet er Sagen ubetydelig, men for Nationens Anseelse og for vore brave Officerers Skyld, der fortjener at ses lig andre Nationers, vover jeg at udbede mig, at det kgl. Kollegium vil tage denne Sag i gunstig Overvejelse«[21]

1822 Hvad årsagerne end har været, blev epauletter atter indført ved resolution af 11 jun 1822. Dog var de af et andet udseende end de i 1801 approberede. Der indførtes epauletter af 3 forskellige typer: med tykke kantiller, med franjer (tynde kantiller) og kontraepauletter (uden kantiller), hvor båndet skulle være af mat guldtresse og kransen, som omsluttede bladet, af metal. Ved at kombinere disse 3 typer, dannedes et system af distinktioner for officerer fra kommandør til sekondløjtnant:

kommandør	2 epauletter med tykke kantiller
kommandørkaptajn	2 epauletter med franjer
kaptajn	1 epaulet med franjer på højre skulder 1 kontraepaulet på venstre skulder (fig. 12)
kaptajnløjtnant	2 kontraepauletter
premierløjtnant	2 kontraepauletter med en smal stribe af rødt klæde i midten, hvori en sølvroset
sekondløjtnant	2 kontraepauletter med en smal rød stribe i midten (uden roset)

Da epauletterne indførtes i 1801 og igen 1822 nævnes intet om deres fastgørelse på skulderen. Det fremgår af samtidige billeder, at i hvert fald nogle officerer har anbragt en knap på siden af den opstående krave, hvortil epauletten kunne hæftes. Herudover var der en smal lidse, hvorigennem bladet af epauletten blev stukket. Denne lidse synes først at blive reglementeret i 1826, hvor kongen ved parolbefaling af 30 jan fastsatte, at der på skulderen skulle være en simpel lidse eller en smal tresse af guld. Derimod forbydes det at anvende guldbroderede tresser, da »saadanne er ureglementsmæssige«.

1825 I begyndelsen af 1800-tallet ændredes den civile mode for benklædernes vedkommende. De snævre pantalons blev afløst af videre benklæder, der gik ned over støvlerne, og 1825 fulgte Søetaten denne mode, idet det ved resolution af 27 feb d.å., blev bestemt, at såvel officerer som kadetter til daglig skulle bære mørkeblå benklæder over støvlerne (fig. 13). Til galla anvendtes hvide klædes- eller kashmirpantalons, der igen blev afskaffet 1834 (fig. 14).

Omkring 1830 synes ankerknapperne at have ændret udseende, idet der anbragtes en krone over ankeret, der yderligere forsynedes med et ankertov.

Som tidligere nævnt måtte Admiralitetet ved flere lejligheder i 1700-tallet indskærpe officererne deres pligt til at bære uniform, og selvom der tilsyneladende forelå klare bestemmelser for, hvordan munderingen skulle se ud, var der dog punkter, hvor der savnedes bestemmelser, bl.a. med hensyn til overtøj.

Søofficererne har udgjort en broget skare, når de om vinteren eller om bord på grund af vejret har måttet iføre sig overtøj. Et malende billede af den mangel på uniformitet, der har hersket, får man af en artikel i Archiv for Søvæsenet 1839 indsendt under mærket S.B.[22] Det anføres her:

12 Kaptajn (senere kontreadmiral) J. W. C. Krieger 1830

Commander J. W. C. Krieger 1830

13 Sekondløjtnant og kadetter 1829
H. C. Hyllested: Collection complète des uniformes de la marine et de l'armée danoise

Sub-lieutenant and midshipmen 1829

14 Kontreadmiral, galla 1829
H. C. Hyllested: Collection complète des uniformes de la marine et de l'armée danoise

Rear-admiral, full dress 1829

»I vort Uniformsreglement savne vi aldeles en reglementeret Overkiole. Enhver gaar med, hvad han har Lyst til. Man ser blaae og graae Kavaier, med lange og korte Kraver, nogle have Kalmuks og andre Stoffes Frakker med Horn- eller Tøiknapper. En gaar med lang Frakke med Ankerknapper og Epauletter, andre have samme Slags Frakker, afvexlende med een eller to Rader Knapper...«. Også på andre punkter kritiserer forfatteren de gældende uniformsbestemmelser, og slår bl.a. til lyd for indførelsen af en kasket til brug om bord: »Vor Hovedbeklædning,« siger han, »er en trekantet Hat med Guldbesætning. Dette er overensstemmende med almindelig Skik og Brug, anstændigt og klædsomt. Men da den trekantede Hat er yderst ubeqvem om Bord, var det ønskeligt, at der reglementeredes en militair, til vor Uniform svarende, Kasket, saaledes som alle andre Mariner have det. Herved vilde en Chef erholde Ret til at fordre sig befriet for det bizarre og højst umilitariske Syn, som man stundom møder paa Skandsen af den danske Orlogsmand, hvor store og smaa Straahatte, blanke Hatte, Kasketter, graa Hatte og sorte runde Hatte afvexlende tiene Officiererne til Hovedbedækning. Retfærdighed byder mig at tilføie, at Sands for det Umilitaire heri har i de senere Aar bevæget Officiererne til af dem selv at indføre Kasketter, der have et nogenlunde uniformt Udseende. Men da de ikke er reglementerede, kan Enhver bære den efter sin Phantasie.«

Forfatteren kritiserede også - og med rette - officerernes epauletter. Han skrev bl.a.: »om de er smukke eller stygge er en Smagsag, hvorom vi ikke ville stride, men hensigtsmæssige er de ikke til Søes, hvor man hvert Øjeblik er udsat for at støde Buler i den Messinghalvmaane, som omgiver dem, og hvor de strax anløbe, blive grønne og kunne da kun holdes rene ved idelig Polering. Deres væsentligste Fejl er imidlertid, at de er aldeles afvigende fra andre Mariners Distinctioner, især for de superieure Classer. Det er ubehageligt og ydmygende for Lieutenanter i en fremmed Havn at blive antagne for Cadetter eller Hoboister, men det er endnu mere ydmygende og kan have alvorlige Følger, at en Chef ikke behandles efter den Rang og Stilling, han indtager, naar han i et fremmed Land træder op i sin Konges Ærinde, som sin Nations Repræsentant.

Den gang Epauletter blev atter indførte som Distinctionstegn i den danske Armee, blev en højst udmærket fremmed Armee taget til Model, og heri gjorde man sikkert rigtigt. I Analogie hermed burde man have taget en udmærket fremmed Marine til Model

for vor Marine, men dette fandt ikke Sted. Man gav Marinen Distinctioner svarende til Armeens, og heraf fremstod da saadanne Anomalier, saa at Chefen af et Linieskib eller Fregat bærer Epauletter, der svare til Premier- eller Secondlieutenanter i fremmede Mariner.«

Også fra anden side fremsattes kritik af munderingen. Kaptajn Jens Seidelin, der i 1839 var chef for korvetten GALATHEA på togt til Middelhavet bl.a. for at afhente en del af Thorvaldsens værker, indsendte efter sin hjemkomst en rapport til Admiralitetet og gjorde heri opmærksom på, at de distinktioner de danske søofficerer havde på epauletterne, stod langt under, hvad de tilsvarende grader i andre mariner bar. Som eksempel anførte han, at en kommandørkaptajn i den kgl. danske Marine havde samme distinktion som en løjtnant i den sardinske flåde, og at han på togtet »har maattet føle det ubehagelige ved de Fejltagelser den berørte Forskel giver Anledning til«.

Foranlediget af Seidelins rapport indstillede Collegiet til kongen, at der blev foretaget »nogen Forandring ved Officerernes Epauletter«. Men forslaget vandt ikke kongens, Frederik VI's bifald. I resolution af 10 nov 1839 anførtes, at en forandring ved officerernes epauletter på ingen måde kunne finde sted, for i så fald måtte en lignende ændring iværksættes for officerer af Landetaten! Det blev dog tilladt Collegiet at indkomme med forslag til en eller anden forandring i søofficerernes munderinger.

Såvel admiralerne som de forskellige officersklasser blev opfordret til at fremsætte deres mening om, hvorvidt forandringer i søofficerernes uniform måtte anses for ønskelig. Epauletterne var det efter kongens ordre altså ikke muligt at ændre, men på andre områder lykkedes det dog at få indført væsentlige ændringer og dermed en mere tidssvarende påklædning. Nogen større enighed i officerskorpset kunne dog ikke spores i de indkomne forslag. Admiralerne havde ingen ønsker om ændring i den bestående uniform. Kaptajner og kaptajnløjtnanter fandt heller ingen anledning til at fremsætte forslag om ændringer, når de ikke kunne få forandret epauletterne.

1840 Derimod var der enighed blandt kommandørkaptajner og løjtnantsklassen om at foreslå en blå klædes frakke og kasket indført til daglig brug. Deres forslag blev forelagt Christian VIII, der 24 mar 1840 resolverede, at det måtte tillades officererne af Søetaten i den daglige tjeneste at bære

blå frakke med epauletter
blå vest
blå kasket med et smalt guldbånd
hvide sommerbenklæder

En tegning af den nye uniform blev forelagt Majestæten og endelig approberet 27 apr 1840. Den nu indførte frakke var af facon som samtidens civile diplomatfrakke dog med opstående blå krave (fig. 15). Endvidere blev det tilladt om bord at bære blå trøje (jakke) med epauletstropper.

Også til vagttjeneste i land blev det tilladt at bære den nye frakke, men da kun i forbindelse med trekantet hat og sabel. Derimod skulle den hidtil reglementerede uniform fortsat bæres som gallapåklædning og ved parader samt i Søetatens kombinerede Ret.

Med de nye uniformsbestemmelser var der skabt en betydelig mere praktisk daglig påklædning, som ikke mindst dampskibenes indførelse gjorde påkrævet. Dog synes den nye frakkeuniform ikke at være reglementeret for admiraler. For dem var der fortsat kun een mundering: kjole med epauletter og trekantet hat.

Til galla indførtes samtidig hvide pantalons for admiraler og stabsofficerer (fig. 16), hvorimod de subalterne officerer skulle bære lange hvide benklæder.

Også spørgsmålet om søofficerernes sidevåben havde været taget op til behandling i den tidligere nævnte artikel i Archiv for Søvæsenet 1839. Forfatteren anførte herom: »Vort Uniforms Reglement byder Officeren at bære Sabel og Felttegn. Denne Sabel er hos os snart krum, snart lige, snart lang, snart kort. Det var ønskeligt, om et Reglement bestemte, hvorledes vort lange og vort korte Værge skulde være. Dette sidste - Dolk eller Daggert - er et meget vigtigt, praktisk Vaaben til daglig Tjeneste ombord, hvor det lange Værge, paa Faldereb og Trapper er meget ubekvemt. Ogsaa i Klartskib, hvor det blanke Vaaben kun bruges i Tilfælde af Entring, kan det korte være ganske hensigtsmæssigt. Men just derfor bør saavel det lange som det korte Værge reglementeres og gives et anstændigt, uniformt Udseende.«

Resultatet af disse bemærkninger viste sig også i resolutionen af 24 mar 1840, idet kongen tiltrådte, at Collegiet skulle indgive tegning til en sabel, ligesom det blev tilladt at bære dolk til daglig tjeneste. Hermed blev dolken lyst i kuld og køn, efter at den havde været båret i adskillige år uden at være tilladt. Men en reglemen-

15 Sekondløjtnant, frakke 1840 Rigsarkivet

Sub-lieutenant, frock-coat 1840

16 Kaptajn, galla 1840 Rigsarkivet

Commander, full dress 1840

teret model blev ikke fastsat. Man fortsatte med at bære dolke af vidt forskelligt udseende og form, både krumme og rette, med hvidt og med sort greb, med messingskede og med læderskede.[23]

Med hensyn til sablen beordrede Collegiet søtøjmesteren, kaptajnløjtnant O. W. Michelsen, til at indsende tegning til »et smukt og hensigtsmæssigt, men ikke for kostbart Sidevaaben« for officerer, og 22 apr 1840 indsendte Søetatens Tøjhus tegning af en sabel og en kårde.

Søtøjmesteren redegør i sagen for de overvejelser, der lå til grund for det fremsatte forslag. »Det nye Sidevaaben«, hed det i skrivelsen »burde være saaledes, at det kunde tjene som et godt Forsvarsvaaben under saadanne Omstændigheder, hvor Søofficerer især har Brug derfor, nemlig ved Entring. Under denne Forudsætning maa Sidevaabnet være en Sabel, hvis Klinge er givet den Dannelse, som er hensigtsmæssig for Hugning, og Skæftet forsynet med Haandbøjle af saadan Form, at den giver en passende Beskyttelse for Haanden. Klingen er betænkt at have en liden Krumning samt tveægget for den nederste Ende. Skal derimod det reglementerede Sidevaaben kun være et Paradevaaben, nemlig til Brug, naar Officererne er en Galla, da finder vi Kaarden eller det lige Vaaben med smal trekantet Klinge at være det smukkeste og hensigtsmæssigste Sidevaaben.

Den foreslaaede Sabel vil kunne faas for omtrent 20 Rdl. og en Kaarde for 16 Rdl.«

Admiralitetet valgte sablen, og ved resolution af 27 apr 1840 approberedes denne model med gennembrudt parerplade, den såkaldte »åbne Type«, hvis udseende stort set svarer til den sabel, der anvendes i dag. Det nye våben skulle anlægges, efterhånden som officererne skulle anskaffe sabel.

1841 Søofficerernes ønske fra 1839 om ændring af epauletterne var som følge af Frederik VI's afslag ikke blevet imødekommet. Men 1841 indførtes nye epauletter for armeens officerer, og samtidig meddelte kronprinsen (senere Fred. VII) Collegiet, at det ville være »Højstsamme kiært, om Marinens Officerer maatte anlægge lignende Epauletter.«

Collegiet fandt forslaget »vel betænkt«, men gjorde dog i sin indstilling kongen opmærksom på, at »Søetatens Capitainlieutenanter stedse i Følge deres Rang har baaret og bærer Distinktioner lige med Capitainer af Landetaten, ligesom der ogsaa for Premier- og Secondlieutenanter af Søetaten stedse har været og er reglementeret Distinktioner efter deres Rang, nemligen saaledes, at

Secondlieutenanterne har samme Distinktion som Premierlieutenanter af Landetaten. Og da denne Indrømmelse af højere Rang til tilsvarende Distinktioner for de subalterne Søofficerer efter al Sandsynlighed har oprindelig haft sin Grund i, hvad der ogsaa endnu er Tilfældet, at disse Officerer kunde faa mere udstrakte og mere afsondrede Commandoer, end der ordentligvis tilfalder de tilsvarende Charger i Landetaten, saa vover Collegiet at nære Haab om, at de i saa Henseende gældende Bestemmelser fremdeles maa komme Marinen til Gode.«

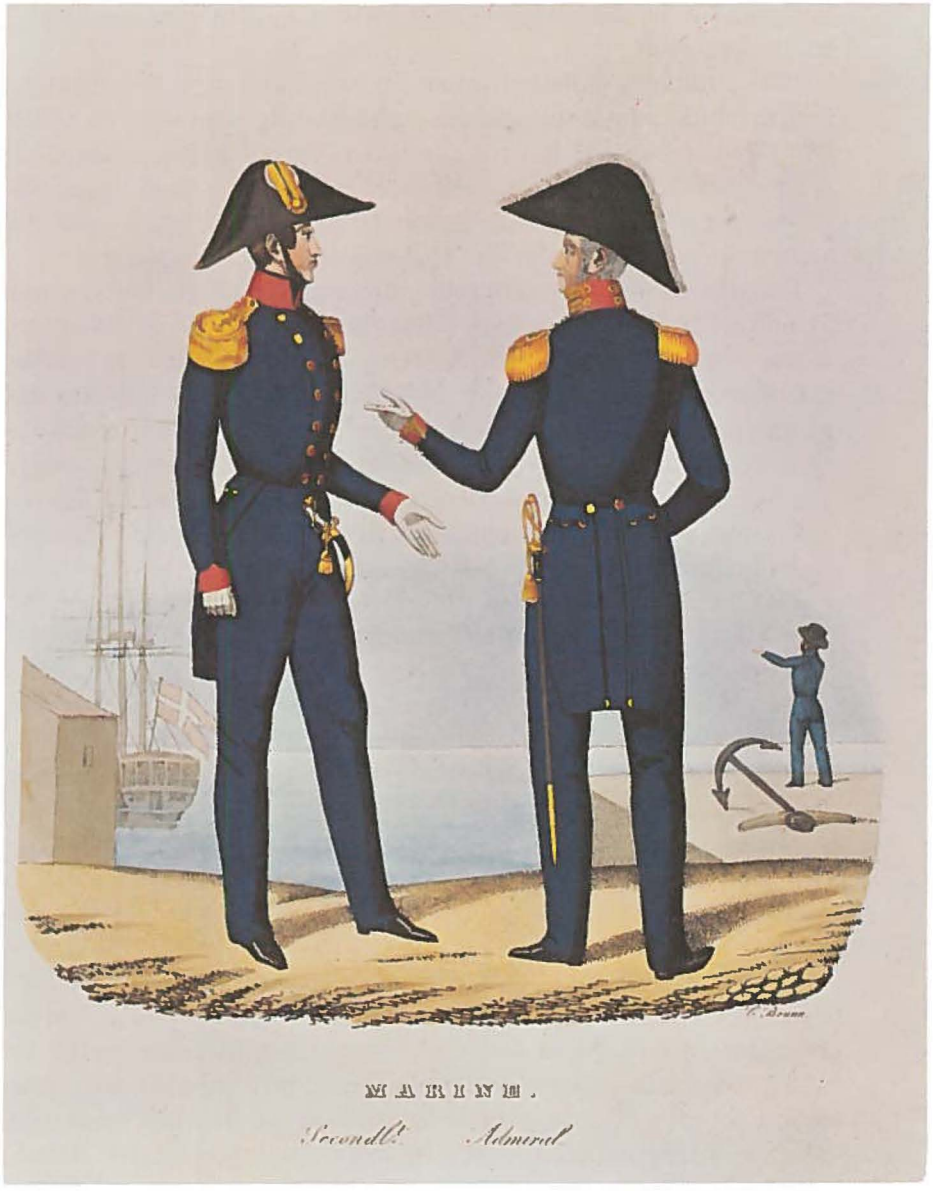
Collegiets indstilling blev bifaldet 3 maj 1841. De hidtidige kontraepauletter bortfaldt, og der var nu kun epauletter med tykke og med tynde kantiller. På bladet af epauletterne anbragtes et guldbroderet anker med krone over til forskel fra Landetatens regimentsnummer.

De nye epauletter fik følgende udseende:

kommandør	epauletter med tykke kantiller, anker med krone og 3 rosetter
kommandørkaptajn	som for kommandør, men kun med 2 rosetter
kaptajn	som for kommandør, men uden rosetter
kaptajnløjtnant	epauletter med tynde kantiller, anker med krone og 3 rosetter
premierløjtnant	som for kaptajnløjtnant, men kun med 2 rosetter og desuden en halv roset mellem underkant af ankeret og bladets yderkant
sekondløjtnant	som for kaptajnløjtnant, men kun med 2 rosetter

1842 Den ovenfor omtalte forskel i distinktioner for Søetatens og Landetatens løjtnanter blev dog ikke af lang varighed. Allerede 1842 bestemtes »for at egalisere Distinktionerne på Lieutenantsepauletter for begge Vore militaire Etater«, at premierløjtnanter i Søetaten herefter kun skulle have 2 rosetter på deres epauletter, en på hver side af ankeret og sekondløjtnanter ingen (fig. 17).

Bortset fra den korte periode 1783-84, hvor officererne på den trekantede hat bar en rød/gul kokarde, bibeholdtes den sorte kokarde indtil 1842. Ved kgl. reskript af 2 jul 1842 bestemtes, at det af Marinens personel, der bar trekantet hat, på højre side af denne skulle bære en rød kokarde med hvid kant af samme udseende, som den i vore dage anvendte. Senere på året, 10 okt,

17 Sekondløjtnant og admiral 1850
Chr. Bruun: Danske Uniformer 1850

Sub-lieutenant and admiral 1850

bestemtes, at kokarden også skulle bæres på officerernes og kadetternes kasketter.

1848 1848 ændredes gallauniformen for admiraler og stabsofficerer, idet de hvide pantalons igen blev afskaffet ligesom også de hvide fjer i den trekantede hat for admiraler, og ved kgl. resolution af 4 feb 1848 indførtes for alle officerer, at de til galla på deres blå benklæder skulle bære guldtresser langs sidesømmen i overensstemmelse med, hvad der var reglementeret for Landetaten.

Da man i 1840 moderniserede officerernes daglige uniform ved at indføre frakke, havde man bibeholdt epauletterne som distinktioner. Men epauletter til daglig brug var ikke praktisk, og i en forestilling til kongen af 21 dec 1848 indstillede Marineministeriet, at epauletterne bortfaldt på frakkeuniformen. Ministeriet anførte, at epauletterne både var mindre bekvemme og mindre hensigtsmæssige, og at de, efterhånden som brugen af dampskibe udvikledes, blev ødelagt af røg og damp, og at brugen af dem blev særdeles kostbar.

Det blev foreslået, at man i Søetaten, ligesom det allerede var sket i Landetaten, indførte Brandebourgs[24] på frakkeuniformen i stedet for epauletter.

På gallakjolen bibeholdtes epauletterne, og samtidig foreslog Marineministeriet, at guldgalonerne på benklæderne, indført 4. feb. s.å., igen blev afskaffet, idet epauletterne alene skønnedes at være tilstrækkelige til at kendetegne kjolen som gallauniform. Ministeriet anførte bl.a. i sin indstilling til kongen, at guldgaloner »giver Dragten en Stivhed, der meget bedre egner sig for Kavalleristen end for Sømanden, og de er paa Grund deraf ikke yndet i Søetaten«.

22 dec 1848 bifaldt kongen ministeriets indstilling. De nye Brandebourgs udformedes i 3 typer for henholdsvis admiraler, stabsofficerer og subalterne officerer. For admiralsklassen bestod de af en 4-dobbelt snoet guldkantille besat med stjerner efter graden. For stabsofficerer af en snoet dobbelt guldkantille besat med samme antal rosetter, som reglementeret på epauletterne. Subalterne officerer fik Brandebourgs af dobbelt guldsnor med tilsvarende antal rosetter.

1849 Kort tid efter disse nye bestemmelsers indførelse udstedtes 5 feb 1849 mere detaillerede regler for officerernes munderinger både med hensyn til udseende og til, hvornår de skulle anvendes. Gallakjolen skulle således bæres ved parader og højtideligheder, ved hoffet og i Søetatens retter. I »varme Climater« og til baller

blev det tilladt at bære hvide benklæder. Udenfor parader og højtideligheder kunne bæres dolk.

Kjolens snit var ikke væsentlig ændret siden den 1801 indførtes som daglig mundering. Den havde 2 rækker knapper, rød opstående krave og røde, let spidse ærmeopslag. Lommerne bagpå var besat med 3 knapper og skøderne med 2. Epauletstropper af 1/2 tomme guldtresse med rød kant.

Admiraler bar på hver side af kraven 2 og på hvert ærmeopslag 1 guldbroderet sløjfe.

Handsker nævnes for første gang (hvide), selvom de efter billeder at dømme har været anvendt tidligere (1829).

Frakkeuniformen, hvis anvendelse hidtil kun havde været tilladt, blev nu gjort til en befalet uniform, der skulle bæres ved meldinger til kongen, til vagttjeneste i land, i så tilfælde med trekantet hat og sabel, samt i daglig tjeneste. Samtidig blev denne uniform også reglementeret for officerer af admiralsklassen. Den kunne efter lejligheden bæres med epauletter eller Brandebourgs, med trekantet hat eller kasket, med sabel eller med dolk.

Frakken var af samme snit som den i 1840 indførte med opstående blå krave og 2 rækker knapper. På kraven et blindt knaphul med en lille ankerknap. Forneden på ærmerne anbragtes taskelomme[25] med 3 knapper (fig. 18).

Kasketten blev forsynet med en guldgalon efter den pågældendes grad. Admiraler fik en bred galon, stabsofficerer samme galon med en blå stribe i midten, øvrige officerer med 2 blå striber.

Også sabelgehænget blev ændret, idet løvehovedspændet bortfaldt og erstattedes af et spænde med anker. Samtidig indførtes et særligt gehæng til dolken af mørkeblå silkesnore.

I uniformsbestemmelserne af 1849 findes for første gang regler for bæring af ridderkorset. Øvrige dekorationer nævnes ikke. Ridderkors skulle bæres på venstre bryst af uniformen og måtte ikke bæres i knaphullet. Til daglig tjeneste blev det tilladt i stedet for dekorationen at bære ordensbånd alene, om næstøverste knap eller i næstøverste knaphul.

Den i 1840 indførte sabelmodel (den åbne type) blev 1849 afløst af en anden. I februar anmodede Marineministeriet søtøjmesteren om at udtale sig om, hvorvidt en sabel med lukket parerplade måtte anses for mere hensigtsmæssig end den hidtil anvendte. Til trods for, at den åbne type havde været reglementeret siden 1840, havde man i perioden 1840-49 anvendt den lukkede type som præmiesabel til søkadetterne (Kongens Æressabel).[26]

18 Sekondløjtnant C. L. Wolff 1851

Sub-lieutenant C. L. Wolff 1851

Søtøjmesteren svarede i skrivelse af 21 feb 1849,[27] at den i 1840 approberede sabel med den åbne parerplade gav sablen et lettere udseende, og som krigsvåben afgav den åbne plade samme beskyttelse for hånden som den lukkede, men derimod ikke mod stød. Den lukkede plade blev nu i almindelighed anset for smukkere end den åbne, og han kunne derfor anbefale, at sablen med lukket parerplade blev reglementeret.

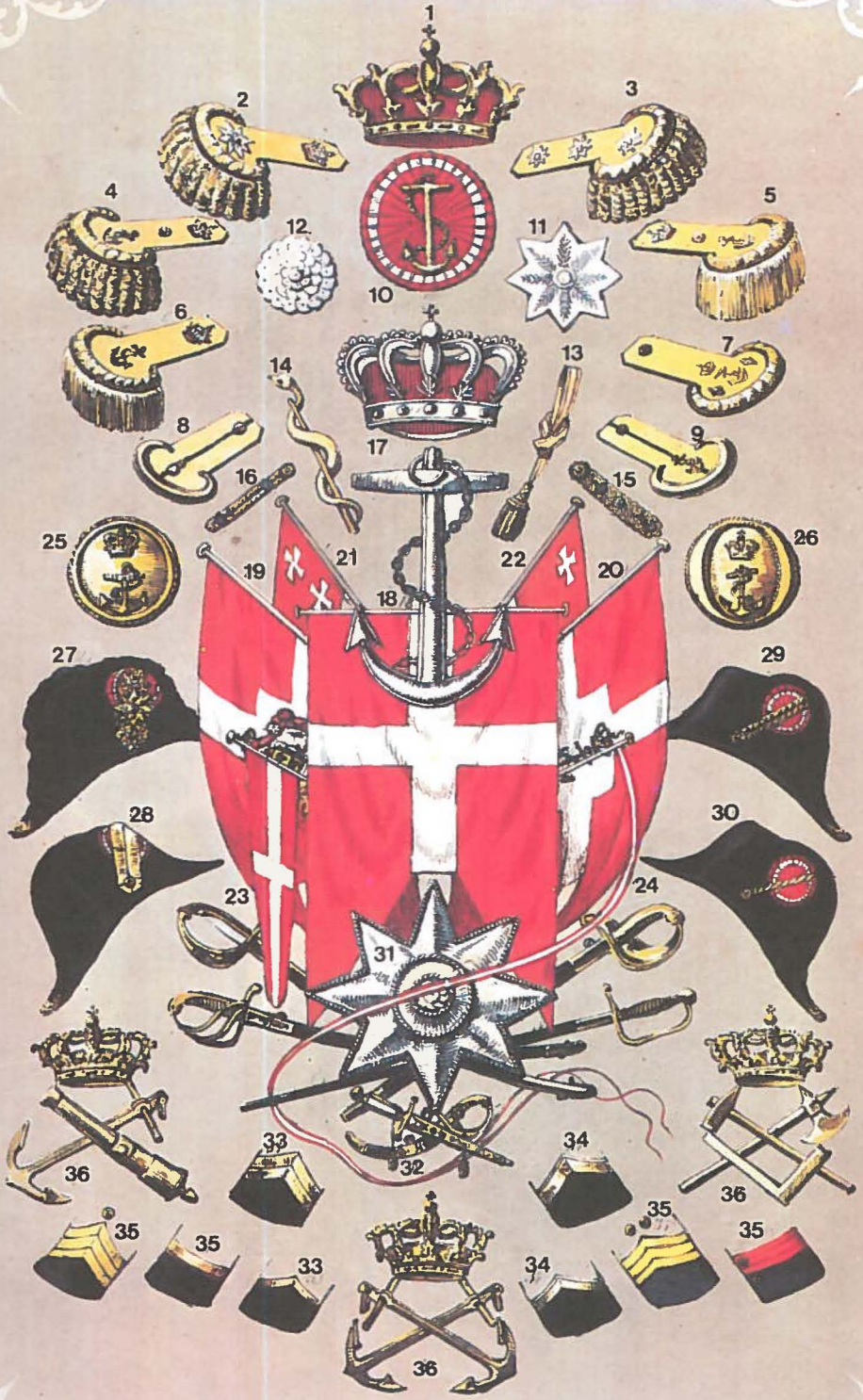
1854 I 1854 indstillede Marineministeriet, at der blev foretaget visse ændringer ved kasketten, idet »Huer af ganske lignende Udseende meget almindeligt anvendes udenfor Etaten, navnlig af civile Embedsmænd«. Det blev foreslået, at der på nationalkokarden foran på guldgalonen blev anbragt et guldbroderet anker med krone over. Forslaget blev approberet 10 sep 1854.

1856 I 1856 ændredes gradsbetegnelserne for enkelte klasser indenfor Søofficerskorpset. Der indførtes en ny klasse: orlogskaptajner, der kom til at omfatte de tidligere kommandører, kommandørkaptajner og kaptajner. De to løjtnantsklasser, premierløjtnant og sekondløjtnant, blev slået sammen til een: løjtnant.

1858 Som følge af denne forandrede klasseinddeling blev en ændring af distinktionerne nødvendig, og i apr 1858 fremkom Marineministeriet med et forslag til ændring. Admiralernes distinktionering forblev uændret. For de øvrige officerers vedkommende anførte ministeriet: »Adskillelsen mellem Stabsofficerer og subalterne Officerer har hidtil været betegnet ved, at de første har haft tykke og de sidstnævnte tynde Kantiller paa Epauletterne, og denne Forskel finder Ministeriet Anledning til at foreslaa vedligeholdt. Efter Ministeriets Formening bør Søofficerers Epauletter bære Kronen og Ankeret som Emblemer, der viser, at Vedkommende hører til den kongelige Marine. Disse Emblemer har ogsaa hidtil været anbragt paa Epauletterne, men da de har været broderet i Guld paa Epaulettens Guldblad, har de ikke været tilstrækkelig fremtrædende, og Ministeriet vil derfor foreslaa, at Kronen og Ankeret reglementeres af Sølvbroderi.«

23 apr 1858 approberedes ministeriets forslag, og der indførtes epauletter af engelsk model med følgende udseende (fig. 19):

orlogskaptajn	tykke kantiller og på epauletbladet en sølvroset mellem kronen og ankeret
kaptajnløjtnant	samme epauletter med tynde kantiller
løjtnant	samme epauletter med tynde kantiller og uden roset.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36

◀ 19 Epauletter, distinktioner m.v. 1858
Th. Husher: Samling af da. militaire uniformer 1858

Epaulets etc. 1858

---

1. krone til kasket
2. epaulet marineminister
3. epaulet admiral
4. epaulet orlogskaptajn
5. epaulet kaptajnløjtnant
6. epaulet løjtnant
7. epaulet intendant
8. epaulet søtøjhusløjtnant
9. epaulet skipper
10. kokarde til kasket
11. stjerne til epaulet (admiral)
12. roset til epaulet
13. felttegn officerer
14. distinktion skibslæge (æskulapstav)
15. Brandebourgs orlogskaptajn
16. Brandebourgs løjtnant
17. krone og anker til epauletter
18. orlogsflag
19. kongeflag
20. marineministerflag
21. kontreadmiralsflag
22. viceadmiralsflag
23. orlogsstander
24. orlogsvimpel
25. ankerknap officerer
26. ankerknap underoff. m.v.
27. trekantet hat admiraler
28. trekantet hat officerer
29. trekantet hat civile embedsmænd
30. trekantet hat civile embedsmænd
31. stjerne til epaulet marineminister
32. sabler og dolke officerer, embedsmænd og underklasserne
33. ærmedistinktion overauditør og auditør
34. ærmedistinktion læger
35. ærmedistinktion kanoner og bådsmand
    ærmedistinktion mestersvend
    ærmedistinktion overkanoner og højbådsmand
    ærmedistinktion kvartermand
36. korpsemblem Artillerikorps
    korpsemblem Matroskorps
    korpsemblem Håndværkerkorps

På Brandebourgs skulle bæres samme distinktioner som på epauletterne.

Som tidligere omtalt rettedes i Archiv for Søvæsenet 1839 en kritik af uniformssystemet, bl.a. savnedes en reglementeret overkjole (kappe). Der skulle dog gå 20 år, inden ministeriet tog dette spørgsmål op til behandling. Mange officerer, navnlig de yngre, havde dog anskaffet sig overkjoler med distinktioner og ankerknapper, men som dog alligevel afveg fra hinanden, og anskaffelsen af sådanne kjoler var en frivillig sag og ikke påbudt i reglementet.

1860 1860 fandt ministeriet, at der nu måtte gøres noget og indstillede til kongen, at der for Marinens officerer reglementeredes en overkjole af tykt, mørkeblåt klæde med ankerknapper og distinktioner (Brandebourgs) på skuldrene.

Det hed bl.a. i indstillingen, »at et Reglement i saa Henseende vilde være Marinens Officerer velkomment. Dette er et Hensyn, som ikke bør overses, naar man beskæftiger sig med noget, der griber saa stærkt ind i det daglige Livs Forhold som en Bestemmelse om, hvorledes man skal gaa paaklædt, virkelig gør. Det maa vel erindres, at Søofficeren, naar han er om Bord, saa at sige uafbrudt Dag og Nat er paa Paradepladsen, saasnart han blot er udenfor sit Lukaf. Endskønt derfor Uniformen vel aldrig kan tillades aflagt, bør der paa den anden Side gives en vis Frihed i Maaden at bære den paa. Ville man sætte altfor snævre Grænser i saa Henseende, ville man til Eksempel befale Kjolen helt tilknappet bestandigt eller noget lignende, saa ville man derved skabe et Plageri mod Officererne, som var saa meget mere trykkende, som det maa erkendes at være aldeles unyttigt og uhensigtsmæssigt. Derfor har ogsaa Uniformsreglementet Bestemmelser, som giver Skibschefen Lejlighed til at lade sine Officerer faa tilbørlig Frihed i saa Henseende. Men en Overkjole skal og vil enhver Officer have, og det er aldeles ingen unødvendig Indskrænkning i den i øvrigt ønskelige Frihed deri, at denne Overkjole har Ankerknapper og de reglementerede Distinktioner paa Skuldrene. For Uniformitetens Skyld i Land er det nødvendigt at bestemme dens Snit og Udseende. Dette bør da gøres saaledes, at samme Overkjole uden Gene kan benyttes om Bord.«

Den indførte overkjole fik 2 rækker knapper, Brandebourgs på skuldrene og taske med knapper på ærmerne.

Samtidig blev det tilladt om bord at bære en kort pjækkert, ligeledes med ankerknapper og distinktioner.

1868 1868 vedtoges den første lov om Søværnets Ordning. Den omfattede udelukkende personellet og fastsatte for Søofficerskorpsets vedkommende, at graderne viceadmiral og kontreadmiral bortfaldt, således at admiralsklassen kun omfattede een grad: admiral, af hvilken der kun var 1, chefen for Søofficerskorpset. Kommandørtitlen genindførtes til afløsning af den i 1856 indførte orlogskaptajnsgrad. Kaptajnløjtnanter ændredes til kaptajner, og løjtnantsgraden blev igen delt i 2 klasser: premierløjtnant og sekondløjtnant.

Den nye lov gjorde det nødvendigt at underkaste de bestående uniformsbestemmelser en revision, og ministeriet nedsatte et udvalg til udarbejdelse af et forslag til et nyt uniformsreglement.

1871 Ved kgl. resolution af 8 sep 1871 approberedes det første egentlige uniformsreglement for Søværnet omfattende Officerskorpset, Artilleri- og Matroskorpset, Værftsafdelingen, Forplejningskorpset, Lægekorpset samt Søværnets skoler.

Reglementet omfattede alt fast personel, men ikke værnepligtige.

Princippet, der lå til grund for det nye reglement var, at der ved uniformeringen anvendtes ensartede distinktioner for ligestillede charger samtidig med, at der indførtes en synlig forskel mellem Søværnets forskellige korps ved anvendelse af henholdsvis guld og sølv til distinktioner og besætning, samt for nogle korps tillige kendefarver (korpsfarve) mellem galonerne og som passepoile[28] på huen.

For distinktionernes vedkommende indførtes - i lighed med de fleste andre mariner - ærmedistinktioner i stedet for skulderdistinktioner, og den opstående krave på frakken erstattedes med omfaldende, hvis der ikke var broderi på kraven.

»Det er,« anførte Marineministeriet, »vel i og for sig ikke nogen Nødvendighed, at den danske Marine i sit Ydre har Lighed med de fremmede Mariner, med hvem den hyppigst kommer i Berøring, men det er dog ikke uden Betydning for de paagældende paa fremmed Sted at være kendt for, hvad de er, og at det kan tilføjes, at saavidt Ministeriet har kunnet erfare, er Opinionen i Marinen for, at en saadan Lighed finder Sted.«

Spørgsmålet om gallauniformens bibeholdelse var også genstand for overvejelse. Om dette punkt udtalte ministeriet: »Det ville formentlig være hensigtsmæssig og i hvert Tilfælde af Betydning for alle paagældende i økonomisk Henseende om Galladragten indskrænkedes, saaledes som det er sket i Hæren, og at altsaa Uni-

formskjole og Epauletter afskaffedes, men dette er - saavidt Ministeriet bekendt - endnu ikke sket i nogen europæisk Marine, og det er nærmest af denne Grund, saavidt man har kunnet erfare, et almindeligt Ønske i den danske Marines Officerskorps at bibeholde disse Uniformsstykker.« Det lykkedes altså ved denne lejlighed at bevare søofficerernes gallauniform.

De væsentligste ændringer, som indførtes ved det nye reglement, var:

1. Indførelse af ærmedistinktioner i stedet for Brandebourgs og som særkende for Søofficerskorpset et øje på den øverste galon.
2. Distinktioner af sølv for embedsmænd ved Værftsafdelingen og Forplejningskorpset.
3. Korpsfarve for visse korps.
4. Omfaldende krave på frakken i stedet for opstående til de uniformer, der ikke havde besætning på kraven.
5. Guldgalon om kasketten bortfaldt. I stedet indførtes hueemblem i 3 størrelser bestående af guldbroderet anker under en kongelig krone og omgivet af egeløv.

Reglementet omfattede 2 påklædninger: tjenesteuniform og galla. Førstnævnte bestod af frakke, hvortil hørte kasket og sabel. Under almindelig daglig tjeneste samt udenfor tjenesten kunne denne uniform bæres uden sabel. Om bord kunne bæres dolk i stedet for sabel.

Til daglig tjeneste om bord og på Orlogsværftet var det tilladt at bære en paletot (jakke) med ærmedistinktioner.

Distinktionerne for de forskellige grader indenfor Officerskorpset fastsattes således:

	epauletter	ærmedistinktioner
admiral	tykke kantiller	1 guldgalon ½ tomme bred
(fig. 20)	1 sølvbroderet stjerne	1 guldgalon 1 tomme bred
		2 guldgalon ½ tomme bred
kommandør	tykke kantiller	1 guldgalon ½ tomme bred
	sølvbroderet anker	1 guldgalon 1 tomme bred
	roset og krone	1 guldgalon ½ tomme bred

20 Admiral, daglig uniform 1871
Danske Uniformer udgivet af Skrædermestrenes Forening i København

Admiral, frock-coat 1871

kaptajn	tynde kantiller sølvbroderet anker roset og krone	3 guldgalon ½ tomme bred
premierløjtnant	tynde kantiller sølvbroderet anker krone	2 guldgalon ½ tomme bred
sekondløjtnant	tynde kantiller uden sølvbroderi	1 guldgalon ½ tomme bred

Vedrørende bæring af ordensdekorationer bestemte Marineministeriet 1872, at det kun var tilladt at bære fremmede ordner på tjenesteuniform, når hensyn til fremmede nationer måtte fordre det. Der anførtes intet om fremmede ordner i forbindelse med galla.

Embedet som fabrikmester var ophævet 1856, selvom titlen fortsat fandtes indtil 1864, og i stedet oprettedes en stilling som direktør for Skibbyggeriet, Maskin- og Bygningsvæsenet, der til sin assistance havde to underdirektører. De 3 embeder var besat med søofficerer, der indtil 1871 bar søofficersuniform.

Ved Søværnsloven af 1868 var fastsat, at disse embeder ikke længere henhørte til de militære korps og nu ville kunne besættes med civile. Der blev som følge heraf indført en særlig uniform for de pågældende ved Uniformsreglementet af 1871:

Som gallauniform fastsattes kjole af samme snit som for søofficererne, men med forsølvede knapper. På krave og opslag, der var af karmoisinrødt klæde fandtes broderi i sølv, bredt for direktøren og smallere for underdirektører samt et skråtliggende sølvbroderet anker og krone ved kravens forside.

Som tjenesteuniform frakke med ærmedistinktioner af sølv (uden øje) og med karmoisinrød korpsfarve mellem galonerne.

1875 blev distinktioner og knapper forandret til forgyldte, og i stedet for broderi på krave og opslag fik de pågældende epauletter, som fastsat for henholdsvis kommandør og kaptajn.

En følge af Marineministeriets oprettelse 1848 var udnævnelsen af en marineminister. 1858 bestemtes, at han, sålænge han forblev i stillingen, skulle anlægge admiralsuniform med en særlig distinktion på epauletter og Brandebourgs, bestående af en stjerne, noget større end admiralens distinktionsstjerne, samt en krone. Fra 1869 var denne bestemmelse i praksis bortfaldet, da

Marineministeriet i perioden 1869-73 blev bestyret ad interim af krigsministeren, der i sin tjeneste som marineminister bevarede den for krigsministeren approberede uniform.

1873 Da man 1873 igen fik en søofficer som marineminister, var det naturligt, at han anlagde uniform som sådan, men da skulderdistinktionerne var bortfaldet 1871 fastsattes, at han som ærmedistinktion på tjenesteuniformen anlagde den for admiraler reglementerede distinktion, idet dog øjet på øverste galon bortfaldt, og at der i stedet over snorene anbragtes en guldbroderet krone omgivet af egeløv.

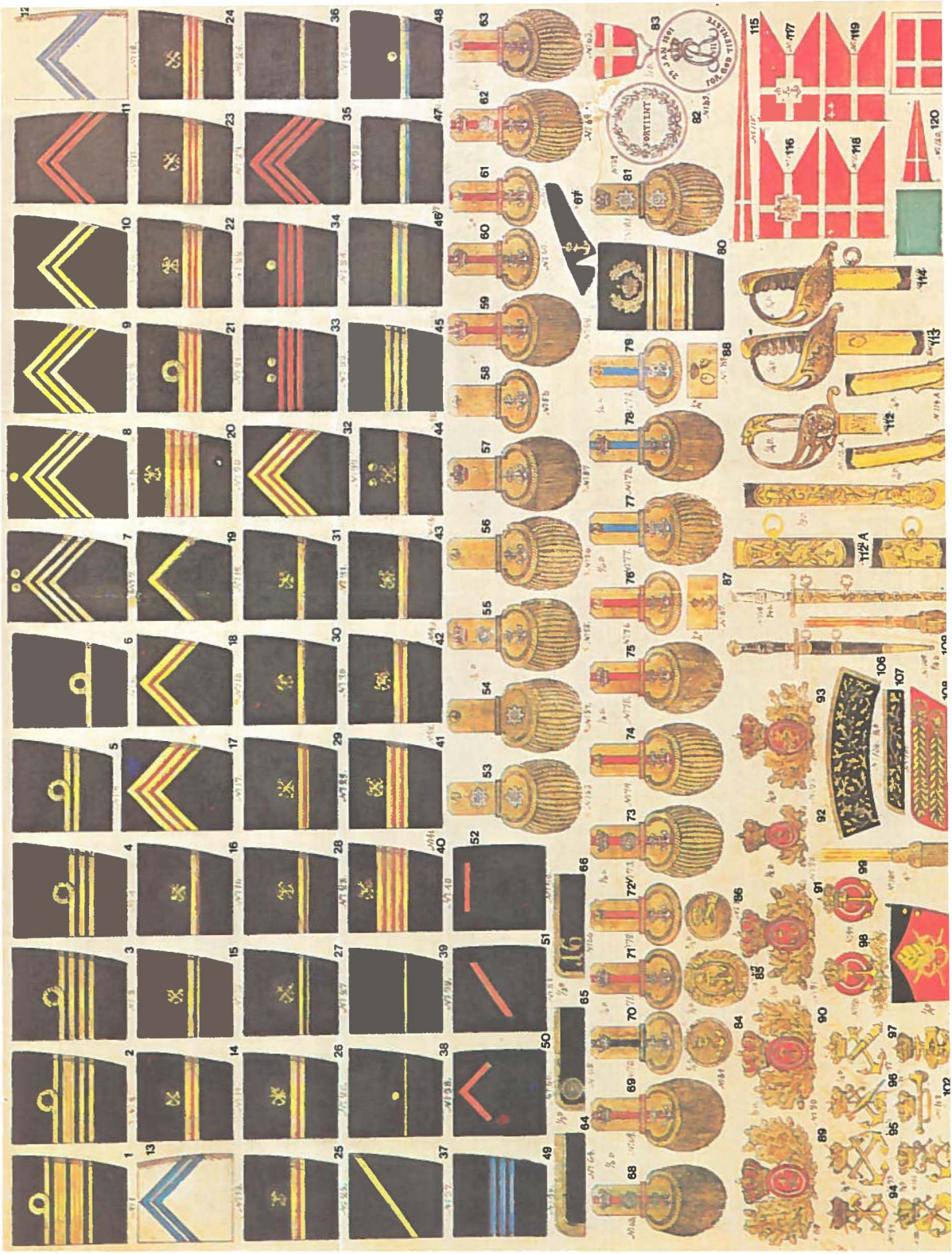
1879 Ved reglementet af 1871 var det bestemt, at trekantet hat kun skulle bæres i forbindelse med gallakjole. I 1879 ændredes denne bestemmelse, idet ministeriet fandt, at det var en »Ulempe«, at officerskorpset f.eks. ved audienser og officielle lejligheder ikke kunne møde i trekantet hat og epauletter. Ved kgl. resolution af 3 okt 1879 indførtes derfor den såkaldte halvgalla bestående af tjenesteuniform med epauletter og trekantet hat. Samtidig blev den i 1849 indførte røde kant på epauletstropperne forandret til blå.

1880 Ved lov om Søværnets Ordning af 1880 genindførtes viceadmirals- og kontreadmiralsgraden og samtidig bortfaldt admiralsgraden. Denne ændring nødvendiggjorde forandring i uniformsbestemmelserne, og ved resolution af 14 jun 1880 fastsattes flg. vedrørende de nye graders distinktioner:

	epauletter	ærmedistinktioner
		1 guldgalon ½ tomme bred
viceadmiral	tykke kantiller	2 guldgalon 1 tomme bred
	2 sølvbrod. stjerner	1 guldgalon ½ tomme bred
kontreadmiral	tykke kantiller	1 guldgalon ½ tomme bred
	1 sølvbrod. stjerne	1 guldgalon 1 tomme bred
		2 guldgalon ½ tomme bred

Kontreadmiralerne fik således samme distinktion som fastsat 1871 for admiraler.

Men også på andre punkter gjorde Søværnsloven af 1880 en revision af de i 1871 fastsatte uniformsbestemmelser påkrævet. Værftsafdelingen var ophævet og 2 nye korps, Søminekorpset og Maskinkorpset, oprettet. De for de to værn fælles Lægekorps

21 Epauletter, distinktioner m.v. 1882
Museumsmagasinet, Flådestation København

Epaulets etc. 1882

Forklaring til fig. 21

ærmedistinktioner

1. viceadmiral
2. kontreadmiral
3. kommandør
4. kaptajn
5. premierløjtnant
6. sekondløjtnant

7. underofficer 1. kl. 1. grad (overkan. overbådsmand)
8. underofficer 1. kl. 2. grad (kanoner bådsmand)
9. underofficer 1. kl. 3. grad (underkan. u.bådsm.)
10. underofficer 2.kl. (overkonstabel, overmatros)
11. underofficer 2.kl. (blå skjorte)
12. underofficer 2.kl. (hvid bosseronne)
13. underofficer 2.kl. (hvid skjorte)

14. maskinmester 1.kl.
15. maskinmester 2.kl.
16. undermaskinmester

17. maskinassistent
18. overfyrbøder
19. fyrbøder

20. direktør for skibbygning og maskinvæsen
21. underdirektør (tidl. søofficer)
22. værftsingeniør
23. oversøminemester
24. overmaskinmester

25. mester håndværkerkorpset
26. søminemester 1.kl.
27. tøjhusløjtnant
28. værftsløjtnant
29. søminemester 2.kl.
30. undermester håndværkerkorpset
31. undersøminemester

32. håndværker søminekorpsets depot
33. kvartermand håndværkerkorpset
34. formand
35. håndværker 1. og 2.kl.

36. politiassistent

37. underofficerselev ældste klasse
38. kadet ældste klasse, kvarterchef
39. kadet

40. stabslæge
41. overlæge
42. skibslæge
43. reservelæge
44. reservelæge udkom. som overskibslæge

45. overintendant
46. intendant
47. skibsintendant
48. skibsintendant som proviantforvalter

49. underskibsintendant

50. helbefaren
51. halvbefaren
52. værnepligtig + lærling

epauletter

53. viceadmiral
54. kontreadmiral
55. kommandør
56. kaptajn
57. premierløjtnant
58. sekond- og reserveløjtnant

59. maskinmester 1.kl.
60. maskinmester 2.kl.
61. undermaskinmester

62. direktør skibbygning og maskinvæsen
63. underdirektør skibbygning og maskinvæsen

64. politiassistent kravedistinktion
65. overbetjent kravedistinktion
66. betjent kravedistinktion

67. kadet kravedistinktion

68. værftsingeniør
    skibbygmester
    overmaskinmester
    oversøminemester
69. mestre håndværkerkorpset
    søminemester 1.kl.
70. tøjhusløjtnant
    værftsløjtnant
71. søminemester 2.kl.
72. undermester håndværkerkorpset
    undersøminemester

73. stabslæge
74. overlæge
75. skibslæge
76. reservelæge

77. overintendant
78. intendant
79. skibsintendant

80. marineminister ærmedistinktion
81. marineminister epaulet

82. Holmens Hæderstegn revers
83. Holmens Hæderstegn avers (båndet skal kun have en lodret stribe)

84. ankerknap
85. spænde, sabelgehæng
86. knap for politikorps
87. spænde, livbælte, underoff. 1.kl. 2. og 3. grad
88. spænde, livbælte politikorps

89. hueemblem admiraler 1. størrelse
90. hueemblem kommandører og kaptajner 2. størrelse
91. hueemblem løjtnanter 3. størrelse
92. hueemblem kadet 4. størrelse
93. hueemblem politiassistent

94. korpsemblem håndværkerkorpset
95. korpsemblem matroskoprset
96. korpsemblem søminekorpset
97. korpsemblem artillerikorpset
98. hueemblem underoff. 1.kl. 1. grad
99. hueemblem underoff. 1.kl. 2. og 3. grad
100. korpsemblem maskinkorpset
101. korpsemblem lægekorpset
102. korpsemblem musiker
103. korpsemblem politikorps

104. ærmebroderi admiraler, galla
105. felttegn
106. ærmedistinktion ch regnskabsvæsen
107. kravedistinktion ch regnskabsvæsen
108. kravebroderi admiraler, galla

109. dolk for officerer
110. dolk for kadetter

111. felttegn

112. sabel og skedebeslag for officerer (åben type)
113. sabel for underoff. 1.kl. 2. grad og lavere
114. sabel for underoff. 1.kl. 1. grad

115. orlogsvimpel
116. kongeflag
117. marineministerflag
118. viceadmiralsflag
119. kontreadmiralsflag
120. orlogsstander
121. karantæneflag
122. lodsflag

blev ophævet, og Søværnet fik atter sit eget Lægekorps. Forplejningskorpset benævntes Søværnets Intendantur.

1882 Et nyt uniformsreglement udsendtes 21 apr 1882 og medførte for Søofficerskorpsets vedkommende følgende ændringer (fig. 21 og 22):

Kommandørernes ærmedistinktioner blev forandret til 4 almindelig brede snore (½ tomme brede), hvorved de dobbeltbrede galoner blev forbeholdt officerer af admiralsklassen.

De tynde kantiller, som kaptajner havde båret på epauletterne, blev ændret til tykke udfra den betragtning, at tynde kantiller i udlandet opfattedes som løjtnantsdistinktion, »hvorved der skabes en Ulempe, særlig for den ældre Halvdel af Kaptajnerne, naar disse møder som Skibschefer paa fremmede Steder«.

For sekondløjtnanter reglementeredes epauletter uden kantiller, de såkaldte »Wienerbrød«. Herudover ændredes distinktionsmærkerne på epauletter for kaptajner og sekondløjtnanter til sølvbroderet anker.

Farven på epauletstroppernes kant blev igen forandret til rød. 1886 ændredes den endelig til blå.

Der indførtes for første gang hvidt hueovertræk til brug i »varme Klimater«.

Bestemmelserne for bæring af ordensdekorationer udvidedes, idet det nu fastsattes, at der foruden danske ordener, også kunne bæres udenlandske dekorationer såvel på galla- som på tjenesteuniformen.

For direktøren for Skibbygning og Maskinvæsen, der tillige var chef for Håndværkerkorpset, samt for underdirektørerne, indførtes på epauletterne en karmoisinrød stribe i bladets midte. På tjenesteuniformen anbragtes over ærmedistinktionerne Håndværkerkorpsets emblem (økse og hammer overkors på læggen af et anker).

1886 I årene efter udsendelsen af Uniformsreglementet af 1882 og op til 1901 fremkom en række tilføjelser og ændringer til dette reglement. Således bestemtes 1886 at der på kappen skulle bæres epauletstropper[29] til trods for, at der ikke skulle bæres epauletter. Tillige blev det tilladt officerer at bære en mørkeblå havelock[30] med epauletstropper. Det blev samtidigt tilkendegivet, at det ikke længere ville være tilstedeligt at bære civile overstykker til uniform!

1887 1887 indførtes, at officerer, der gjorde tjeneste i visse stabe, skulle anlægge stabsdistinktion på venstre skulder.[31] I forbindelse

22 Søofficerer 1886
(fra venstre: premierløjtnant i tjenesteuniform (vagtchef), premierløjtnant i halvgalla, kommandør i dgl. påklædning, kaptajn i jakke), tegning af Gustav Brock 1886

Naval officers 1886

med galla og halvgalla skulle bæres galladistinktion ellers daglig adjudantdistinktion.

1890 Fra omkring 1890 synes det som om nyudnævnte officerer har anskaffet sig dolk af samme model som kadetterne med hvidt greb og metalskede, og brugen af sorte dolke er efterhånden ophørt.

Efterhånden savnedes en samlet oversigt over de gældende uniformsbestemmelser, og da Marineministeriet samtidig arbejdede på en ny udgave af Love og Bestemmelser for Søværnet, fandt man, at det var betimeligt at udsende et nyt uniformsreglement, der dels var et sammendrag af de gældende, og dels indeholdt enkelte ændringer.

1901 Det nye reglement, der blev approberet 18 jul 1901 betød på flere områder en modernisering af tidligere bestemmelser.

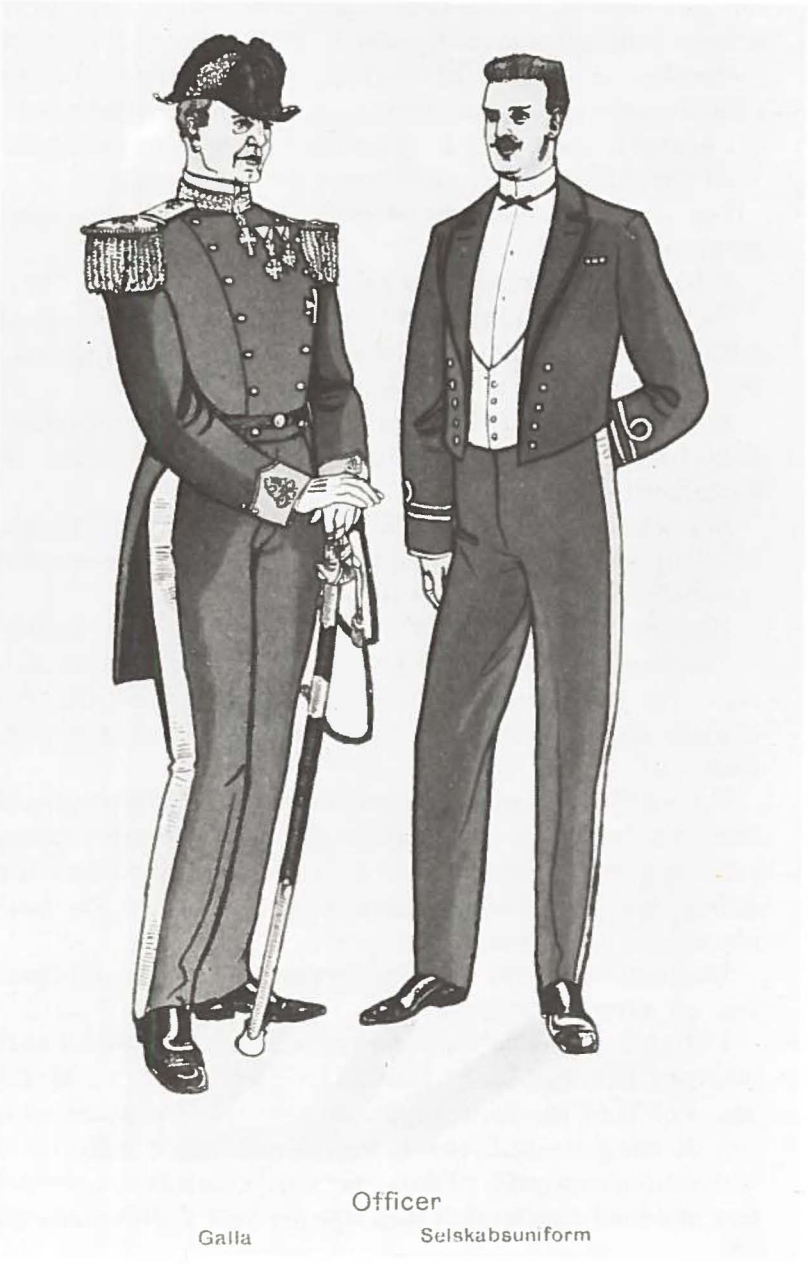
På jakken indførtes epauletstropper og til brug i »varme Klimater« reglementeredes for officerer hvid uniform bestående af enradet hvid jakke med opstående krave og skulderdistinktioner samt hvide benklæder. Den havde været benyttet om bord i krydserkorvetten VALKYRIEN under dennes togt til Østasien 1899-1900 og blev meget anbefalet til indførelse i Søværnet af krydserkorvettens chef, prins Valdemar.

Til brug ved selskabelige lejligheder blev det tilladt at bære uniformsfrakke med epauletter, hvid vest, blå eller hvide benklæder og kasket. Motiveringen for indførelse af denne selskabsdragt var, at søofficererne havde følt savnet af en bekvemmere påklædning til sådanne lejligheder, således som det brugtes i udenlandske mariner, i stedet for at være henvist til at bære tjenesteuniform med epauletter, trekantet hat og sabel.

Samtidigt indførtes en »messedragt« bestående af en kort mørkeblå trøje med ærmedistinktioner og epauletstropper. Der anføres intet om, hvornår den måtte bæres. Det er sandsynligvis den samme messejakke, der fra 1909 anvendtes som selskabsuniform.

Det nye reglement skulle være trådt i kraft 1 jan 1902, men efter ministeriets ønske blev gennemførelsen af de nye bestemmelser stadig udskudt, bl.a. fordi flere af disse ville komme til at kollidere med en påtænkt ny organisationsplan, som samtidig var under udarbejdelse. Rent faktisk trådte reglementet aldrig i kraft, men til trods herfor har personellet selvfølgelig ved nyanskaffelser taget hensyn til de nye bestemmelser.

1909 Den nye organisationslov blev gennemført ved Søværnsloven af 1909, og i tilslutning hertil approberedes 14 okt s.å. et nyt uniformsreglement. Dette reglement sluttede sig i det store og hele til

23 Admiral, galla og premierløjtnant, selskabsuniform 1909
S. A. Nissen: Uniformer for Søværnet

Admiral, full dress and lieutenant, ball dress 1909

tidligere udgivne bestemmelser, men indeholdt dog en række ændringer, som var nødvendiggjort af den nye lov bl.a. som følge af indførelsen af nye charger. Samtidig søgte man ved det nye reglement at trække en grænse mellem det egentlige militære personel, der henhørte under flåden, og det mere civile under Orlogsværftet.

Af væsentligt nyt i reglementet af 1909 skal nævnes:

For admiraler indførtes til galla et særligt sabelgehæng med guldbroderi.

Selskabsuniform (messejakke) reglementeredes (fig. 23).

På benklæderne til gallauniformen og ved særlige lejligheder til selskabsuniformen indførtes guldgaloner langs sidesømmen, bredere for officerer af admiralsklassen end for øvrige.

Kun den ældste trediedel af kaptajnerne bibeholdt tykke kantiller, hvorved dette personel fik karakter af stabsofficerer. Øvrige kaptajner fik tynde kantiller.

For sekondløjtnanter genindførtes kantiller (tynde) på epauletterne, og samtidig bortfaldt ankeret som distinktionsmærke.

Epauletstropper bortfaldt på jakke.

Havelock'en bortfaldt og blev erstattet af et løst slag (fig. 24).

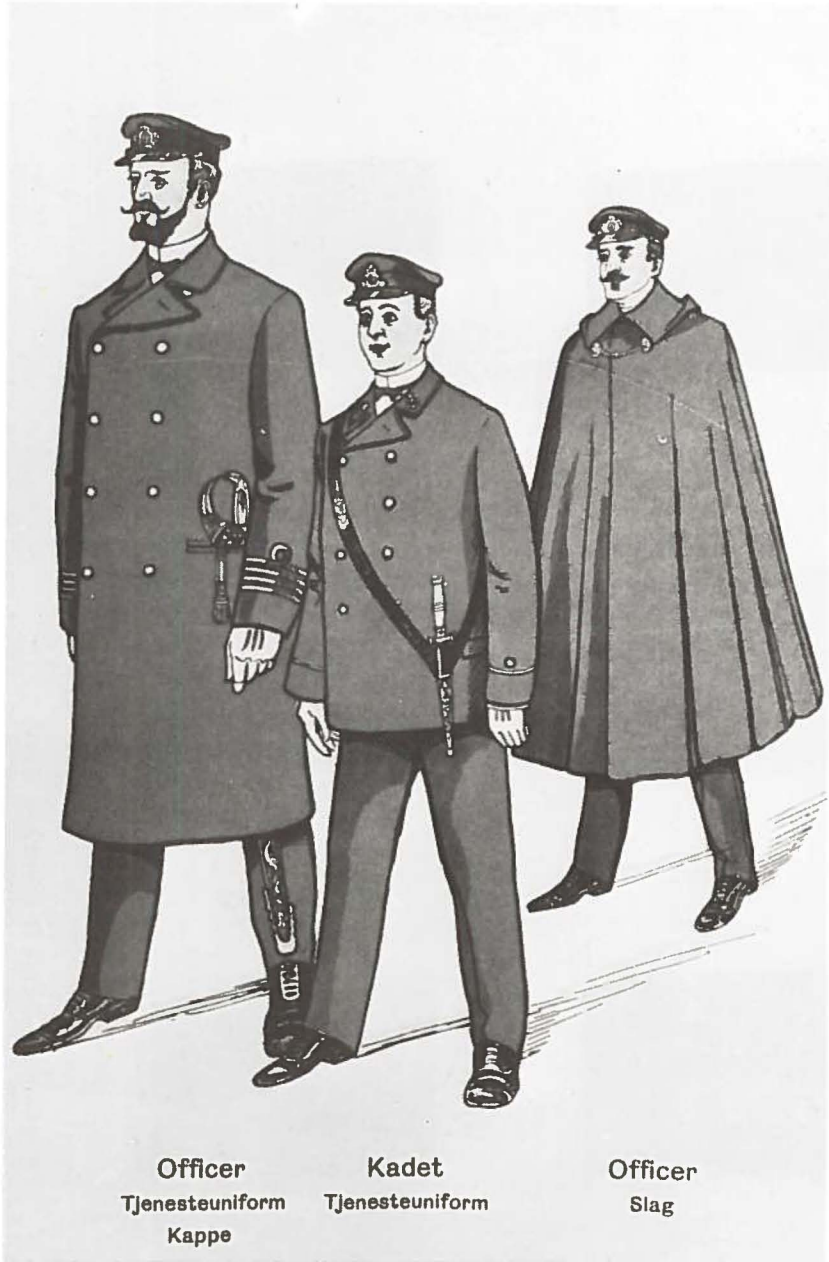
I reglementet af 1909 findes for første gang mere detaillerede regler for bæring af dekorationer og samtidig indførtes ordensspænde, der dog kun skulle bæres i forbindelse med selskabsuniform.

For direktøren og departementscheferne i Marineministeriet indførtes uniform som reglementeret for henholdsvis kontreadmiraler og kommandører, dog at der i stedet for øje på øverste galon anbragtes en guldbroderet krone omgivet af egeløv. På epauletten tilsvarende distinktion.

Distinktionerne for officerer og ligestillede, såvel på epauletter som på ærmer, fremgår af bilag 1.

Det tidligere Håndværkerkorps indgik fra 1909 i Fabriksafdelingen, hvis chef var direktøren for Skibbygning og Maskinvæsen. For ham var fastsat uniform som chef for Maskinkorpset. For de øvrige embedsmænd i Fabriksafdelingen indførtes ærmedistinktioner svarende til de for personel i centraladministrationen fastsatte med guldbroderi med stjerner som distinktionstegn (fig. 25).

1912 I 1912 udsendte Marineministeriet en revideret udgave af Uniformsreglementet af 1909, væsentligst indeholdende mindre ændringer af redaktionel karakter. Men herudover indeholdt reglementet to væsentlige ændringer i forhold til tidligere. Der indfør-

24 Kommandør, tjenesteuniform med kappe, kadet og officer, slag 1909
S. A. Nissen: Uniformer for Søværnet

Captain (greatcoat), midshipman and officer (boat cape) 1909

Underdirektør

Værftsingeniør

Mester

Undermester

Ingeniørassistent

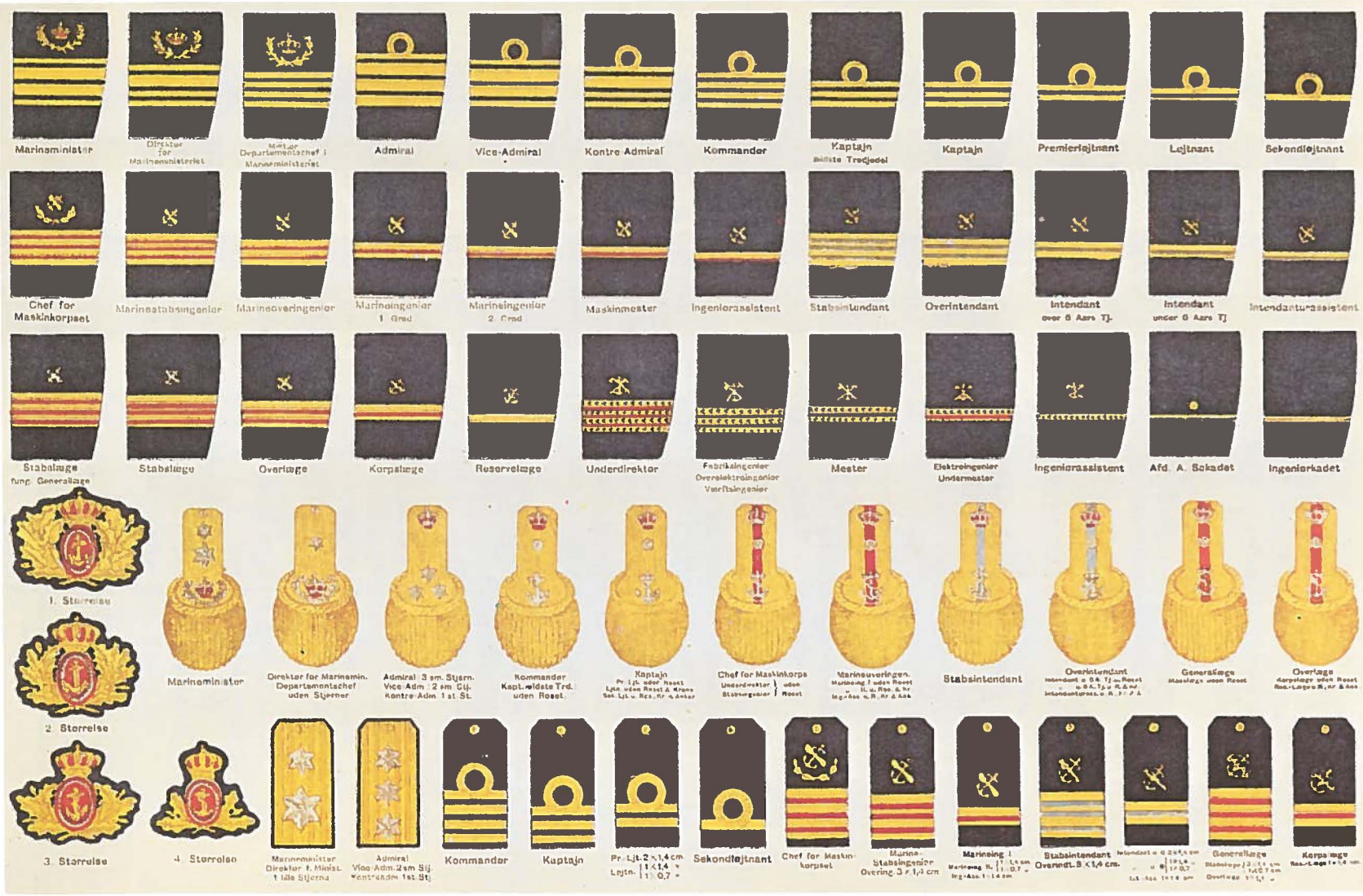

Kvartermand

25 Distinktioner, Fabriksafdelingen 1909

Distinctions, dockyard officers 1909

26 Distinktioner m.v. officerer 1912
Rs. Christiansen: Supplement til danske Uniformer for Hær og Flaade u.å.

Distinctions, officers 1912

tes en selskabskjole, som blev tilladt for ældre officerer i stedet for den korte selskabstrøje. Kjolens udseende blev som trøjens, men med skøder.

Samtidig ændredes distinktionerne for Fabriksafdelingen. Dennes personel blev indordnet i den militære rækkefølge, og for derfor at give dets uniformer en mere militær karakter indførtes guldgaloner om ærmet dog uden øje, men med korpsemblem (økse og hammer overkors lagt på et anker) ovenover. Som særlige kendetegn var der yderligere i galonerne sorte indvævninger, de såkaldte »Flueben« (fig. 26).

1920 I 1920 lempedes de efterhånden forældede bestemmelser for bæring af uniform i land. Det blev nu også tilladt at bære jakke på gaden i København, hvor man tidligere kun havde måttet færdes i frakkeuniform. Samme år indførtes ordensspænde, der kunne bæres i stedet for dekorationer på frakke samt på jakke.

1921 Et særligt emblem for de officerer, der var uddannet som flyvebådsførere, indførtes 1921. Det skulle bæres på højre side af brystet og bestod af et anker med krone over og 2 udbredte vinger.

1922 Ved Søværnsloven af 1922 indførtes forskellige ændringer af personelmæssig karakter, ændringer som måtte medføre nye uniformsbestemmelser på en række punkter. Nye grader indførtes og gamle bortfaldt. I Søofficerskorpset indførtes graderne kommandørkaptajn og kaptajnløjtnant.[32] Kaptajner blev til orlogskaptajner,[33] og de to løjtnantsgrader, premierløjtnant og sekondløjtnant, ændredes til søløjtnant af henholdsvis 1. og 2. grad.

De nye grader fik ærmedistinktioner af følgende udseende:

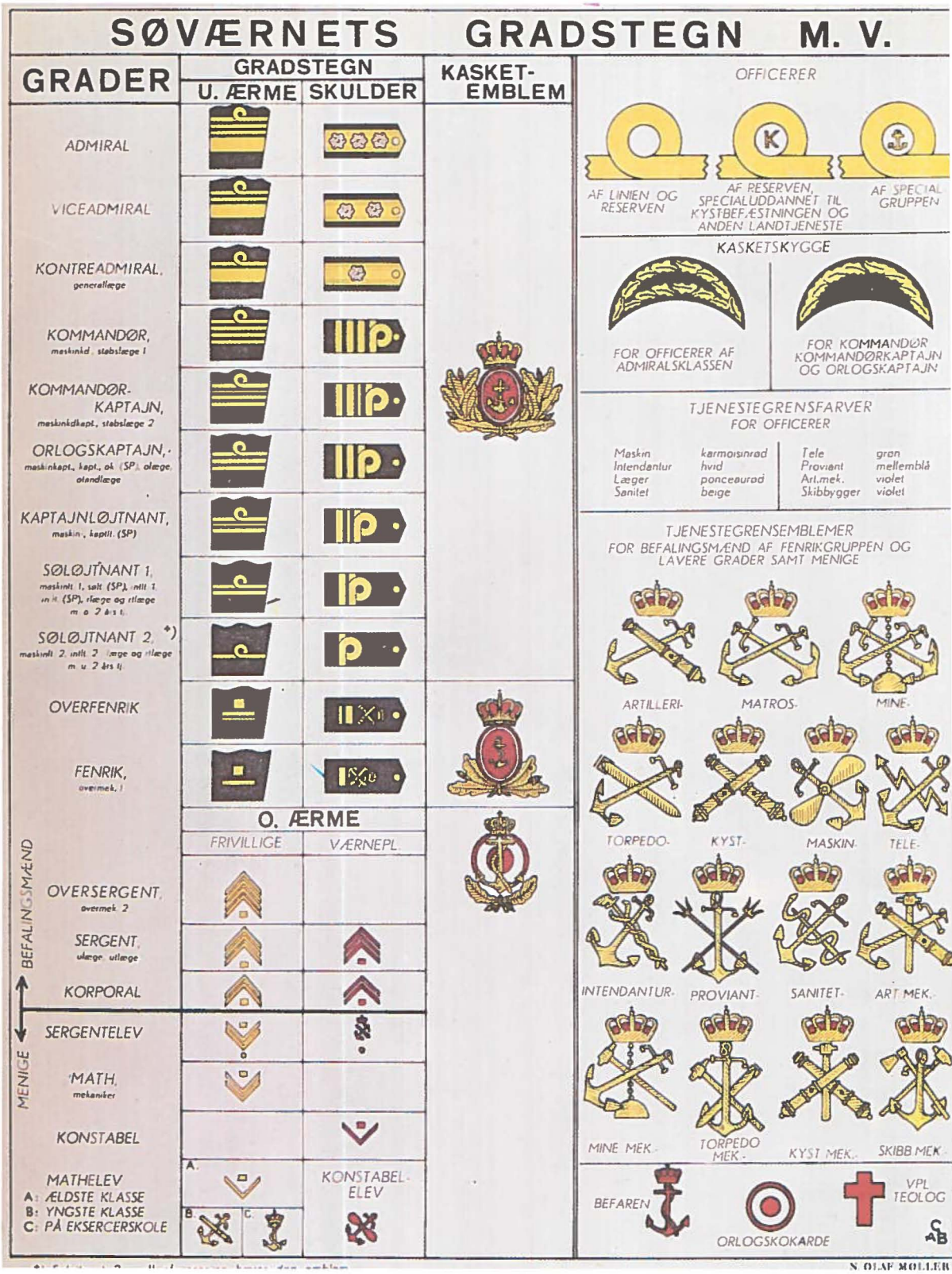
kommandørkaptajn	3 alm. brede og 1 smal galon
orlogskaptajn	2 alm. brede og 2 smalle galoner
kaptajnløjtnant	2 alm. brede og 1 smal galon

Af ændringer ved de bestående uniformer kan nævnes, at selskabstrøjen fik epauletstropper, og at der efter civilt forbillede indførtes miniaturedekorationer til bæring i forbindelse med selskabsuniform med benklæder med guldgalon (påklædning 5 og 5a).

Fabriksafdelingen blev nedlagt, personellet blev civilt og uniformer afskaffedes.

1937 Ved et nyt uniformsreglement i 1937 afskaffede man orlogskaptajnsdistinktionen fra 1922 med de to smalle snore og genindførte den gamle distinktion med 3 lige brede (fig. 27).

Tjenestegrens-Emblem og -Farve	Sø — inger	Sø-(R) inger	Flyver- inger	Kyst- inger	maskinmester kanonstik-rød	dantes hvid	Lægen- postevogn-rød	mestre Emblem navn efter Specialе	Hue Emblem
Distinktion rundt Ærmet									
	Admiral								
	Vice-Admiral								
	Kontre-Admiral								
	Kommandør						Stabslæge		
	Kommandørkaptajn				Stabsmaskinmester	Stabsintendant			
	Orlogskaptajn	Orlogskaptajn (R)					Overlæge af 1 Gr.		
					Maskinmester af 1 Gr.	Overintendant			
	Kaptajnløjtnant	Kaptajnløjtnant (R)	Flyverkaptajnløjtnant	Kystkaptajnløjtnant	Maskinmester af 2 Gr.	Intendant af 1 Gr.	Overlæge af 2 Gr.	Materielmester af 1 Gr.	
	Søløjtnant af 1 Gr.	Søløjtnant af 1 Gr. (R)	Flyverløjtnant af 1 Gr.	Kystløjtnant af 1 Gr.	Maskinmester af 3 Gr.	Intendant af 2 Gr.	Reservelæge o. 3 Aars Tjeneste	Materielmester af 2 Gr.	
					Undermaskinmester af 1 Gr. Undermaskinmester af 2 Gr. o. 3 Aars Tj.	Reserveintendant m. o. 3 Aars Tj.			
	Søløjtnant af 2 Gr.	Søløjtnant af 2 Gr. (R)	Flyverløjtnant af 2 Gr.	Kystløjtnant af 2 Gr.	Undermaskinmester af 2 Gr. u. 3 Aars Tj.	Reserveintendant m. u. 3 Aars Tj.	Reservelæge u. 3 Aars Tjeneste		

28 Distinktioner 1951

Distinctions 1951

Da Danmark efter afslutningen af 2. Verdenskrig havde tilsluttet sig NATO i 1949, og det derved blev mere almindeligt, at officerer fra de forskellige mariner mødtes til forhandlinger og øvelser, fandt man herhjemme, at de anvendte ærmedistinktioner for admiralsklassen måske virkede noget prangende sammenlignet med f.eks. engelske og amerikanske admiralers - ikke mindst på baggrund af det danske søværns størrelse.

1951 I 1951 foretog man derfor en ændring af disse distinktioner og indførte efter engelsk forbillede for officerer af admiralsklassen kun een dobbeltbred guldgalon sammen med et antal almindelig brede snore - afhængig af den enkeltes grad. En admiral fik således foruden den dobbeltbrede snor 3 almindelig brede (fig. 28).

Også efter engelsk mønster indførte man skulderdistinktioner på kappe og en ranke af egeløv på kasketskyggen for officerer fra orlogskaptajn og opefter. Officerer af admiralsklassen fik 2 ranker.

1964 Som tidligere nævnt afskaffedes 1964 gallauniformen for størstedelen af officerskorpset. Den er nu kun reglementeret for admiraler, jagtkaptajnen og adjudanter hos Hendes Majestæt Dronningen.

1970 I 1970 afskaffedes chargen søløjtnant af 1. grad, og i stedet genindførtes premierløjtnant (afskaffet 1922)[34], der fik samme distinktioner som tidligere søløjtnant af 1. grad.

Generaladjudanter

Da der i 1749 oprettedes et embede som generaladjudant ved Søetaten,[1] hvis indehavere skulle varetage tjenesten som adjudanter hos kongen, fastsattes ingen speciel uniform for de pågældende. Først 1783, 34 år senere, begyndte man at adskille generaladjudanternes uniform fra de øvrige søofficerers.

1783 Ved skrivelse af 8 nov 1783 til Admiralitetet meddelte overhofmarskallen, at Hans Majestæt havde resolveret, at generaladjudanterne skulle have fløjls opslag og krave på kjolen samt hvide strømper, når de havde jour.[2] Der anføres intet om farven på kraven og opslagene, så det må formodes, at den har været rød ligesom for øvrige søofficerer, hvis uniform bestod af blå kjole, rød krave og ærmeopslag og en epaulet på højre skulder.

1785 To år senere indstillede Admiralitets Collegiet til kongen, at det blev nødvendigt for generaladjudanterne at anskaffe sig nye munderinger, da de andre var »gamle og afslidte«. Kongen ønskede, at munderingen ved samme lejlighed blev gjort mere enkel, og 26 aug 1785 godkendtes Collegiets forslag til en ny uniform med kanter og knaphuller af båndgaloner samt hvid klædes undermundering.[3]

1793 Denne uniform bibeholdtes indtil 1793, da der fra Christian VII's fødselsdag, 29 jan, skulle anlægges en ny mundering. Collegiet havde i 1792 indsendt en tegning til kongen af en ny generaladjudantsmundering, som »i alle Henseender var passeligere end den forrige«. Forslaget vandt kongens bifald og blev approberet 9 nov 1792 (fig. 29).

Munderingen bestod af blå kjole, hvis krave, i modsætning til øvrige søofficerers røde krave, var blå. Kjolen var forsynet med røde rabatter, der ligesom de røde ærmeopslag var kantet med hvidt. På krave, rabatter og opslag samt fortil på kjolens skød var broderet sløjfer af guldtråd.

Epauletten synes at være bortfaldet, og der bæres endnu ikke adjudantsnor. Til uniformen hørte hvide knæbenklæder og sporer.[4]

1801 Som tidligere anført skete der i 1801 en omfattende ændring af uniformerne for samtlige søofficerer, bl.a. ved indførelse af epauletter med gradstegn.

Generaladjudanternes stadsuniform (fig. 30) blev af samme snit som øvrige officerers, men med blå krave. På kjolen var røde rabatter og røde ærmeopslag, der ligesom krave og lommeklapper var besat med guldbroderede sløjfer og kantet med hvidt. Gene-

29 Generaladjudant 1792 Rigsarkivet

Aide-de-camp to the King 1792

raladjudanterne fik særlige epauletter samt på højre skulder et skulderbånd (adjudantsnor). Denne distinktion har siden kendetegnet de søofficerer, der gjorde tjeneste først som generaladjudanter og senere som jagtkaptajner og adjudanter hos kongen.

Adjudantsnoren var stort set af samme udseende, som den der anvendes til galla i dag, men måden at anbringe den på var anderledes, idet den blev båret udenpå armen. Den bestod af 2 flettede snore med frie ender, der endte i metaldupper, og en lukket dobbeltsnor.

Til uniformen hørte hvid vest, hvide pantalons og korte støvler med guldgalon langs kanten og guldkvast. På den trekantede hat var, foruden sort kokarde, en guldagraffe med guldstjerner og guldgalon langs kanten.

Den daglige uniform bestod af blå kjole med blå krave og blå ærmeopslag med guldbroderi samt blå pantalons. Epauletter og skulderbånd som til stadsuniformen.

1802 Året efter, 1802, fik generaladjudanterne tilladelse til på deres daglige uniform at anlægge sløjfer af guld i lighed med Landetatens generaladjudanter.[5]

1806 1806 afskaffedes stadsuniformen for generaladjudanter ligesom for admiraler, idet de dog ved højtidelige lejligheder skulle bære støvler med guldtresse og guldkvast foroven samt hvide pantalons.

1812 Som anført i forrige afsnit indførtes i 1812 som følge af Kanonbådskrigen en række forenklinger i uniformsvæsenet. Således indførtes i stedet for epauletterne distinktioner på underærmet. For generaladjudanter fastsattes, at de, såfremt de ikke var admiraler, skulle bære distinktion som kommandører (guldsparre med 3 rosetter ovenover). De skulle vedblive at bære skulderbånd på højre skulder, men det skulle nu heftes tæt op til kjolekraven.

1822 Da man i 1822 atter indførte epauletter som distinktioner, blev der i modsætning til 1801 ikke reglementeret særlige epauletter for generaladjudanterne. De bar epauletter som kommandører (2 epauletter med kantiller), såfremt de ikke var admiraler. Deres uniform var således karakteriseret ved kraven og opslagene, der stadig var blå, samt ved skulderbåndet (fig. 31).

1849 Indførelsen af frakkeuniformen til daglig tjeneste i 1840 kom i første omgang ikke til at gælde for generaladjudanterne. For dem fandtes fortsat kun een uniform: kjole med epauletter og trekantet hat. Til daglig uniform med mørke benklæder, til galla med hvide pantalons. Først 1849 blev det tilladt dem at bære frakkeuniform.

30 Generaladjudant, stadsuniform 1801 Rigsarkivet

Aide-de-camp to the King, full dress 1801

31 Generaladjudant 1829
H. C. Hyllested: Collection complète des uniformes de la marine et de l'armée danoise

Aide-de-camp to the King 1829

1858 1858 bestemtes, at generaladjudanten skulle bære distinktioner som kontreadmiral uanset hans grad.

1868 1868 blev embedet som generaladjudant nedlagt, og dermed bortfaldt også den særlige uniform for dets indehaver. Adjudantsnoren bibeholdtes af jagtkaptajnen, der bærer uniform efter sin grad som søofficer.

Adjudant hos kongen

1839 1839 udnævntes for første gang en søofficer til adjudant hos kongen. Han bar uniform som øvrige søofficerer samt adjudantsnor ligesom generaladjudanten.

1850 Omkring 1850 indførtes en enklere adjudantdistinktion til daglig uniform bestående af en dobbelt snor på højre skulder.[6] Skulderbåndet fra 1801 med de flettede snore bevaredes til galla og til særlige lejligheder efter kongens nærmere bestemmelse.

1856 Fra 1856 indførtes yderligere et særkende for adjudanterne hos kongen, idet det ved reskript af 15 dec 1856 bestemtes, at de skulle bære samme broderi på kraven af deres uniformskjole og frakke, som reglementeret for kongens adjudanter af Hæren. Broderiet bestod af 2 guldbroderede knaphuller på hver side af kraven.

1860 Som et yderligere kendetegn for kongens adjudanter bestemtes ved kgl. reskript af 23 maj 1860, at disse til galla skulle bære guldtresser på den udvendige side af de mørkeblå benklæder.

1871 Ved uniformsreglement af 1871 bortfaldt det ovenfor nævnte broderi på kraven og guldtresser på benklæderne for kongens adjudanter, der herefter bærer uniform som øvrige søofficerer, dog med adjudantsnor på højre skulder.

Månedsløjtnanter og reserveofficerer

For at supplere antallet af de faste officerer i Søetaten blev det gennem 1700-tallet ofte nødvendigt at udnævne officerer, der kun skulle gøre tjeneste i en kortere periode, og som havde fået deres sømandsmæssige uddannelse til koffardis. De benævntes månedstjenere (månedsløjtnanter) i modsætning til det faste personel, årstjenere. Der synes ikke at foreligge bestemmelser for disse månedsløjtnanters uniformering, og formodentlig har de båret civil påklædning under deres tjenstgøring.

Men også de ældste kadetter gjorde i en vis udstrækning tjeneste som månedsløjtnanter, såvel under Den store nordiske Krig som senere under Kanonbådskrigen. Disse kadetter, benævnt kadetmånedsløjtnanter, bar fortsat deres mundering som kadetter.

1800 Da de politiske forhold i året 1800 gjorde det påkrævet at udruste en del orlogsskibe til beskyttelse af den danske handel, blev det samtidigt nødvendigt at skaffe yderligere officerspersonel til Søetaten, og Admiralitetet antog en del skippere og styrmænd fra handelsflåden, der udnævntes til månedsløjtnanter, datidens reserveløjtnanter. De blev lønnet som sekondløjtnanter, men stod i rang under disse. Det blev tilladt dem »at anlægge og bære Søofficers Mundering med Felttegn, dog uden Epaulet paa Skulderen,«[1] men de skulle selv afholde udgifterne til uniformen. I begyndelsen af Kanonbådskrigen blev det tilladt dem at indkøbe det nødvendige klæde ved Uldmanufakturet, men 1811 måtte man inddrage denne tilladelse og i stedet blev der tilstået dem en godtgørelse på 40 rdl. årlig i munderingspenge.

1801 Da man 1801 indførte epauletter med gradstegn for officerer kom denne bestemmelse ikke til at omfatte månedsløjtnanterne, der fortsat bar uniform uden epauletter.

1812 1812 indgav de månedsløjtnanter, der gjorde tjeneste på de danske orlogsskibe på Schelden[2] en ansøgning om at måtte anlægge epauletter. Deres begrundelse var, at den franske marines personel ikke betragtede dem som officerer, når de ikke bar dette kendetegn, og bl.a. ville de franske skildvagter ved værftet i Antwerpen ikke lade dem indpassere, »ja, de erklærede endog at kunne arrestere dem efter Retræten, fordi de ikke behøvede at erkende nogen for Officer, som ikke bar Epauletter.« Anmodningen blev dog afslået.[3]

1848-50 Efter fredsslutningen i Kiel 1814 blev samtlige månedsløjtnan-

ter hjemsendt, men under Treårskrigen 1848-50 blev det igen nødvendigt at indkalde civile navigatører som månedsløjtnanter. De blev uniformeret som sekondløjtnanter, men uden trekantet hat og uden skulderdistinktioner, d.v.s. de bar frakke med kasket. Men 1850 fandt Marineministeriet, at det ville være hensigtsmæssigt »for Tjenestens Tarv og navnlig for ved Uniformen at give Maanedsløjtnanterne Anseelse som Officerer overfor Mandskabet«, at de fik tilladelse til at bære Brandebourgs som fastsat for sekondløjtnanter. Forslaget blev approberet 24 mar 1850.

1861 Efter krigens afslutning bortfaldt begrebet månedsløjtnanter igen indtil januar 1861. Da det syntes at trække op til krig, blev civile skibsførere og styrmænd, der ønskede at gøre tjeneste som månedsløjtnanter, opfordret til at melde sig ved Orlogsværftet for at gennemgå en eksercerskole. Det er sidste gang betegnelsen månedsløjtnanter anvendes, idet de elever, der havde gennemgået skolen, den 15 mar 1861 udnævntes til reserveløjtnanter. De skulle bære søofficerers daglige uniform med felttegn og distinktioner som løjtnant.

Efter afslutningen af krigen 1864 hjemsendtes de indkaldte reserveløjtnanter, men 1868 genoptoges uddannelsen af reserveløjtnanter, og dermed indførtes en gruppe af officerer, som siden er blevet uddannet i Søværnet. Indtil 1922 bar reserveløjtnanter uniform som sekondløjtnanter, idet de dog ikke skulle anlægge gallauniform.

1922 Med uniformsbestemmelserne af 1922 indførtes særlige distinktioner for reserveløjtnanter. De skulle bære uniform i overensstemmelse med de tilsvarende grader i linien, idet dog øjet på ærmedistinktionerne bortfaldt. Endvidere bestemtes, at der skulle bæres felttegn af sølv. Samtidig deltes klassen i to, idet der indførtes en grad som reserveløjtnant af 1. grad.

1925 Distinktionerne for reserveløjtnanter ændredes igen 1925, hvor man indførte flettede galoner som ærmedistinktioner.

1932 1932 bortfaldt de flettede snore igen, og søofficerer i reserven fik nu ærmedistinktioner med galoner ligesom søofficerer i linien, men med et emblem bestående af et »R« og et anker i ærmedistinktionens øje. Felttegn i guld indførtes igen (fig. 27).

Der indførtes 2 nye kategorier af reserveofficerer: kystofficerer og flyverofficerer. Kystofficererne gjorde tjeneste ved Kystdefensionen, som 1932 var overgået fra Hæren til Søværnet. Flyverofficererne gjorde tjeneste ved Marinens Flyvevæsen. De to kategorier uniformeredes som søofficerer, men med henholdsvis et »K« og et »F« i ærmedistinktionens øje.[4]

1951 1951 bortfaldt for søofficerer i reserven det særlige emblem i distinktionens øje. Marinens Flyvevæsen blev nedlagt, hvorfor betegnelsen flyverofficer bortfaldt.

Kadetter

1701 26 jan 1701 indgav Admiralitetets præsident, generaladmiral-løjtnant Ulrich Christian Gyldenløve en allerunderdanigst forestilling til kongen, Frederik IV, om oprettelse af et Søkadetkompagni, eller som det hed Lærlingekompagni.

26 feb s.å. approberede kongen Gyldenløves indstilling, idet han samtidig udbad sig forslag til uniform for kompagniet, og 9 apr indsendte Gyldenløve en redegørelse herom. Han foreslog, at uniformen blev blå med rødt foer og messingknapper samt små guldgaloner på ærmeopslagene. Hvis kongen ikke kunne bifalde den blå farve, kunne man i stedet vælge rødt med blåt foer eller måske hellere den grå farve »couleur de fer«, der ikke så let blev snavset, men som til gengæld vel heller ikke pyntede så meget.

26 apr approberede kongen den grå uniform, og beordrede Gyldenløve til at lade fremstille en prøvemundering samt en kårde og hat til endelig approbation.

10 maj godkendtes de forelagte prøver, og Admiralitetet blev beordret til at lade de nødvendige uniformer fremstille bestående af kjole, vest, benklæder, hat, strømper, bandoler og patrontaske samt kårde. Prisen blev sat til 50 rdl. for en hel mundering. Ganske vist havde skrædderen, der skulle fremstille den, forlangt 53 rdl., men Admiralitetet skønnede, at 50 rdl. måtte være tilstrækkelig i betragtning af, at »en Del smaa Personer, som under Kompagniet kommer at staa, ikke behøver saa meget til deres Montering, som de store«.

Vi ved ikke, hvordan denne første uniform så ud i detailler, men det må antages, at den har bestået af en kjole til knæet med en række knapper og store ærmeopslag. Benklæderne har været knæbenklæder, fastgjort under knæet. Hatten trekantet.

1702 1702 skrev en fransk diplomat, der havde overværet kadetternes øvelser: »Kadetternes Klædedragt er meget net. Staalgraat Klæde foret med skarlagenrødt, med Guldgalon om Lommer og Ærmer, Bandoler af rødt Fløjl kantet med Guldlidser. De bærer røde Fjer i Hatten og Kokarder i samme Farve«.[1]

Kadetterne skulle selv betale uniformerne, men da man skønnede, at de hverken »havde Kræfter eller Midler« til at bekoste en ny, når den gamle blev slidt, bestemtes, at munderingen skulle tages i forvaring af kompagniets chef og kun udleveres til parader eller anden kongelig tjeneste. Afgik en kadet fra kompagniet efter

at have tjent så længe, at munderingen var helt afbetalt, kunne han få den udleveret eller afhænde den til chefen mod passende erstatning.

1705 1705 indgav Gyldenløve forslag til en ændret uniform, hvorved kadetunderofficererne[2] fik flere guldgaloner på kjole og vest end de øvrige kadetter i kompagniet.

1714 Hidtil havde hver kadet kun haft een uniform, men 20 juni 1714 godkendtes et nyt reglement for munderingen, der fastsatte, dels at de nu skulle have 2 uniformer, og dels at der årlig blev tilstået hver kadet 17 rdl. i munderingspenge. For dette beløb skulle der i løbet af 4 år gives ham en stadsmundering og en daglig mundering. Stadsuniformen bestod af en grå kjole besat med guldgaloner og sløjfer, rød krave og røde opslag, rød vest, et par benklæder, en hat med guldgalon, et par røde strømper, sko, halsklud, bandoler og en rød broderet patrontaske. Den daglige mundering var en grå kjole uden galoner, benklæder, hat med guldgalon, strømper, sko og halsklud.

Til stadsmunderingen medgik af stof og materialer:

7½	alen	grå klæde
5	alen	rødt rask
½	alen	rød klæde til opslag og krave
8	alen	lybsk lærred til vest, lommer og ærmefoer
2½	alen	bleget lærred til buksefoer
1½	alen	kamelhår til vest og bukser
2	dus.	store forgyldte knapper
3	dus.	små dito til vest og bukser
12	lod	guldgaloner til sløjfer og kanter
1	par	røde strømper
1	god	hat med guldgalon
1	par	sko
1	god	netteldugs halsdug
1		lædergehæng og bandolerrem
12	alen	guldgalon
1	rød	patrontaske
¾	alen	rød klæde til gehæng, bandolerrem og patrontaske
1		forgyldt spænde til gehænget

Udgiften hertil androg 48 rdl. 12 sk. Klædet blev som oftest indført fra England eller Hamburg og syningen udført efter afsluttet kontrakt mellem chefen og en skrædder. Som regel blev der tilstået toldfrihed for det nødvendige klæde og guldgaloner, men ved flere lejligheder blev dette afslået med den begrundelse, at der skulle anvendes danske materialer.

De fortvivlede finansielle forhold under og efter Den store nordiske Krig mærkedes også i Kadetkompagniet. I 1720 indberettede Generalkommissariatet til kongen, at kadetterne ingen daglig mundering havde fået 1719, og at der endnu manglede 29 stkr. stadsmunderinger, som skulle have været leveret 1714. Kongen bestemte, at de kunne få en daglig mundering, hvorimod levering af stadsmundering blev udsat.

1721 Et munderingsreglement af 28 apr 1721 fastsatte, at kadetterne fremtidig kun skulle have een uniform, der udleveredes hvert andet år, og som i udseende svarede til den tidligere stadsuniform med guldgaloner og sløjfer.

I samme reglement fra 1721 nævnes sort kokarde på den trekantede hat, den kokarde, der bortset fra en kort periode (1783-84) anvendtes indtil indførelsen af rød/hvid kokarde 1842.

1755 Da farven på søofficerernes uniformer i 1749 ændredes fra rød til grå, skete der ingen ændring i kadetternes mundering, der jo allerede var grå. Men da det 1752 blev bestemt, at søofficerernes uniform igen skulle ændres, denne gang til blå, og anlægges fra 1755, indstillede Kadetkorpsets chef, kommandør Lützow, at også kadetterne skulle anlægge blå uniform, »hvorved da udi Couleuren havdes en Egalitet« for alle og enhver, der stod i kongens søtjeneste. Forslaget vandt kongens bifald og blev approberet 3 nov 1753. Samtidig bortfaldt guldgalonerne på kjolen, der blev besat med guldsløjfer i lighed med officerernes, dog i mindre antal (fig. 32).

1770 Da Kadetkorpset 1770 overtog hele Akademibygningen på hjørnet af Norgesgade (nu Bredgade) og Akademigade (nu Fredericiagade), hvor det tidligere havde haft til huse sammen med landkadetterne, fandt Admiralitetskollegiet, at der var anledning til at foretage forskellige forbedringer i kadetternes forhold, herunder også ved munderingen.

Munderingspengene blev 21 aug 1770 forhøjet med 2 rdl., da chefen ikke, med de højere priser var i stand til at iklæde kadetterne efter reglementet. Endvidere skulle de virkelige kadetter ha-

32 Kadet 1762 Tøjhusmus. bibl.

Midshipman 1762

ve udleveret vest med guldgalon, som de i en årrække selv havde måttet bekoste. Derved ville kompagniet kunne komme i fuldkommen uniform, som det »aldrig forhen haver været af Mangel paa Veste«.

For de kadetter, der boede på Akademiet, indførtes en epaulet for at adskille dem fra de øvrige. Det er første gang denne distinktion nævnes i Søetaten. Hvordan epauletten har set ud, og på hvilken skulder den har været båret, vides ikke.

1771 Til trods for, at munderingen efter reglementet kun bestod af een uniform, krævedes der dog et betydeligt antal beklædningsgenstande for at være kadet. I 1771 indgav chefen en fortegnelse over, hvad en kadet måtte være i besiddelse af, når han udkommanderedes til søs[3]:

2 uniformer, en gammel og en ny
1 hat med galoner, 1 uden
2 par støvler og 2 par sko
12 natskjorter
12 sæt fint lintøj
12 lommetørklæder
3 par støvlestrømper
2 par linnede do
1 par strikkede do
2 halstørklæder
12 halsklude
6 nathuer
sko-, knæ- og halsspænder
hårpung og piskebånd
1 kårde med gehæng

Hertil kom køjetøj og instrumenter til brug ved undervisningen i navigation, ialt til et beløb af 174 rdl. Man kan undre sig over, hvor der var plads til al denne beklædning om bord. Men formodentlig har hver kadet haft en kiste til at opbevare den i.

1776 Da man i 1776 skulle påbegynde syningen af de munderinger, der skulle udleveres 1777, tog man spørgsmålet op om en eventuel ændring af uniformerne, og skolens chef, kommandør F. C. Kaas, udarbejdede et Pro Memoria til Admiralitetet. Han foreslog, at munderingen skulle være med rød krave og opslag og uden galoner[4] samt med rød vest og røde benklæder. Det blev herved muligt for kadetterne, når de udnævntes til officerer, at anvende den tidligere kadetuniform som daglig mundering.

Underofficererne skulle have en epaulet på hver skulder, de øvrige kadetter bibeholdt den ene epaulet (indført 1770), der skulle bæres på venstre skulder.

Også et nyt bandoler indførtes i stedet for det gamle røde med galoner. Det nye blev hvidt, således som det brugtes i armeen. De røde patrontasker blev afløst af sorte med det danske våben i messing.

Endelig foreslog Kaas, at kadetternes kårder burde være ens. De havde hidtil »været af adskillige Slags, efterdi Kongen ikke har givet Kadetterne Kaarder«.

Admiralitetskollegiet bifaldt Kaas's forslag og anførte i sin indstilling til kongen bl.a., at forandringerne ville blive både »til Ziir og til Nytte«. Munderingen ville blive af »finere og bedre Bonitet til Anseelse og Varighed end den forrige, da vi tillige saavidt muligt har henset paa at bringe den i Egalité med Officerernes Mondur, saa at endog en Kadet, naar han til Officer avancerer, kan med megen liden og ubetydelig Forandring benytte sig deraf til en daglig Officer Mundering«. 15 jan 1776 approberede kongen forslaget.

1779 Ligesom det ved flere lejligheder havde været nødvendigt for Admiralitetet at indskærpe officererne, at de altid skulle være iført uniform, pålagdes det i 1779 chefen for Søkadetakademiet at beordre kadetterne til »ikke at lade sig se udenfor Akademiet paa offentlige Steder eller Gader anderledes klædte end i deres Mundering med Sidegevær«.

Det blev samtidig tilladt at bære sorte benklæder til daglig tjeneste, men »ikke om hellige Dage og paa de Tider, hvor de skal være i komplet Mundering«. For de kadetter, der boede på Akademiet kunne det tillades, at de dér brugte »andre anstændige Klæder, der var mindre kostbare end Mundering«.

1783 De besparelser, der ved kgl.resolution af 15 jan 1783 blev iværksat for søofficerernes mundering fik også indflydelse på kadetternes uniformer. Den røde krave og epauletter blev afskaffet. Dog fik kadetunderofficerer allerede 16 apr s.å. tilladelse til at anlægge en epaulet på venstre skulder, men mindre end officerernes. Den sorte kokarde på hatten afløstes af en rød med gul kant, men blev ligesom for officerernes vedkommende genindført 1784.

Da officerernes epaulet i 1783 blev flyttet til højre skulder, foreslog chefen for Akademiet, at også kadetunderofficererne skulle bære epauletten på denne skulder. Dette blev dog afslået.

1787 De røde underklæder, som kadetterne havde båret siden 1776, blev 21 dec 1787 af økonomiske grunde erstattet af hvide, ligesom for officerer.

1792 1792 måtte kadetterne give afkald på galoner om hattene. Bag-

grunden herfor var, at Akademiets chef fandt det nødvendigt, at Akademiet havde en regnskabsfører, der kunne holde regnskab med udgifterne, samt en bibliotekar. Da der ingen midler fandtes til aflønning af disse to, blev det efter chefens indstilling bifaldet at afskaffe galoner på hattene. Det herved indvundne beløb, 125 rdl. årlig, blev derefter tillagt undertøjmesteren, kaptajnløjtnant C. Jørgensen (100 rdl.) for at holde tilsyn med kadetternes udgifter, og informator Dichman (25 rdl.) som bibliotekar.

De hvide underklæder, der blev indført 1787, har nok i længden vist sig at være mindre hensigtsmæssige, og i 1792 blev det tilladt kadetterne som følge af »Nød og Uformuenhed hos de fleste« at bære blå vest og blå benklæder til daglig brug på Akademiet, men ikke »naar de til Tjeneste er beordret, alle hellige Dage, ved Kirkeparade eller i slige Tilfælde, da de skal være komplet mundereret«.

1797 1797 meddelte Admiralitetet chefen for Akademiet, kaptajn Sneedorff, at det blev nødvendigt at nedskære udgifterne til kadetternes mundering og beordrede ham til at indgive forslag til, »hvorledes Cadetternes Mundering bedst og til mindst Bekostning for Hans Majestæts Casse kunde forfærdiges«. Sneedorff udarbejdede et omfattende Pro Memoria[5] til Collegiet, hvori han anførte, at munderingen efter de undersøgelser, han havde foretaget, fremtidig kunne fremstilles for en pris af 571 rdl. årlig mod tidligere 988 rdl.

Sneedorff foreslog, at kadetterne i stedet for de hvide benklæder, fik blå lange benklæder til landmunderingen, »da disse er beqvemmere til gymnastiske Øvelser«, og at den hidtil anvendte kjole blev afløst af en med rabatter med hvide kanter. De hvide benklæder, skrev han, blev hurtigt slidt op ved den stadige pudsning, og »paa fremmede Steder er det næsten umuligt, hvor 20-30 Cadetter stuves sammen i en Chalouppe, naar de gaar i Land, at conservere de hvide Benklæder, saaledes at de ikke choquere Øjet«. Indførelsen af kjole med rabatter, der kunne knappes over, blev motiveret med »dens større Passelighed til vort Klima og til Søen, og at den dækker den hvide Vest for Smuds«.

Foruden denne uniform til brug i land nævnte Sneedorff den såkaldte fregat- eller skibsuniform (fig. 33). Den bestod af en kort trøje med 2 rader små ankerknapper, blå- og hvidstribede lærredsbenklæder samt høj sort hat. Det kan vel ikke påstås, at denne hovedbeklædning har været særlig hensigtsmæssig om bord, hvor kadetterne i al slags vejr skulle arbejde i rejsningen med

33 Kadetter, fregatuniform 1797 Rigsarkivet

Midshipmen, frigate uniform 1797

»Sejls Regering«. Man ser da også på tegningen, at de har en stormsnor til at fastholde den. Det fremgår, at denne mundering allerede har været i brug før 1797, men først nu ved denne lejlighed synes den at være blevet reglementeret »for derved at skaane den anden Uniform for den Smuds og Farve, Tjære og andet, som ikke er at undgaa«. I stedet for spænder i skoene foreslog han snørebånd for ikke at hænge i, når kadetterne arbejdede »til Vejrs«.

Sneedorffs Pro Memoria indeholdt også forslag om anskaffelse af 8 bådsmandspiber af sølv til brug for kvartercheferne på kadetfregatten. »Adskillige af de unge Officerer,« skrev han, »forstaar ret godt at maniere dette Instrument, men de fleste have ikke haft Raad til at anskaffe sig disse Piber af Sølv, som baade giver den reneste Lyd og tillige modstaar bedre Stød end Blik eller tyndt Kobber. Naar derimod saadanne 8 Piber engang for alle var forfærdiget efter en god engelsk Pibe, som jeg kan levere, var man forsikret om, at for Fremtiden ingen Vanskelighed var fra Instrumenternes Side«.

For at hjælpe kadetterne økonomisk ved deres udnævnelse til officer, hvor de skulle anskaffe ikke alene nye uniformer, men også kikkert, sekstant og et ekspl. af søkrigsartiklerne, foreslog han, at der udbetaltes de ny udnævnte officerer et beløb på 100 rdl. til hjælp til disse anskaffelser for derved at forhindre dem »i at indvikles dybere og dybere med de Aagerkarle, der er de eneste, der vil understøtte de Arme til deres Officers Ekvipage«.

12 jan 1798 approberedes Sneedorffs forslag dog uden indførelse af rabatkjolen, idet Collegiet fandt, at kadetternes kjole »synes passelig for dem uden Rabatter«.

1800 Kadetternes mundering underkastedes stadige forandringer, og i nov 1800 indsendte Sneedorff igen et forslag til Admiralitets Collegiet. Han foreslog, at der blev givet kadetterne en galon om den trekantede hat (afskaffet 1792), da »det conserverer Hatten længere og holder den ved et godt Udseende, ligesom det liver Munderingen, som ellers er noget mørk«.

Til brug om bord i forbindelse med fregatuniformen foreslog han, at der indførtes et sort bandoler til at bære sablen i. Det ville ikke alene »se godt ud, men da adskillige Uvedkommende bære samme Uniform, paa Ankerknapperne nær, og dette endog har givet Anledning til en ubehagelig Fejltagelse, saa ville unægtelig Kadetfregat-munderingen herved vinde i Hensigtsmæssighed«. Kollegiet anbefalede forslaget, og 28 nov 1800 blev det approbe-

ret, og dermed var det bandoler indført, som endnu i dag anvendes af kadetterne. Det blev af sort læder forsynet med et anker uden krone og skulle bæres over trøjen om bord. Til den daglige uniform i land skulle det bæres under kjolen, men til parade brugtes stadig det hvide bandoler (1776). Såvel bandoler som fregatuniform skulle dog betales af kadetterne selv.

Om bord i kadetskibet blev det tilladt underofficererne at anlægge en galon om pulden på den runde hat.

1801 Fra 1801 ophørte Kadetkorpset at bære kårde og fik i stedet sabel. Sneedorff indsendte i okt 1801[6] en sabel til Collegiet og foreslog, at den blev approberet for kadetterne. Der havde hidtil ikke foreligget nogen reglementeret sabel i Søetaten, skrev han, hvorfor der såvel blandt officererne som kadetterne havde været »stor Variation i Sablernes Dannelse. Naar jeg om Sommeren paa fremmede Steder fremstillede Corpset, stødte dette Øjet. Jeg befol da for et Par Aar siden, at den Sabel, enhver der avancerede til Kadet skulle anskaffe sig, blev som medfølgende, den jeg anser dels for at være ret køn, dels at være saa nær som muligt en Middelting af de Varianter, Etaten bær«.

31 okt 1801 godkendte Commissariats Collegiet Sneedorffs forslag. Der blev anskaffet 25 sabler, som forfærdigedes af sværdfeger Jørgen Næsted[7] i København til en pris af 8 rdl. stykket. Det fremgår ikke, hvordan disse sabler har set ud, bortset fra, at de var forsynet med hvidt elfenben på grebet.[8] Det kan ikke være den sabel, der gengives på tegningen af kadetuniformen 1802 (fig. 34), der tilsyneladende ikke er forsynet med elfenbensgreb. Det er derimod uden tvivl den sabel, der afbildes på Hyllesteds tegning (1829) (fig 13). Denne sabel er forsynet med elfenbensgreb, og da der ikke foreligger nogen bestemmelse om indførelse af en ny sabelmodel i perioden 1801-29, er den gengivne sabel utvivlsomt den i 1801 indførte. Den er identisk med en sabel, som anvendtes af engelske søofficerer fra ca. 1790 med såkaldt »5 ball«-fæste, idet håndbøjlen og sidebøjlen er prydet med en perlerække bestående af 5 kugler[9].

1802 De omfattende uniformsændringer, der gennemførtes i nov 1801 for officerer såvel i Søetaten, som i Armeen, omfattede ikke kadetterne. Hvad grunden hertil har været vides ikke. Måske skyldes det ganske enkelt, at tegningerne til nye kadetuniformer endnu ikke var udarbejdet. Men i 1802 forelagde Collegiet tegninger til kongens godkendelse til munderinger for kadetunderofficerer og søkadetter, uniformer der i princippet svarede til de for officerer i

1801 fastsatte. Da de forelagte tegninger, der blev approberet 15 jan 1802 udtrykkelig angiver uniformerne som stadsuniform betyder dette formodentlig, at den hidtil brugte uniform fortsat har været anvendt til daglig brug.

Den nye stadsuniform blev en blå kjole med blå ærmeopslag, krave og rabatter, der ligeledes var blå, besat med guldbroderede knaphuller og med hvide kanter. Hertil hvid vest og blå benklæder, der var pantalons, samt korte såkaldte kavalleristøvler. Til munderingen hørte sabel båret i bandoler, trekantet hat kantet med guldgalon og sort kokarde.

Underofficererne havde samme uniform, men på venstre skulder bar de en epaulet med kantiller af samme udseende, som den for officerer i 1801 indførte dog uden gradstegn, samt guldbroderi på benklæderne (fig. 34).

1812 Som anført i forbindelse med officerernes mundering iværksattes ved kgl. befaling af 1 aug 1812, som en følge af de økonomiske forhold under Kanonbådskrigen, en række forenklinger i uniformerne. For kadetternes vedkommende bortfaldt guldtresser om hattene, og i stedet indførtes sort krampe hæftet ved en lille ankerknap. Underofficererne måtte aflægge epauletten og fik i stedet en smal guldgalon om overkanten af ærmeopslagene.

Disse forenklinger i Kadetkorpsets uniformer faldt ikke i god jord hos dettes chef, og 31 aug indsendte Sneedorff et Pro Memoria til Admiralitetet med forslag om ændringer i kadetternes mundering, idet afskaffelsen af galoner og epauletter »gør det nødvendigt, at der betænkes en anden Uniform for Søe-Cadetcorpset«. Sneedorff skrev i sin redegørelse, at uniformen efter hans »Erfaring med Ungdommen« burde gøres så tillokkende som muligt, og foreslog, at Kadetkorpset fik røde opslag og krave samt hvid vest. Den daglige uniform skulle have blå opslag og blå vest.

Sneedorffs initiativ passede åbenbart ikke Collegiet, der i sin indstilling til kongen anførte, at kadetchefens forslag var indsendt »uden nogen ham given Anledning«.[10]

Det indsendte forslag blev med enkelte forandringer godkendt 9 sep 1812 og fastsatte for kadetterne en stadsuniform bestående af blå kjole med overslag, rød krave med 2 knaphuller af guldtresser på hver side, mørkeblå spidse opslag, blå pantalons og hvid vest. Til daglig skulle bæres blå vest (fig. 35).

Underofficererne fik samme uniform dog med ærmedistinktion som sekondløjtnant (2 rosetter) på højre ærme og på hatten en krampe af guldlidse fæstet med en ankerknap.

34 Kadetunderofficer, stadsuniform 1802 Rigsarkivet

Midshipman, full dress 1802

35 Kadet 1812 Rigsarkivet

Midshipman 1812

For fregatuniformens vedkommende bestemtes, at den skulle være med en kort trøje som hidtil, men iøvrigt ligesom ovennævnte daglige uniform med rød krave med knaphuller af guldlidse og blå ærmeopslag.

For de munderingspenge, der blev tilstået til kadetternes munderinger udleveredes hvert andet år en kjole og vest og hvert år et par blå klædes benklæder samt en hat. Tillige fik hver kadet hvert andet år udbetalt 2 rdl. til anskaffelse af strømper, sko og halsklud. Hvad der herudover krævedes af mundering, måtte kadetterne selv betale af deres gage, f.eks. fregatuniformen og bandoleret.

Men efterhånden som Kanonbådskrigen trak i langdrag, og priserne steg, blev det stadig vanskeligere for kadetterne at afholde udgifterne til de munderingsgenstande, de selv skulle anskaffe. Da hertil kom, at landkadetterne for kgl. regning fik udleveret flere munderingsstykker end søkadetterne, indstillede Sneedorff, at der blev truffet foranstaltninger til at forbedre forholdene i Kadetkorpset, »da han ellers ikke ved, hvordan han skal se Kadetterne ordentlig og forsvarlig munderte«.

1813 Ved resolution af 15 aug 1813 blev det bestemt, at kadetterne, foruden de munderingsstykker, de hidtil havde fået, nu hvert år tillige skulle have udleveret fregatuniform samt læder til et par sko og et par støvler, som de mod betaling kunne få syet på landmilitæretatens skomagersal.

1822 Da man for søofficerer i 1822 afskaffede ærmedistinktioner og genindførte epauletter, faldt det naturligt, at også kadetunderofficerer igen fik en sådan, og 7 jul 1822 bestemtes, at underofficererne skulle bære en sekondløjtnants epaulet (kontraepaulet) på højre skulder.[11]

1825 Foranlediget af et forslag fra chefen for Kadetkorpset moderniseredes 1825 såvel officerernes som kadetternes uniformer ved indførelse af lange benklæder i stedet for de snævre pantalons. Forslaget motiveredes med, at vide benklæder »synes at passe sig meget godt til Kadetuniformen, og at det især til Søs er bekvemmere end de snævre« (fig. 13).[12]

På fig. 13 gengives i forbindelse med fregatuniformen til højre kadetdolk i bandoler. Dolk var på dette tidspunkt, 1829, endnu ikke reglementeret, men det vides, at den har været anvendt om bord. Fra hvornår kan ikke siges med sikkerhed.[13]

1835 1835 indførtes sort halstørklæde i stedet for hvidt i lighed med det af officererne anvendte.

1841 Et skridt til at gøre uniformen om bord mere hensigtsmæssig var indførelsen 1841 af kasket i stedet for den høje, runde hat. Kasketten var en blå klædes hue med sort kokarde og ankerknap. Kadetunderofficererne fik samme hue med en guldgalon. Det blev også tilladt at anvende kasketten i land, dog ikke til galla, hvor man stadig anvendte trekantet hat. Den sorte kokarde på såvel trekantet hat som kasket afløstes 1842 af rød/hvid kokarde.

1844 1844 ændrede man undervisningsplanen for kadetunderofficererne, hvorefter de efter afsluttet afgangsprøve udnævntes til kadetunderofficerer af 1. klasse, i stedet for straks at blive udnævnt til officerer. Der fremkom derved 2 klasser af underoffi-

cerer, der med hensyn til uniform adskiltes således, at underofficerer af 1. klasse bibeholdt den hidtil reglementerede sekondløjtnants epaulet med kantiller på højre skulder, hvorimod de af 2. klasse skulle anlægge en epaulet uden kantiller på højre skulder.

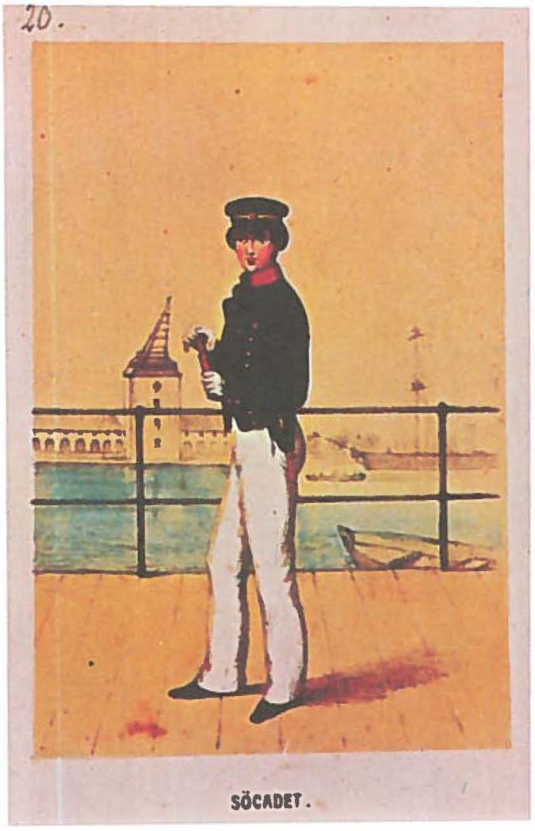
Samme år afløstes den sorte krampe på den trekantede hat for de yngste kadetter af en smal guldlidse, da den hidtil anvendte sorte krampe »saa ilde ud« over den nu reglementerede kokarde.

1848 Den tidligere omtalte dolk for kadetter blev endelig reglementeret 1848, idet chefen for Akademiet, kaptajn C. v. Dockum, 1 okt d.å. udstedte en ordre til Kadetkorpset[14] om, at dolken for fremtiden skulle være af en bestemt reglementeret model, som nu fandtes på Akademiets munderingskammer, og at enhver, der herefter forfremmedes til kadet, skulle anskaffe dolk i overensstemmelse med reglementet. Herved havde man endelig konfirmeret anvendelsen af en uniformsgenstand, som havde været båret i en lang række år, uden at have været optaget i nogen uniformsbestemmelse, og man kan undre sig over, at det ikke var Marineministeriet, der approberede dolkens udseende.[15]

Desværre findes ingen model eller tegning bevaret af denne dolk fra 1848. Det tidligste billede af den synes at være i den af Th. Bergh i 1858 udgivne samling af uniformstegninger: Den danske Arme og Marine. Den viste dolk (fig. 36) er tilsyneladende med hvidt greb og messingskede. Det fremgår af senere uniformstegninger og fotografier, at det er samme dolk, som fortsat har været anvendt og stadig anvendes af kadetter, og at de ikke har båret dolke af andet udseende efter, at denne model blev reglementeret i 1848.

Samme år, 1848, ændredes også bestemmelserne for kadetternes sabelbæring. Sabel var, som tidligere nævnt, indført for Kadetkorpset 1801, men anskaffelsen påhvilede hver enkelt kadet og medførte en ikke ubetydelig udgift. Da man 1840 indførte en reglementeret sabel for søofficerer medførte dette, at kadetterne ikke fortsat kunne anvende deres kadetsabel efter udnævnelsen til officer. Resultatet blev, at kadetterne i stor udstrækning undlod at anskaffe sabel - et forhold, som Akademiet i en vis udstrækning tolererede. Følgen var, at kadetterne ved højtidelige lejligheder, parader o.l. ikke kunne stille med sabel. Det bestemtes derfor nu, at den beholdning af kadetkårder, som efter 1801 var afleveret til Søetatens Tøjhus, og som endnu var i behold, atter skulle udleveres til korpset og fremtidig anvendes til galla.

1849 1849 havde man for søofficererne indført Brandebourgs som

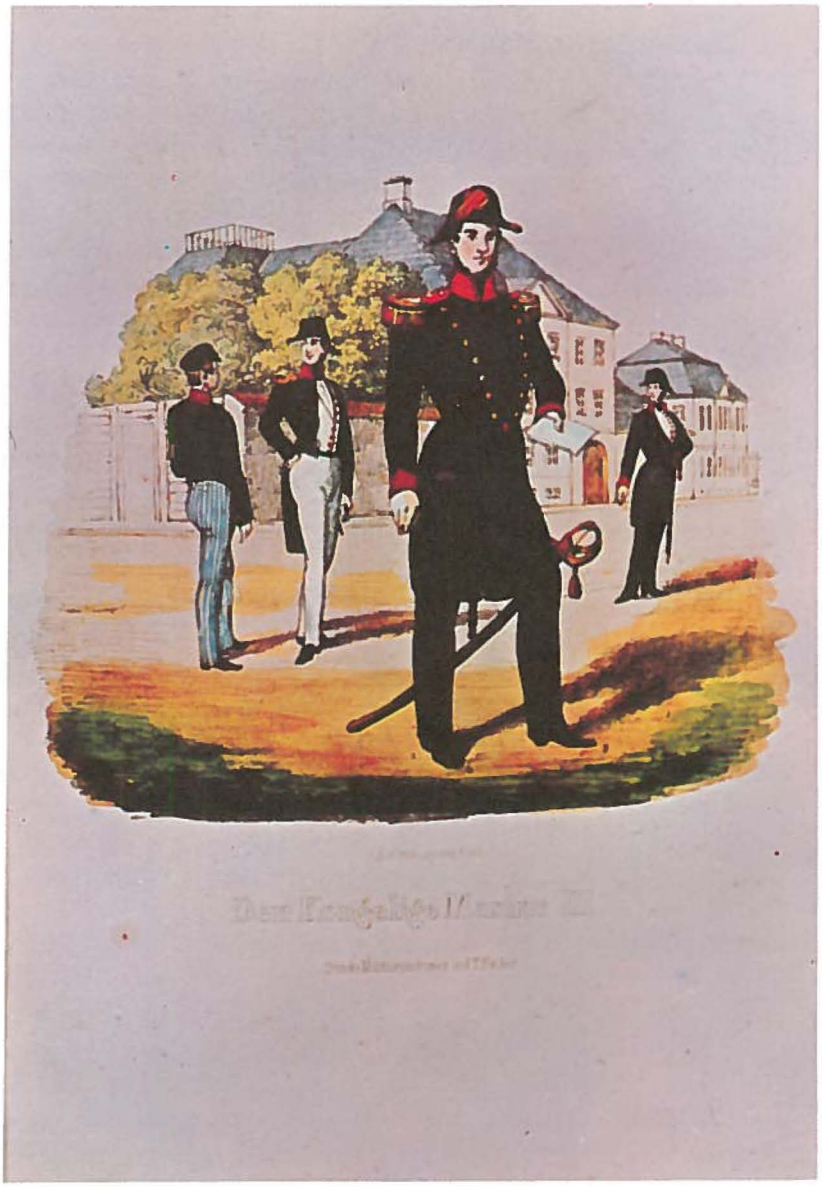

36 Kadet 1858
Th. Bergh: Den da. Armé og Marine

Midshipman 1858

skulderdistinktion på frakke. I analogi hermed fik også kadetunderofficererne tilladelse til på trøjen på højre skulder at anlægge en Brandebourg af udseende som sekondløjtnanternes.

1851 1851 indførtes forskellige ændringer i Søkadetakademiets ordning, hvorefter bl.a. kadetterne selv skulle bekoste deres uniform og ikke længere fik visse munderingsgenstande udleveret for statskassens regning. Disse ændrede forhold ville selvfølgelig medføre en betydelig udgift for forældrene, og Akademiets chef, kaptajn Edouard Suenson, gjorde overfor Marineministeriet gældende, at bestemmelserne for korpsets uniformering burde ændres, samtidig med, at man dog bibeholdt en hensigtsmæssig og

37 Kadetter, officer ved Søkadetakademiet, lærer ved Søkadetakademiet 1858
Th. Husher: Samling af da. militaire Uniformer

Midshipmen, officer and instructor, Naval College

klædelig uniform. Den hidtil brugte kjole og trekantede hat var dels bekostelig og dels »lidet klædelig for Ungdommen«.

Ved resolution af 17 dec 1851 fastsattes, at fregatuniformen nu også skulle bæres i land (fig. 37). Den havde dog utvivlsomt allerede været i brug i nogle år til daglig tjeneste på Akademiet. Den bestod af en kort blå trøje med rød krave. På kraven var broderet 2, henholdsvis 1, knaphul af guldtresser, alt efter hvilken klasse kadetten gik i. Til daglig uniform var benklæderne enten blå eller stribede, til galla hvide. Blå klædes kasket med kokarde samt dolk i bandoler. Hermed bortfaldt kårde som en del af kadetternes uniform.

Kadetunderofficererne bevarede til galla kjole med skøder og trekantet hat med krampe af smal guldtresse. Som skulderdistinktion fik de på trøjen på højre skulder en sekondløjtnants Brandebourg og på kjolen en kontraepaulet. På huen havde de til forskel fra kadetterne en guldgalon, og dolken blev båret i livgehæng, ikke bandoler.

I 1868 kom den første lov om Søværnets ordning, hvori bl.a. også fastsattes en række nye bestemmelser for den fremtidige uddannelse af kadetterne. Det over 150 år gamle Søkadetakademi
1869 blev ophævet 1 maj 1869 og erstattet af Søofficersskolen, der samtidig flyttede ind i bygningen Gernersgade 20.

I forbindelse med denne nye ordning skulle også uniformerne ændres. Ministeriet fandt, at den hidtil anvendte uniform med kort trøje og stribede lærredsbenklæder ikke længere var hensigtsmæssig eller tidssvarende, da kadetterne nu blev optaget på skolen i en højere alder end før. Heller ikke den røde krave med knaphuller af guldtresse fandt man passende. I stedet indførtes en mere civilt præget mundering med en toradet jakke med omfaldende krave og skulderdistinktioner. Disse blev for kadetterne en guldtresse med en blå stribe i midten, og for eleverne (de to yngste klasser på skolen) en guldtresse med 2 smallere blå striber. På kasketten fik kadetterne til forskel fra eleverne en guldgalon. Til sommerbrug og til galla hørte hvide benklæder og hvid vest. Til brug om bord indførtes hvidt overtrækstøj bestående af bosseronne og benklæder. I land udenfor skolen havde kadetterne, men ikke eleverne, tilladelse til at bære frakke af snit som officerernes og med de ovennævnte distinktioner samt dolk i livgehæng.

1871 Denne uniform fik kun en kort levetid, idet den allerede 2 år efter blev afskaffet ved uniformsreglement af 8 sep 1871. Der indførtes nu den uniform, som i alt væsentlig - bortset fra sådanne

ændringer som moden gjorde ønskelige - blev bibeholdt indtil 1951.

Den nye uniform bestod af en langtrøje, senere jakke, med en smal guldgalon om ærmets nederste del. På hver side af kraven anbragtes et kronet anker i slaget, forgyldt metal - det mærke, som siden har været Kadetkorpsets særlige kendetegn. Kadetterne bar dolk i skuldergehæng. Eleverne havde samme uniform som kadetterne, dog uden dolk og med en roset på ærmet i stedet for guldgalon. 1875 fik eleverne dolk ligesom kadetterne.

1880 Ved Søværnsloven af 1880 bortfaldt forskellen mellem kadetter og elever også med hensyn til uniformeringen. Søofficersskolens elever benævntes kadetter, og hele Kadetkorpset fik den for kadetter fastsatte ærmedistinktion.

1882 Uniformsreglementet af 1871 blev afløst af et nyt reglement i 1882. For kadetkorpsets vedkommende var den eneste ændring, at kvartercheferne (kadetter i klasse A) fik en roset over snoren, de såkaldte »Knapkadetter« (fig. 24).

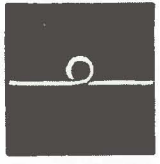
1905 Fra 1905 blev eleverne på Skibbygnings- og Maskinskolen benævnt ingeniørelever.[16] De blev uniformeret som kadetter, idet de dog på uniformsjakkens krave bar enten Maskinkorpsets (2-bladet skrue og anker overkors) eller Håndværkerkorpsets emblem (økse og hammer overkors på læggen af et anker) i stedet for kadetternes kronede anker. Endvidere havde de under guldgalonen på ærmet en smal karmoisinrød klædesstribe som korpsfarve. Ingeniøreleverne bar ligesom kadetterne dolk i skuldergehæng.

1920 Af væsentlige ændringer, som Kadetkorpsets uniformer er undergået i nyere tid, skal nævnes, at selskabsuniform (messejakke) blev indført 1920 for kadetter af ældste klasse (bortfaldt 1949). Ved samme lejlighed fik ingeniørkadetterne samme korpsemblem, kronet anker, som søkadetter, men bibeholdt korpsfarven.

1922 1922 ændredes ærmedistinktionen for kadetter af ældste klasse, rosetten på ærmet bortfaldt og erstattedes af et øje på snoren i lighed med officerernes ærmedistinktioner. Samme år ophævedes ingeniørkadetordningen.

1932 1932 kom en ny Søværnslov, der på mange måder betød et brud med fortiden. Skolens navn blev ændret fra Kadetskole[17] til Søofficersskole, og en ny skoleplan blev udarbejdet. Uddannelsen til intendanturofficer og kystofficer skulle fra 1934 foregå på Søofficersskolen. De pågældende elever, der blev kadetter i reserven, uniformeredes som søkadetter, idet de dog som korpsemblem på

Kadetter og Underlæger.

	Sø-	Sø-(R)	Flyver-	Kyst-	Ma-skin-	Inten-dantur-	Underlæge Undertandlæge
Tjenestegr. Emblem og							
Farve	ingen	ingen	ingen	ingen	rød	hvid	rød
Distinktion							
	Kl. A.						
	Alle øvrige Kadetter samt Underlæger og Undertandlæger						

38 Distinktioner, kadetter 1937 *Distinctions, midshipmen 1937*

kraven bar de respektive korps' tjenestegrensemblem (fig. 38). De havde dolk i livgehæng, ikke bandoler. De samme uniformsbestemmelser kom til at gælde for søkadetter i reserven og endvidere for flyverkadetter, hvis uddannelse fandt sted udenfor Søofficersskolen og ligeledes senere for maskinkadetter.

1951 Den seneste og måske mest bemærkelsesværdige forandring i kadetternes uniform blev indført 1951. Medens kadetterne gennem 200 år så godt som altid havde båret uniform, der i udseende svarede til officerernes, blev kadetterne fra dette år uniformeret som sergenter og med disses ærmedistinktioner bestående af gule uldsparrer på overærmerne. Dog bibeholdtes dolk i bandoler og kadetanker på kraven.

Maskinkorps

1824 indledtes en ny epoke i flådens historie, idet Søetaten d.å., ved indkøb i England, anskaffede det første dampskib, hjuldampskibet KIEL, der skulle anvendes til Majestætens og den kongelige families brug. 10 år senere, 1834, approberede kongen en indstilling fra Collegiet om anskaffelse af dampskibe, og dermed var dampen for alvor indført i flåden.

De første maskinmestre, der knyttedes til Marinen, var Englændere, der blev antaget på kontrakt, medens det øvrige maskinpersonel tilvejebragtes fra Håndværkerkorpset.

I Søetatens budget for 1843 nævnes maskinpersonel første gang, idet der var afsat lønning til 1 dampmaskinmester, 1 underdampmaskinmester og 1 dampmaskin-assistent. De pågældende, der hørte til 2. division (håndværkerne) oppebar foruden gage bl.a. kost, lys og brændsel samt mundering.

1843 De var uniformeret som underofficererne i henhold til det munderingsreglement for divisionerne, der udsendtes 1843. Uniformen var for de to førstnævnte mørkeblå kjole. På den opstående krave var på hver side et blindt knaphul af gul uldtresse med højrød kant og en ankerknap. Maskinmesteren bar trekantet hat, undermaskinmesteren rund filthat. Til daglig tjeneste var det tilladt at bære frakke og klædes hue. Assistenten havde jakke med opstående krave kantet med rødt og på venstre ærme 2 sparrer af guld uldtresse med røde kanter samt rund filthat (se bilag 5).

Men på længere sigt måtte der uddannes specielt personel til de nye skibe, og i 1843 nedsattes en kommission, som bl.a. skulle overveje »paa hvad Maade, man bedst og med mindst Bekostning sikrer sig de fornødne Maskin- og Fyrfolk«. Kommissionens arbejde resulterede i, at man 1851 oprettede Søetatens Maskinkorps »til at udføre den Tjeneste, som den udvidede Anvendelse af Dampkraften gør nødvendig.«[1]

Maskinkorpset, der organiseredes som et særligt korps uafhængigt af Håndværkerkorpset[2] stilledes under den officer, »hvem Mekanikfaget under Marinen var betroet«, der herefter benævntes chefen for Maskinkorpset.

Korpsets styrke ansattes til 51 mand, der omfattede:

1 overmaskinmester
3 maskinmestre af 1. klasse
4 maskinmestre af 2. klasse
2 maskinmestre af 3. klasse

et antal maskinassistenter samt fyrbødere.

1851 For maskinmestrene reglementeredes uniformsfrakke (uden distinktioner) og kasket med guldgalon, som foreskrevet for subalterne officerer. For det øvrige personel var der ikke fastsat uniform.

1858 1858 udvidedes uniformsbestemmelserne for personellet, idet overmaskinmesteren[3] skulle have uniform som mestre i Håndværkerkorpset, idet han dog til distinktion på hver side af frakkekraven skulle have et guldbroderet anker med krone. Hans uniform blev således blå frakke med opstående krave, på krave og ærmeopslag en dobbelt guldgalon med en mellemliggende rød stribe foruden ovennævnte anker på kraven. Trekantet hat og sabel med felttegn af guld og brandgul silke. Til daglig tjeneste bar han kaptajnløjtnants Brandebourgs indvævet med blå silke.

Maskinmestre, maskinmestersvende[4] og øvrigt personel havde uniform som tilsvarende grader i Håndværkerkorpset.

1868 ændredes organisationen af Maskinkorpset, der nu indgik i Værftsafdelingen som en del af Håndværkerkorpset og omfattede flg. personel:

mestre undermestre	(embedsmænd)
mestersvende	(underofficerer)
kvartermænd	(u.off.af 1. kl. 1. grad)
formænd	(u.off.af 1. kl. 2. grad)
menige håndværkere	
fyrbødere	

1871 Ved Uniformsreglementet 1871 fastsattes for mestrene frakkeuniform som for officerer men med ærmedistinktioner i sølv, dog uden øje, og med karmoisinrød kendefarve mellem galonerne. Forsølvede ankerknapper.

Distinktionerne var for

mestre	2 sølvgaloner
undermestre	1 sølvgalon

Mestersvende havde som distinktion 3 røde uldsnore rundt om underærmet med 3 sølvrosetter oven over. Kvartermænd og formænd distinktion som mestersvende dog med henholdsvis 2 og 1 roset over snorene.

Gallauniformen for embedsmændene blev ligesom tjenesteuniformen, men med trekantet hat med sølvbesætning og kårde i livbælte.

1875 1875 ændredes de uniformsdele, der efter reglementet skulle være af sølv, til at være af guld eller forgyldt.

Ved Loven af 1880 blev Maskinkorpset igen, ligesom ved dets oprettelse, organiseret som et søfarende, militært korps uden for Orlogsværftets rammer og underlagt direktøren for Skibbygning og Maskinvæsen, som korpschef. Mestersvendene blev benævnt undermaskinmestre, som var embedsmænd, og stillingerne som kvartermænd, formænd og maskinsvende bortfaldt og erstattedes af maskinassistenter ligestillet med underofficerer af 1. klasse.

1882 I Uniformsreglementet af 1882 reglementeredes følgende uniformer for Maskinkorpset (fig. 21):

Maskinmestre og undermaskinmestre uniform som fastsat for søofficerer, dog var kraven og opslagene på gallakjolen af karmoisinrød klæde (modsat søofficerernes ponceaurøde). På epauletterne, hvis gradstegn svarede til tilsvarende grader i Søofficerskorpset, en silkestribe af karmoisinrød silke i bladets midte. Ærmedistinktioner for maskinmestre 1. klasse 2 guldgaloner, for maskinmestre 2. klasse 2 guldgaloner, den ene halv så bred som den anden, undermaskinmestre 1 guldgalon. Mellem galonerne klædestribe af karmoisinrød farve og ovenover korpsets emblem: et anker og 2-bladet skrue overkors.

Maskinassistenterne bar uniform som underofficerer med rød farve imellem galonerne og korpsemblem på hver side af kraven.

1909 Søværnsloven af 1909 medførte ændringer i Maskinkorpsets organisation. Korpsets embedsmænd, der var ligestillet med officerer, fik titel af marineingeniører, og maskinassistenter ændredes til maskinister, ligestillet med underofficerer. Uniformerne blev som fastsat dels for Søofficerskorpset og dels for underofficererne, dog med karmoisinrød korpsfarve og det tidligere nævnte korpsemblem (se bilag 1 og 7).

1922 Også loven om Søværnets Ordning, der kom 1922, betød forandringer for Maskinkorpset. Titlen marineingeniør bortfaldt og erstattedes af maskinmester. Til maskinmestre, der nu uniformeredes som dæksofficerer, udnævntes dels de tidligere marineingeniører og dels underofficerer af Maskinkorpset. De nye uniformsbestemmelser indførte som gallauniform frakke med trekantet hat, hvorved gallakjolen bortfaldt. Det blev dog tilladt det personel, der tidligere havde haft gallakjole, fortsat at anvende denne efter tilsvarende regler som fastsat for søofficerer. Som tjenestegrensfarve indførtes violet, dog sådan at tidligere embedsmænd i Maskinkorpset bevarede den karmoisinrøde farve.

Ærmedistinktionerne fastsattes således:

maskinmester 1. grad	1 galon à 1,4 cm 1 galon à 0,7 cm 1 galon à 1,4 cm
maskinmester 2. grad	1 galon à 1,4 cm 2 galon à 0,7 cm
maskinmester 3. grad	2 galon à 1,4 cm
undermaskinmester	1 galon à 1,4 cm 1 galon à 0,5 cm

1932 1932 ophævedes dæksofficersgruppen, og for Maskinkorpsets vedkommende henførtes maskinmestre nu til officersgruppen. Der oprettedes en stilling som stabsmaskinmester, der fik distinktioner som kommandørkaptajn med tjenestegrensfarve og -emblem. Af væsentlige ændringer i uniformsbestemmelserne skal anføres, at den violette tjenestegrensfarve igen blev erstattet af karmoisinrød (fig. 27).

1951 Ved forsvarsordningen i 1951 ændredes titlerne for maskinofficerer til maskinkommandør, maskinkommandørkaptajner o.s.v. Ærmedistinktionerne ændredes, idet de fik øje på øverste guldgalon og tjenestegrensemblemet bortfaldt (fig. 28).

1970 Den sidste uniformsændring, der skal nævnes, fandt sted 1970, hvor tjenestegrensfarven bortfaldt. (fig. 73).

Intendanturkorps

1856 Titlen intendant indførtes i Søetaten 1856. Da divisionerne blev ophævet d.å., måtte også embederne som divisionskvartermestre nedlægges (se pag. 170), og de to kvartermestre blev udnævnt til intendanter. Deres arbejdsområde forblev uændret, nemlig regnskab med lønninger for Søetatens faste personel. De kom til at sortere under Nyboders Kommandant, under hvem mandskabets økonomi blev henlagt. De bibeholdt den uniform, de havde båret som divisionskvartermestre (fig. 66).

1860 1860 ændredes uniformerne for de såkaldte civilmilitære embedsmænd, hvortil intendanterne hørte. Der indførtes til galla en blå kjole og til daglig tjeneste frakke med opstående krave. På hver side af kraven på de to uniformer havde de broderi bestående af et anker omgivet af egeløv samt en smal guldgalon langs kanten. De bar trekantet hat og kårde i blåt gehæng indvirket med guld. Til daglig var det tilladt at bære kasket med guldgalon samt dolk i sort snoregehæng.

Ved lov om Søværnets ordning af 24 apr 1868 oprettedes Flådens Forplejningskorps bestående af 1 overintendant, 2 intendanter samt et antal reserveintendanter og underintendanter. Af dette personel var underintendanterne underofficerer, de øvrige embedsmænd.

1871 I uniformsreglementet af 1871 fastsattes bestemmelser om korpsets uniformering. De tidligere civil-militære uniformer bortfaldt og erstattedes af uniformer, der svarede til officerernes. For embedsmændene var tjenesteuniform frakke som for Officerskorpset, dog med ærmedistinktioner af sølvgaloner med lyseblå kendefarve imellem og uden øje samt forsølvede ankerknapper. Gallauniformen var som tjenesteuniformen, men med trekantet hat med sølvbesætning og kårde med guldfelttegn med kærne af blå silke. Distinktionerne var for

overintendant	3 sølvgaloner
intendant	2 sølvgaloner
reserveintendant	1 sølvgalon

samt, hvis de udkommanderedes som proviantforvaltere og skibssekretærer tillige med en sølvroset over ærmedistinktionen.

For underintendanterne, der som nævnt henregnedes til underofficerer, var ærmedistinktionen 3 lyseblå uldsnore helt rundt om underærmet, altså ikke i form af sparrer som øvrige underofficerer.

1875 1875 ændredes de uniformsdele, der efter reglementet af 1871 skulle være af sølv, til at være af guld eller forgyldt.

1882 Med uniformsreglementet af 1882[1] indførtes for embedsmændene gallakjole som for Søofficerskorpset, men med lyseblå krave og ærmeopslag samt lyseblå kant på epauletstropperne. På epauletterne, hvis gradstegn svarede til tilsvarende grader i Søofficerskorpset, var en stribe af lyseblå silke i bladets midte. Tjenesteuniformen var som for søofficerer, men med ærmedistinktioner uden øje og med blåt imellem galonerne (fig. 21).

1901 1901 indførtes for Intendanturkorpset et korpsemblem bestående af et anker med 2 fjederpenne overkors. Emblemet anbragtes over galonerne på ærmet.

1909 Ved Søværnsloven af 1909[2] foretoges visse ændringer i Intendanturkorpsets organisation. Personellet udvidedes med en stabsintendant, der blev chef for korpset, og et antal intendanturassistenter. Underintendanterne blev delt i 3 klasser svarende til underofficerernes.

Uniformerne blev som fastsat for tilsvarende grader i officers- og underofficerskorpsene. Stabsintendanten fik som ærmedistinktion 3 almindelige guldgaloner og 1 smal. Det tidligere korpsemblem blev ændret til et anker og merkurstav[3] overkors (se bilag 1 og fig. 26).

1922 Søværnsordningen af 1922 kom også til at indvirke på intendanturen. Korpset blev nedlagt og personellet henlagt under Orlogsværftet. De tidligere intendanter bevarede deres titler, men uniformeredes som dæksofficerer. Underofficererne udnævntes til proviantmestre, der tilhørte dæksofficersgruppen.

Det uniformsreglement, der blev en følge af 1922-loven, medførte for intendanterne, at gallakjole bortfaldt og erstattedes af frakke med trekantet hat og sabel. Ærmedistinktioner ændredes, således at f.eks. overintendanter fik galoner som overartillerimestre (2 almindelige snore og 1 smal) og endvidere ændredes den lyseblå tjenestegrensfarve til hvid. Proviantmestrene fik lyseblå tjenestegrensfarve.

1932 Ved lov om Søværnets ordning 1932 genopstod Intendanturen som korps med en stabsintendant som chef. Titlen overintendant bortfaldt. Intendanterne, der indgik i officersgruppen, fik igen gallauniform og ærmedistinktioner som fastsat for tilsvarende grader i Søofficerskorpset. Tjenestegrensemblem og -farve forblev uændret.

Proviantmestrene udnævntes for de ældstes vedkommende til

intendanter og for de yngstes til kvartermestre med titel af proviantkvartermestre,[4] uniformeret med 1, 2 eller 3 korte guldgaloner på underærmet.

I 1934 påbegyndtes ved Søofficersskolen uddannelse af reserveintendanter, der var ligestillet med søløjtnanter af 2. grad, der senere kunne overføres til linien og avancere i denne.

1937 Ved loven om Søværnets ordning 1937 genindførtes titlen overintendant, der som ærmedistinktion fik 3 almindelig brede galoner med tjenestegrensemblem og -farve (fig. 27). De proviantkvartermestre, der havde intendanturuddannelse benævntes intendanturkvartermestre og fik distinktioner som øvrige kvartermestre og med hvid tjenestegrensfarve (fig. 72).

1951 Ved forsvarsordningen af 1951 ændredes titlerne for intendanturofficerer til kommandør, kommandørkaptajn o.s.v. i Intendanturkorpset[5], og på linie med maskinofficerer og læger fik nu også intendanturofficererne guldgaloner med øje, hvorved tjenestegrensemblemet bortfaldt. Tjenestegrensfarven forblev uændret hvid (fig. 28).

Intendanturkvartermestrene blev ligesom øvrige befalingsmænd af kvartermestergruppen dels officerer af specialgruppen og dels overfenrik og fenrik.

Specialofficerernes distinktioner blev guldgalon om ærmet og øje samt et guldbroderet anker i distinktionens øje og hvid tjenestegrensfarve.

1970 Den sidste uniformsændring fandt sted i 1970, hvor man afskaffede tjenestegrensfarven. Betegnelsen specialofficer ændredes til officer af B-linien med uniformer som officerer af A-linien (fig. 73).

Lægekorps

Langt tilbage i Marinens historie har kirurger (bartskærere) gjort tjeneste på flådens skibe for at behandle de sårede. De var ikke fastansatte, men såkaldte månedstjenere og regnedes ikke som officerer. De tilhørte den kategori, der betegnedes som civile betjente, det, der senere benævntes »Borgerskabet«.

I Christian IV's Søkrigsartikler fra 1625 anførtes, at kirurgen skulle spise sammen med præsten, skipperen og styrmanden. Kosten var almindelig mandskabskost.

Da kirurgerne således var civile, var de ikke omfattet af de uniformsbestemmelser, der i 1722 fastsattes for Søværnets faste personel.

I 1736 ansattes faste kirurger ved Søetatens divisioner og Håndværksstokken, men de var ikke uniformeret. 1747 fik de rang med sekondløjtnanter i Søetaten. Heller ikke ved den lejlighed synes der at være indført mundering for de pågældende, men det kan vel ikke udelukkes, at de, for måske i nogen grad at ligne søofficererne, har anskaffet sig en dragt, der mindede om søofficerernes uniform og anlagt kårde og felttegn. I hvert fald bestemtes det i 1754, at feltskærerne ved divisionerne skulle aflægge felttegnet og ikke gå i uniform, men »alene udi en simpel blaa Klædning uden rødt Foder eller røde Underklæder«. Denne bestemmelse gentages i Frederik V's Krigsartikelsbrev for Landtjenesten ved Søetaten 1756.

1798 I 1798 anså Admiralitetet det imidlertid for »nyttigt«, at de fastansatte læger bar uniform, og ved resolution af 2 nov bestemtes, at kirurgerne ved divisionerne og Håndværksstokken for egen regning skulle anskaffe uniform bestående af blå kjole med hvidt foer, krave og opslag af sort fløjl, hvid vest, blå benklæder samt trekantet hat med sort kokarde. For divisionskirurgerne var kraven og ærmeopslagene kantet med en smal guldtresse (fig. 39). Reserve- og underkirurger bar ingen guldtresse, men en hvid kant. Bestemmelsen omfattede ikke lægerne i skibene, og de har
1802 uden tvivl fortsat båret »den simple blaa Klædning«. Men i 1802, hvor forskellige ændringer indførtes i flådens medicinalvæsen blev også de sejlende læger uniformeret. Overskibskirurger skulle bære uniform som divisionskirurger, skibskirurger som Søetatens subalterne kirurger.

1813 I forbindelse med en omordning af Søetatens lægevæsen 1813 indførtes titlerne stabslæge og stabskirurg. De fik rang som kap-

39 Læge ved Divisionerne 1798 Rigsarkivet

Surgeon 1837

tajner i Søetaten og skulle bære distinktioner på underærmerne i lighed med dem, der var indført for søofficerer 1812 d.v.s. en guldsparre, hvorover en roset af guld - dog med den forskel, at der i rosetten skulle være en åbning udfyldt med klæde i opslagets farve (sort). Det blev samtidig tilladt stabskirurgerne at anlægge felttegn.

For divisions- og øvrige kirurger fastsattes samme distinktioner som for de officerer med hvilke de rangerede,[1] dog ligesom for stabskirurger med en åbning i rosetterne udfyldt med sort klæde. Samtidig bibeholdt divisionskirurgerne de i 1798 indførte guldtresser om krave og opslag. Da de nævnte uniformsbestemmelser af 1812 skulle medføre en besparelse i anvendelsen af guld til uniformer ved indførelse af ærmedistinktioner og afskaffelse af guld-

galoner, synes det noget inkonsekvent, at divisionskirurger og iøvrigt også auditører foruden at få ærmedistinktioner bibeholdt guldtresser.

1823 Da ærmedistinktionerne for søofficererne bortfaldt 1822 og erstattedes af epauletter, blev der ikke samtidig truffet bestemmelse om ændring af lægers distinktionering, men kort tid efter rejste Admiralitetet spørgsmålet overfor kongen, og ved resolution af 15 jan 1823 bestemtes, at stabskirurger på hver side af kraven og på hvert opslag skulle bære en guldbroderet sløjfe i form af ∽ . Det anføres ikke samtidigt, at de skulle bevare de i 1812 indførte ærmedistinktioner.[2] Det synes derfor, som om den af Hyllested i hans samling af uniformsbilleder gengivne uniform for en stabskirurg (1829) er ukorrekt, idet den dels viser ærmedistinktioner og dels guldbroderi, men iøvrigt af andet udseende, end det i 1823 indførte (fig. 40).

For divisionskirurgernes vedkommende anføres derimod i ovennævnte bestemmelser af 15 jan 1823, at de fortsat skal bære såvel ærmedistinktioner som guldtresse om krave og opslag.

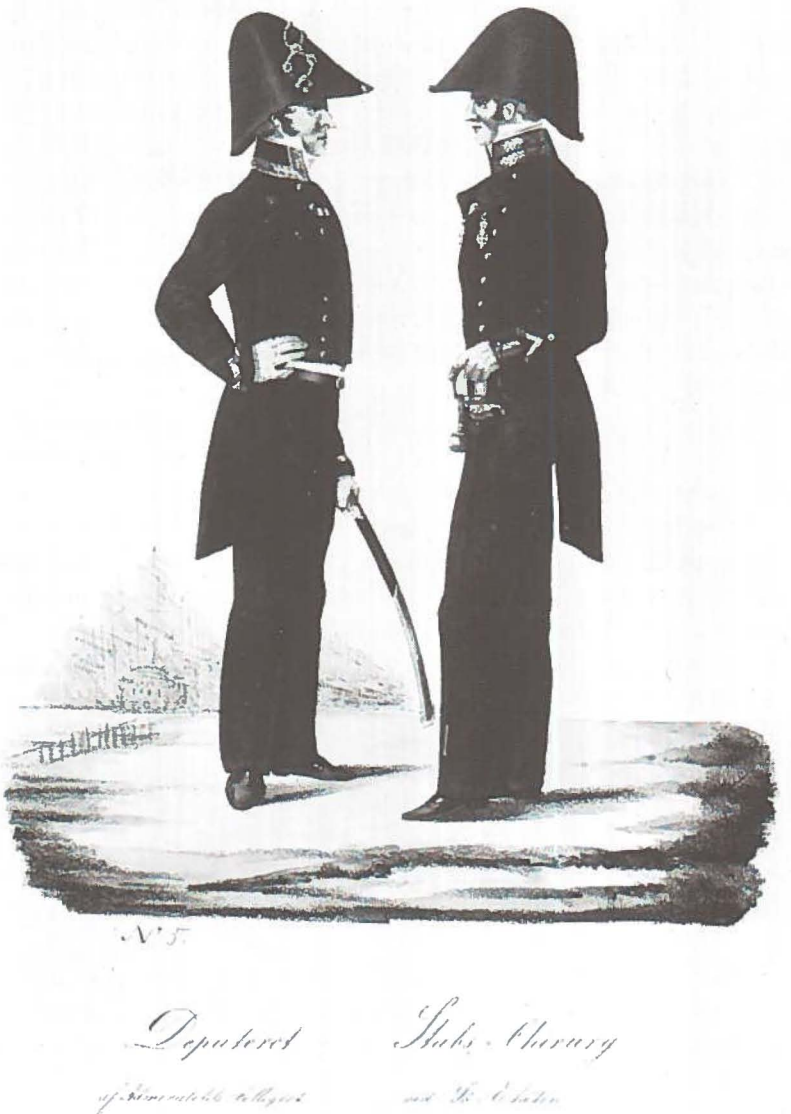
1824 1824 fremsatte Søetatens læger ønske om at få distinktioner svarende til dem, som året før var indført for Landetatens læger, og ved resolution af 9 maj 1824 approberedes, at divisionskirurgerne om krave og opslag skulle bære 1 eller 2 guldgaloner efter deres rang, en bred eller en bred og en smal. Reservekirurgerne skulle have en smal galon. Dermed bortfaldt ærmedistinktionerne for disse lægers vedkommende.

1831 Fra 1831 anføres i de i Calender for Søetaten optagne uniformsbestemmelser, at overlæger foruden guldbroderi på krave og opslag tillige skal bære en guldtresse om kraven. Det nævnes derimod ikke, om der skal være en guldtresse også på ærmeopslaget, således som det er vist på Chr. Bruun's stik af en overlæge 1837 (fig. 41).

1833 Divisionskirurgerne havde hidtil ikke været forsynet med sabel, men 1833 fik de i lighed med læger i armeen tilladelse til at anlægge kårde med felttegn.[3] Også reservekirurgerne måtte bære kårde, men uden felttegn.[4]

1842 ændredes betegnelsen kirurger for Søetatens vedkommende til læger. Divisionskirurgerne fik titel af overlæger og reservekirurgerne af underlæger. De med skibene udkommanderede læger fik titel af overskibs- og underskibslæge. Få år senere indførtes endnu en grad, skibslæge.

I 1840 moderniseredes søofficerernes uniform ved indførelse af

40 Deputeret i Admiralitets Collegiet, Stabschirurg 1829
H. C. Hyllested: Collection complète des uniformes de la marine et de l'armée danoise

Civilian member, Board of Admiralty, surgeon 1829

41 Overlæge 1837
Chr. Bruun: Danske Uniformer

Surgeon 1837

frakkeuniform til daglig brug. Det måtte derfor anses for naturligt, at også uniformen for lægerne skulle følge med tiden, således at de ikke udelukkende var henvist til at bære kjole og trekantet hat. Men der skulle dog gå 9 år, før lægernes uniform ændredes,

1849 og da var det endda kun skibslægerne, der fik tilladelse til at anlægge frakke af samme snit som søofficerernes med blå opstående krave samt kasket (fig. 42).

Som distinktioner, der skulle bæres på hver side af kraven, bestemtes for overskibslæger: anker og æskulapstav[5] overkors i gult metal, skibslæger en æskulapstav af gult metal og underlæger æskulapstav af hvidt metal. Til galla blev det tilladt at bære kjole med blå opstående krave med ovennævnte distinktioner. Disse bestemmelser for skibslægerne omfattede ikke Søetatens faste læger i land, som lige til 1860 bevarede uniformerne fra 1823 og 1824.

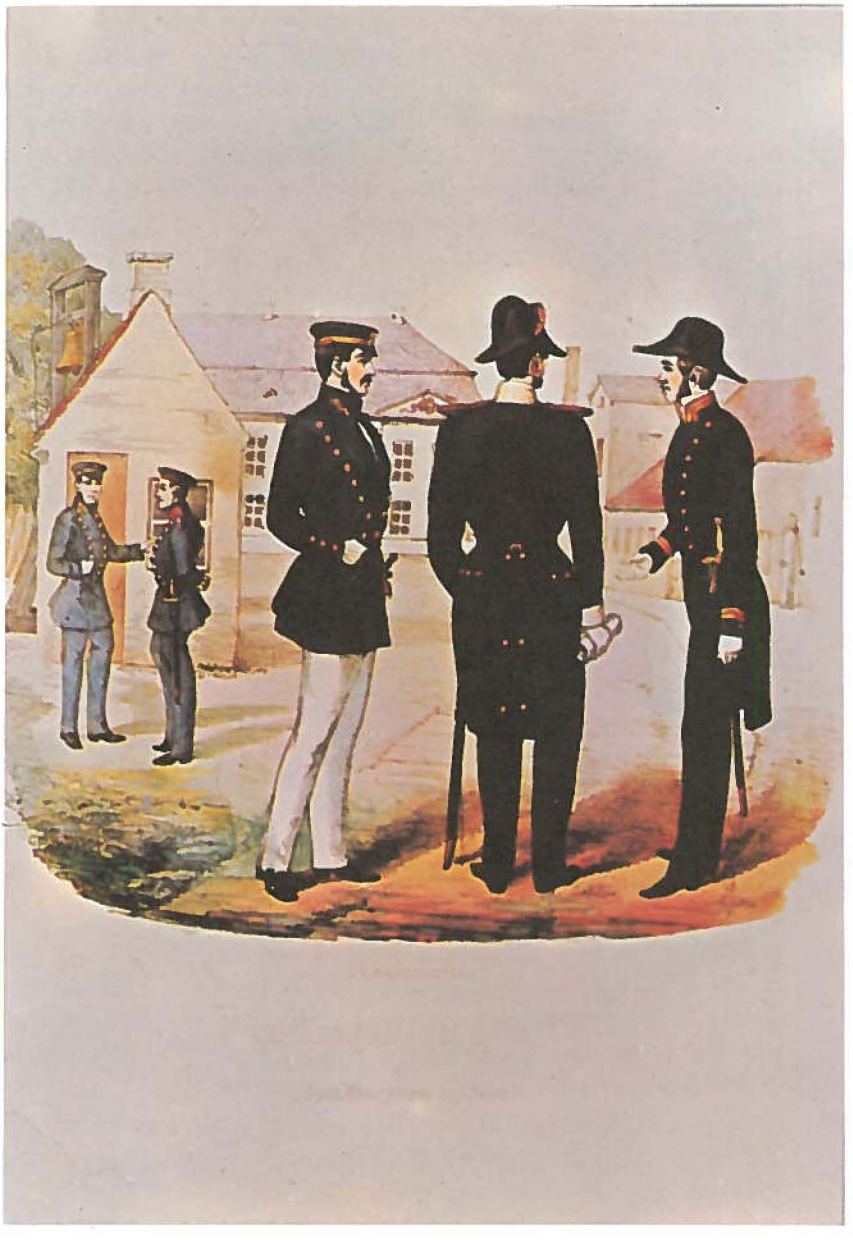
I slutningen af 1850'erne fandt Marineministeriet, at de uniformsbestemmelser, der var gældende for en del af Søetatens såkaldte civil-militære personel, hvortil bl.a. lægerne hørte, ikke længere var tidssvarende. En kommission blev nedsat for at fremkomme med forslag til nye uniformsbestemmelser for læger, auditører og civile embedsmænd m.fl.

1860 Disse nye bestemmelser fastsattes ved resolution af 11 maj 1860 og indebar for lægernes vedkommende, at der som distinktion indførtes guldbroderi bestående af en bladranke samt æskulapstav. På gallakjolen bar stabslægen broderi såvel på krave som på ærmeopslag, øvrige læger havde kun broderi på kraven. Til daglig tjeneste skulle bæres frakke med kasket samt dolk. Stabslægen fik samme broderi på frakken som på gallakjolen. For overlæger og underlæger var frakken uden broderi, men i stedet fik de som distinktion Brandebourgs med en æskulapstav i sølv og overlæger tillige en sølvroset.

Uniformeringen af Søværnets læger blev ligesom for det øvrige personels vedkommende genstand for ændringer i 1871. Bag-

1871 grunden for det nye uniformsreglement af 8 sep 1871 var, som tidligere anført, lov om Søværnets ordning af 24 apr 1868. For lægevæsenets vedkommende bestemte loven, at der skulle oprettes et Lægekorps fælles for flåden og hæren, idet dog de to etaters læger hver beholdt deres respektive uniformer, således som det også er tilfældet i dag. Chargerne i Lægekorpset ændredes til overlæge, korpslæge og reservelæge.

Der indførtes to uniformer, galla og tjenesteuniform. Gallaen

42 Skibslæge, intendant, overauditør 1858
Th. Husher: Samling af da. militaire Uniformer

Surgeon, paymaster, judge advocate 1858

bestod af frakke, trekantet hat og kårde med felttegn af guld med kærne af blå silke, tjenesteuniformen af frakke og kasket.

I lighed med søofficererne fik også lægerne distinktioner med rundgående guldsnore om underærmerne, dog uden øje, men med højrød korpsfarve imellem. Som distinktioner fastsattes for overlæge 3, korpslæge 2 og reservelæge 1 snor. Desuden fik reservelæger, der var udkommanderet som overskibslæge 2 og som skibslæge 1 guldroset over snoren. På hver side af kraven anbragtes en æskulapstav, der dog bortfaldt i 1879, idet man dels fandt, at den var mindre hensigtsmæssig og dels unødvendig, idet lægerne var karakteriseret ved den røde korpsfarve og endelig, at hærens læger ikke bar en sådan æskulapstav.

1882 Ved uniformsreglementet af 21 april 1882[6] fik også lægerne gallakjole med epauletter i lighed med den for søofficerer reglementerede. Epauletterne fik samme udseende som for de tilsvarende grader i Søofficerskorpset, men som særligt kendetegn tillige en silkestribe af ponceaurød farve i bladets midte. Tjenesteuniformen, der bestod af frakke og kasket, fik ærmedistinktioner på underærmet bestående af guldgaloner med en stribe af ponceaurød klæde imellem. Herover anbragtes et korpsemblem bestående af en æskulapstav og et anker overkors. Ærmedistinktionerne fastsattes for stabslæge 4 snore, for overlæge 3, skibslæge 2 og reservelæge 1 snor. For reservelæger, der udkommanderedes som henholdsvis overskibslæger og skibslæger fastsattes rosetter, som indført 1871 (fig. 21). Den ældste trediedel af skibslægerne fik senere s.å. 3 snore, hvoraf den midterste var halvt så bred som de to andre.

1907 ændredes titlen skibslæge til korpslæge (se bilag 1), der igen i 1922 ændredes til overlæge af 2. grad. Ved det derpå føl-
1922 gende uniformsreglement ændredes distinktionerne til 1 snor af
1932 almindelig bredde og derunder 2 smalle, der i 1932 blev ændret til 2 almindelige snore med 1 smal imellem (fig. 27).

1951 18 jun 1951 udstedtes en ny lov om Søværnets personel, og der indførtes et fælles lægekorps, Forsvarets Lægekorps, men med bibeholdelse af hvert værns særlige uniformer. Nye personelbetegnelser blev indført, og det blev som følge heraf nødvendigt at foretage visse ændringer i de gældende uniformsbestemmelser, ligesom også vort medlemskab af NATO gjorde det ønskeligt at forandre officerernes distinktioner. For lægernes vedkommende indebar disse nye bestemmelser, at tjenestegrensemblemet bortfaldt, og at de ligesom søofficererne fik øje på den øverste snor. Den ponceaurøde tjenestegrensfarve blev bibeholdt (fig. 28).

Civile embedsmænd

Udover det personel, hvis uniformer er beskrevet i de øvrige afsnit, fandtes i Søetaten også civile embeder, hvis indehavere bar uniform. Af disse vil nogle blive omtalt i det følgende:

a. *Civile deputerede*

1801 Søetatens overledelse var fra 1784 lagt i hænderne på det kombinerede Admiralitets- og Commissariats Collegium, der bestyredes af et antal deputerede, der dels var officerer og dels civile. De sidste bar indtil 1801 ikke uniform, men 25 sep d.å. approberede kongen efter Collegiets indstilling en uniform for de civile deputerede. Motiveringen for dette skridt var - set med nutidens øjne - ikke unaturlig, nemlig et spørgsmål om adgang til Holmene.

Ifølge de foreliggende bestemmelser var det forbudt uvedkommende at færdes på Gammelholm og Nyholm, og da Collegiets civile deputerede ikke var kendt af vagterne og ikke »benaadet med nogen udmærket Uniform, desaarsag de ikke sjældent er udsatte for at vorde anholdte, naar de ville passere Holmen«, fandt Collegiet det passende, at »disse civile Deputerede forundtes en Uniform«, der kom til at bestå af en mørkeblå kjole med hvidt foer og hvide kanter. På krave og ærmeopslag, der var blå, var guldbroderi. Hertil hvid vest og hvide pantalons, korte støvler og trekantet hat med sort kokarde og guldbroderet agraf. Endvidere sabel med felttegn (fig. 43).

Denne uniform fra 1801 er senere blevet ændret, uden at der synes at foreligge skriftlig resolution herom. I de uniformsbestemmelser, der gengives i Calender over den kgl. danske Søetat fra 1824 og følgende år, beskrives en ny uniform, der afviger fra den i 1801 indførte ved, at det hvide foer og kanter var bortfaldet. Men der skulle stadig være guldbroderi på kjole og opslag samt pantalons. Endvidere var kjolens snit ændret til at være med overslag og 2 rader knapper. Disse ændringer var i overensstemmelse med de for søofficerer indførte forandringer.

I H. C. Hyllested: Collection complète des uniformes de la marine et de l'armée danoise (1829) findes en tegning af uniformen for en civil deputeret, der viser et andet udseende end den i de trykte bestemmelser beskrevne (fig. 40). I stedet for guldbroderi er der guldgalon om kravens forkant og underkant samt på ærmeopslagene. Endvidere bæres lange, blå benklæder. Det synes således, som om den af Hyllested gengivne uniform ikke er korrekt, med-

43 Civil deputeret i Collegiet 1801 Rigsarkivet

Civilian member, Board of Admiralty 1801

mindre de deputerede som daglig uniform har båret den på tegningen viste.

1841 1841 bestemtes, at de civile deputerede på deres uniform skulle anlægge epauletter med tykke kantiller samt på bladet 2 guldbroderede ankre overkors.

Da Admiralitets- og Commissariats Collegiet 1848 blev ophævet og erstattet af Marineministeriet bortfaldt titlen som deputeret og dermed også uniformen.

b. *Admiralitetskommissær*

1789 udnævntes den daværende inspektør ved Øresunds Toldkammer i Helsingør Louis Tuxen til admiralitetskommissær og fik rang som generalkrigskommissær i rangforordningens 3 kl. nr. 8. Tuxen, der havde været søofficer, afgik fra Søetaten 1776 som karakteriseret kaptajn for at overtage embedet i Helsingør.

Titlen admiralitetskommissær var ny, og hvad den egentlige årsag til udnævnelsen har været, er ikke helt klar. Det anføres i Collegiets indstilling til kongen, at Tuxen »assisterer Søetaten«, og at han efter eget ønske og til opmuntring indstilles til admiralkrigskommissær med samme rang som generalkrigskommissærer. Det blev dog ikke denne titel Tuxen fik, men den nævnte som admiralitetskommissær. Noget embede i Admiralitetet synes ved den lejlighed ikke at have været forbundet med udnævnelsen, hvad vel heller ikke har været gennemførligt i betragtning af, at Tuxen boede i Helsingør. Men, at hans assistance må have været af betydning for Søetaten viser den tildelte udmærkelse og høje rang. Der var ikke forbundet nogen gage med titlen, og Tuxen skulle vedblivende bestride sit embede ved Øresunds Toldkammer »uden herved at foranledige nogen Forandring eller forsømme sin Tjeneste«.

1802 I 1802 bestemtes ved kgl. resolution af 12 feb., at Tuxen skulle bære uniform. Som stadsuniform fastsattes blå kjole med blå rabatter og opslag kantet med hvidt, epauletter af type som anvendt af søofficerer indtil 6 nov 1801 med 3 kvaster i stedet for 2. Hvide pantalons og korte støvler med guldlidse og guldkvast foroven. Trekantet hat og sabel (fig. 44). Den daglige uniform var uden rabatter og med blå benklæder.

1812 I forbindelse med besparelserne i 1812 bortfaldt stadsuniformen for admiralitetskommissæren, ligesom også epauletterne på den daglige mundering. I stedet indførtes ærmedistinktion bestående af 3 rosetter ligesom for kommandører, dog med en åbning i rosettens midte udfyldt med blåt klæde.

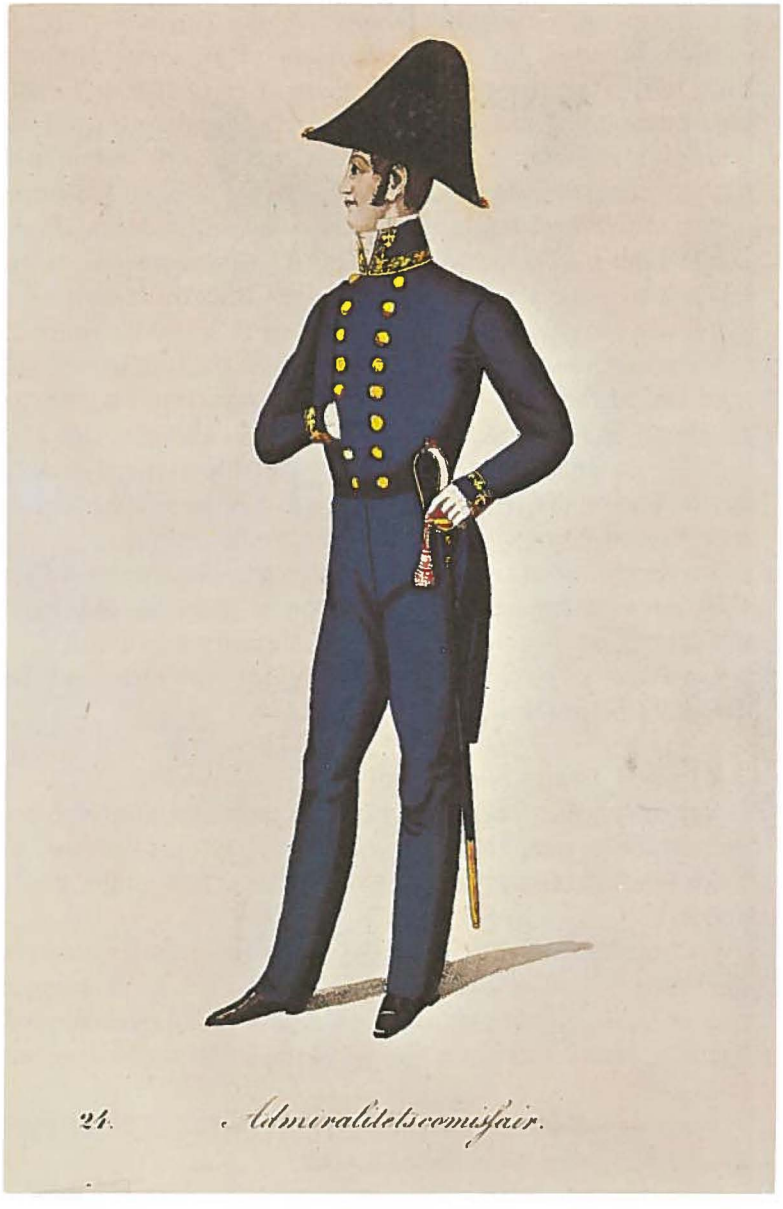
1823 Efter at man 1822 havde genindført epauletter for officerer, bestemtes 1823, at admiralitetskommissæren i stedet for de hidtil anvendte ærmedistinktioner skulle have et smalt guldbroderi om krave og ærmeopslag (fig. 45).

Da Tuxen døde 1828, udnævntes chefen for Collegiets 2. Departement, justitsråd Niels Wiborg, til admiralitetskommissær, men med hans udnævnelse til generalkrigskommissær 1841 bortfaldt titlen.

44 Admiralitetscommissær, stadsuniform 1802 Rigsarkivet

Civilian member extraordinary, Board of Admiralty 1802

45 Admiralitetscommissær 1837
Chr. Bruun: Danske Uniformer, 2. Samling

Civilian member extraordinary, Board of Admiralty 1837

c. *Lærere ved Søkadetakademiet*

1805 foreslog Søkadetakademiets chef, kommandørkaptajn Sneedorff, at de lærere, der havde været ansat i 7 år ved Akademiet blev udnævnt til kongelige assessorer og fik samme uniform, som auditøren ved Søkadetkorpset. Baggrunden for indstillingen var dels, at nogle af lærerne selv havde ønsket at blive uniformeret og dels, at Sneedorff fandt, at det »ville opmuntre den mødigt arbejdende Lærer og give ham ønskelig Relief« overfor eleverne. Collegiet havde intet mod forslaget, men indstillede dog, at de pågældende fik titel af krigsassessorer og rang i 9 kl. nr. 4.

1805 Forslaget, der blev approberet 1 feb 1805, fastsatte blå kjole med rød krave og røde ærmeopslag kantet med en smal guldlidse. Hertil bar de civile epauletter, men ikke kårde (fig. 46).

1812 1812, da epauletter afskaffedes for officererne, fik de pågældende lærere civile distinktioner på ærmerne efter deres rang, men bevarede guldgalonerne om krave og opslag.

1822 Da ærmedistinktionerne for officerer afskaffedes 1822, bortfaldt de også for lærerne, dog uden at disse fik epauletter, idet man fandt, at uniformen i sig selv var distinktion nok.

1869 Lærernes uniform bortfaldt 1869, da Søkadetakademiet ændredes til Søofficersskolen.

d. *Chef for Regnskabsvæsenet*

1882 Ved loven om Søværnets ordning af 1880 oprettedes et embede ved Orlogsværftet som chef for Regnskabsvæsenet og ved Uniformsreglementet af 1882 fastsattes uniform for den pågældende.

Gallauniformen blev blå kjole af facon som søofficerernes, men med blå, opstående krave og ærmeopslag. På krave og opslag et bredt, slynget guldbroderi med en guldgalon langs kanten (fig 47). Hertil trekantet hat og kårde i blåt livgehæng indvirket med guld.

Tjenesteuniformen var frakke med opstående krave og samme guldbroderi som på gallauniformen.

1909 Uniformen bortfaldt ved Uniformsreglementet af 1909.

46 Auditør og lærer ved Søkadetakademiet 1805 Rigsarkivet

Judge advocate and instructor, Naval College 1805

47 Chef for Regnskabsvæsenet, galla, viceadmiral, kappe 1886
Tegning af Gustav Brock

Director of Naval Accountancy, vice-admiral 1886

Auditører

I forbindelse med, at der i 1748 blev approberet et nyt reglement for jurisdiktionen i flåden, indførtes samtidigt auditører i Søetaten, og der oprettedes embeder som generalauditør, overauditør og auditør.

1754 Der synes ikke at være fastsat nogen uniform for de pågældende, men måske har de ligesom lægerne anlagt uniform og felttegn, idet det i 1754 bestemtes, at de ligesom kirurgerne ikke måtte bære felttegn og ikke gå i uniform, men kun i »en simpel blaa Klædning uden rødt Foer eller røde Underklæder«.

1804 For generalauditøren i Søetaten indførtes uniform 20 apr 1804, efter at Landetatens auditører havde båret uniform i hvert fald fra 1791. Han skulle anlægge samme uniform som den, der 2 år tidligere var indført for admiralitetskommissæren (fig. 44): blå kjole som stadsuniform med blå rabatter og opslag med hvid kant, men med civile epauletter[1] som fastsat for armeens generalauditør. Hertil hvide pantalons og korte støvler med guldlidse og guldkvast. Trekantet hat og sabel. Den daglige uniform var uden rabatter og med blå benklæder.

1805 Der fastsattes i 1804 ingen uniform for de øvrige auditører, men det følgende år, 1 feb 1805, indførtes på foranledning af Kadetkorpsets chef en uniform for auditøren ved korpset. Denne uniform har formentlig ikke været båret af øvrige auditører i Søetaten. Den indførte mundering blev af samme udseende som den for lærere ved Søkadetakademiet fastsatte (fig. 46): blå kjole med rød krave og opslag, kantet med en smal guldlidse. Hertil bar de civile epauletter, men ikke kårde eller felttegn.

1810 1810 ansøgte auditøren ved Søetatens kombinerede Ret, overauditør Kierulff, om tilladelse til at anlægge uniform. Det blev tilladt ham at bære uniform svarende til generalauditørens daglige uniform med civile epauletter efter hans rang, men uden sabel.

1812 Ved uniformsændringerne 1812 blev også uniformerne for auditører forenklet. Epauletterne blev afløst af ærmedistinktioner ligesom tilfældet var for officerer. Generalauditøren fik distinktioner ligesom kommandører med en guldsparre på underærmerne, hvorover anbragtes 3 rosetter af guld. For at kendetegne auditørerne i forhold til officerer skulle der i rosetternes midte være en åbning udfyldt med blåt klæde. For auditører fastsattes ærmedistinktioner som for sekondløjtnanter (2 rosetter), dog med klæde af opslagets farve i midten af rosetterne.

1823 Da officerernes ærmedistinktioner bortfaldt 1822, blev også auditørernes uniformering genstand for ændringer, der fastsattes ved resolution af 15 jan 1823. For generalauditøren bestemtes, at han på opslagene og hver side af kraven skulle bære en guldbroderet sløjfe og et smalt guldbroderi (fig. 48). Ved samme lejlighed indførtes uniform for overauditøren, der om krave og opslag fik 2 guldgaloner, den ene dobbelt så bred som den anden (fig. 42). Medens tidligere kun auditørerne ved Søetatens kombinerede Ret og Kadetkorpset havde haft uniform, indførtes nu for alle Søetatens auditører uniform med en guldgalon om krave og opslag. Men, medens auditøren ved Kadetkorpset bibeholdt den røde krave og opslag, som indført 1805,[2] havde øvrige auditører mørkeblå krave og opslag.

1833 Som anført bar kun generalauditøren sidevåben, men 1833 bestemtes, at fremtidig skulle øvrige auditører anlægge kårde med felttegn.

1851 Da det i 1851 bestemtes, at Landetatens generalauditør skulle bære skulderdistinktioner som fastsat for oberster, fandt Marineministeriet, at det var hensigtsmæssigt, at der for de to etaters generalauditører var reglementeret ens distinktioner, og 31 mar 1851 approberede kongen, at generalauditøren af Søetaten, foruden det i 1823 indførte guldbroderi, tillige skulle bære epauletter som bestemt for kommandører med tykke kantiller og på bladet 3 rosetter samt anker og krone.

1860 I forbindelse med de uniformsændringer, som Marineministeriet iværksatte 1860 for civile embedsmænd, blev også retspersonellets uniformering forandret. Motiveringen for ministeriets forslag, som blev approberet 11 maj 1860, var, at de gældende bestemmelser for en del civile og civilmilitære embedsmænd ved Søetaten ikke længere var tidssvarende, og der fastsattes nye uniformsbestemmelser for dette personel bl.a. omfattende læger, retspersonel, intendanter og civile embedsmænd i ministeriet og ved Orlogsværftet.

Uniformerne for det nævnte personel var i sin opbygning ens, men udstyret med forskelligt broderi på krave og opslag, kendetegnende hver sin personelgruppe.

Gallauniformen var blå kjole uden epauletter, blå benklæder, trekantet hat og kårde samt blåt kårdegehæng indvirket med guld. Den daglige uniform bestod af frakke, hvortil hørte kasket og dolk i sort snoregehæng. For retspersonellets vedkommende var der såvel på gallakjole som på frakke guldbroderi, der fastsattes så-

48 Generalauditør 1837
Chr. Bruun: Danske Uniformer

Judge advocate general 1837

ledes: generalauditøren 2 krumme sløjfer på krave og opslag omgivet af et smalt egeløvsbroderi i guld samt guldgalon langs kanten, overauditøren samme sløjfer på krave og opslag (uden egeløv) og guldgalon langs kanten, auditøren samme sløjfer på krave og opslag, men ingen guldgalon.

Ved lov om Søværnets ordning 1868 oprettedes et Auditørkorps fælles for flåden og hæren, og dermed udgik auditørerne af Søetatens uniformsbestemmelser.

Orlogspræster

Helt tilbage til Christian IV's tid har der været en nær forbindelse mellem flåden og Holmens kirke.

Den kirkelige betjening af flådens skibe blev varetaget af skibspræster, der før deres ansættelse blev behørigt eksamineret i Holmens kirke. De var under deres tjenstgøring om bord civile og bar ikke uniform.

Denne ordning synes efterhånden at være bragt til ophør, bortset fra at der på enkelte specielle togter var udkommanderet en præst.

Efter afslutningen af den Anden Verdenskrig blev spørgsmålet om den kirkelige betjening atter taget op, og 1950 fastsattes bestemmelser for en ordning, hvorefter Holmens kirkes præster under betegnelsen orlogspræster varetog denne tjeneste. 1964 ændredes ordningen, således at alle præster i Folkekirken kunne gøre tjeneste i Søværnet som orlogspræster.

Orlogspræsterne står udenfor den militære rækkefølge, men bærer under tjenstgøring i Søværnet uniform som officerer, dog uden disses ærmedistinktioner. Som distinktion bærer orlogsprovsten på underærmerne et guldbroderet kors på baggrund af en sol. Orlogspræsterne bærer et guldbroderet kors (fig. 73).

Divisionerne og Håndværksstokken 1688-1856

Efter afslutningen af Den skånske Krig 1679 skrev Christian V til Admiralitetet, »at da Vi ved Vor Flaade have udi sidste Krig været absolut Mester af Østersøen og Fjenden overlegen, saa er det Vor alvorlige Vilje, at I gøre Os Forslag, hvorledes Vi kunde underholde mangen erfaren Baadsfolk«.

I overensstemmelse med denne kongelige ordre iværksatte Admiralitetet under generaladmiralløjtnant Niels Juels ledelse en række foranstaltninger til forbedring af Søetatens organisation.

For at sikre flåden duelige søfolk blev det faste mandskab 1680 forøget og reorganiseret, og i 1688 udstedte kongen den 6 nov bestemmelser for dets organisation og tjeneste. Personellet blev delt i 3 delinger hver under kommando af en admiral, hver deling sammensat af 10 kompagnier.

1688 I forbindelse med denne organisation udstedtes de første, men endnu meget ufuldkomne uniformsbestemmelser. Ved kgl. resolution af 9 nov 1688[1] bestemte kongen, at der til det faste mandskab, underofficerer og menige, hvert andet år skulle udleveres en almindelig klædes kjole og en bådsmandshat samt hvert år en lærreds skibsklædning. Der foreligger intet om udseendet af munderingen, udover at hattene skulle være forsynet med foer af tre forskellige farver for at angive, hvilken deling den pågældende tilhørte. Det må dog antages, at klædes kjolen har været grå og i hvert fald havde den denne farve i 1702, hvor det fremgår af en beretning fra en fransk diplomat, at matroserne ved en parade for kongen var iklædt grå munderinger. Også håndværkerne var i gråt med »smaa Bræmmer af grønt Plyds og deres Huer ligeledes foret med grønt«.[2] Det var dog ikke muligt straks at tilvejebringe de beordrede klædningsstykker, da det fornødne stof ikke kunne fremskaffes. For dog at vise sin gode vilje foreslog Generalkommissariatet, at man som en engangsforanstaltning lod udlevere sko og strømper og samtidig lovede personellet, »at de til Paaske ufejlbarlig deres Klæder skulle bekomme«.

I 1719 ændredes det faste mandskabs organisation, idet de 3 delinger blev erstattet af et antal divisioner,[3] der igen var inddelt i kompagnier. Antallet af divisioner og kompagnier samt det enkelte kompagnis størrelse varierede en del i tidens løb. I 1719 var der 6 divisioner à 5 kompagnier. Hvert kompagni omfattede over- og underskippere, højbådsmænd, skibmænd, kvartermestre, sergenter, tømmermænd, matroser, tamburer og drenge,[4] ialt 111 mand.

Divisionernes personel var fordelt til flådens skibe, således at det såvel under udrustning, som når skibene var oplagt, hørte til et bestemt skib som en art stambesætning.

Foruden mandskabet i de 30 kompagnier, der udgjorde det egentlige søfarende mandskab, fandtes 3 artillerikompagnier,[5] der sorterede under tøjmesteren og som leverede artillerister til skibene, vedligeholdt kanoner og andet artillerimateriel. I artillerikompagnierne indgik overarkelimestre, underarkelimestre, konstabler, bøsseskytter og lærlinge.[6]

Til arbejde på Holmen fandtes Holmens kompagni, der anvendtes ved kølhaling af skibe, til- og afrigning m.v.

Endelig var der et betydeligt antal håndværkere, der i 1746 organiseredes i 5 kompagnier under kommando af overekvipagemesteren. Håndværkerpersonellet, senere benævnt Håndværksstokken, omfattede mestre og mestersvende af forskellige kategorier (skibbyggere, bådebyggere, mastemagere, sejlmagere, billedhuggere m.fl.), kvartermænd og formænd samt menige håndværkere, hvoraf nogle yderligere var inddelt i klasser efter anciennitet, tømmermændene således i 7 klasser.

1722 De første virkelige uniformer for divisionernes mandskab og håndværkerne indførtes ved kgl. resolution af 28 dec 1722,[7] hvor det bestemtes, at der til højbådsmænd, skibmænd, underarkelimestre, kvartermestre, sergenter, korporaler, bøsseskytter, matroser og drenge samt til håndværkerklasserne i løbet af 3 år skulle udleveres 1 klædesmundering og 3 lærredsmunderinger. Anskaffelsen af munderingen påhvilede henholdsvis divisionscheferne og artillerikompagnicheferne samt for håndværkernes vedkommende Holmens chef. Udgifterne til beklædningen fastsattes for hver mand til 9 rdl. for den 3-årige periode, et beløb, som blev udbetalt de pågældende chefer. Klædet til underofficererne skulle være noget bedre end til de menige, men underofficererne måtte selv betale prisforskellen. Skippere og overarkelimestre skulle anlægge samme uniform som øvrige underofficerer, men måtte selv bekoste den - »dog saaledes, at den ey for kostbar forfærdiget vorder«.

Munderingen blev af gråt klæde med kulørt krave og ærmeopslag af den farve, som fastsattes for de respektive divisioner, artillerikompagnier og håndværkere, nemlig:

1. division	orange
2. division	rød

3. division	gul
4. division	hvid
5. division	lyseblå
6. division	paille[8]
art. komp.	violet
håndværkere	grøn

Uniformen bestod af en lang trøje, der nåede »Karlen til midt paa Laarene«, et par bukser til under knæet og så vide, at man kunne bære yderligere et par nedenunder. Munderingen var forsynet med 8 store messingknapper og 28 små. Endvidere en kabuds, der skulle »gaa Karlen ned om Ørerne og Halsen«, forsynet med et hatteskilt.[9] Dette skilt har sandsynligvis været prydet med kongens navnetræk med en krone over. Der anføres intet om det i 1722, men i 1746 ved Christian VI's død ændres det kongelige navnetræk fra C6 til F5. Hertil kom et par røde strømper, der udleveredes hvert 3. år. At eet par strømper ikke kunne holde i så lang tid er vist klart og blev da også påpeget af divisionscheferne, der foreslog, at der de to andre år blev udleveret et par færøske strømper. Men det var der åbenbart ikke råd til. Sko måtte den enkelte selv anskaffe.

Reglementet giver en detailleret oversigt både over materialer og priser på munderingen:

En Klædes Mundering		
5 sædlandske Alen graa Klæde	3 Rdl. 12	Skilling
1½sædlandske Alen dobbelt Bay	48	Skilling
⅜ Alen Klæde til Opslag og Krave	36	Skilling
8 store Messingknapper	6⅔	Skilling
28 smaa ditto	11⅔	Skilling
Kamelhaar til Knaphuller	6	Skilling
4½Alen Lærred til Underfoeder i Ermerne og Buxerne samt til Lommer og Staffering under Knaphullerne	36	Skilling
1 Cabuse med Klæde underfoeret og et Skildt paa samt, hvad der ellers tilhører	32	Skilling
Arbeydsløn og Traad for Trøye og Buxer samt Cabuse	40	Skilling
1 par røde Strømper med Farverløn	36	Skilling
	5 Rdl. 72⅓	Skilling

En Lærreds Mundering

5⅝Alen Flensborger eller Kiøge-Seigldug	77⅞ Skilling
1⅓Dosin Knapper	9 Skilling
Arbeydsløn og Traad	17⅛ Skilling
	1 Rdl. 7⅝ Skilling

Den samlede styrke, til hvilken der skulle udleveres mundering, androg:

3306 divisionsmandskab
421 tøjhusfolk
858 håndværkere og Holmens kompagni

4585 mand

1725 1725 blev de røde strømper erstattet med blå[10] og samme år, 2 juli, approberedes et forslag fra Holmens chef, admiral Judichær, at Holmens håndværkere skulle have en almindelig rund hat i stedet for kabuds.

Da den udleverede klædesmundering ikke måtte medtages ved udkommando til søs, var folkene udelukkende henvist til lærredsmunderingen ombord, og det kan ikke undre, at alvorlige epidemier hjemsøgte flåden. I 1726 indberettede Admiralitetet til kongen, at følgerne af denne utilstrækkelige påklædning var »et sygt og fortrædeligt Mandskab, naar de silde paa Aaret som nu maa være ude og fare med deres blotte Lærreds Klædninger«. Men noget resultat af indberetningen kom der tilsyneladende ikke.

1727 Da antallet af divisioner i slutningen af 1726 var blevet ændret fra 6 til 3, resolverede kongen 4 aug 1727, at de nye divisioner skulle have følgende farver på krave og opslag

1. division rød
2. division gul
3. division blå

Artillerikompagnierne og håndværkerne bibeholdt de i 1722 indførte kulører, violet og grøn.

Imellem 1722 og 1739 må den grå mundering være blevet afløst af brune uniformer, uden at det har været muligt at finde en bestemmelse herom. En fransk søofficer, der i 1739 var med en fransk eskadre i København, omtalte i en beretning om besøget, at mandskabet i de 3 divisioner var iført en brun dragt, og at hver division havde sit særlige opslag: rødt, gult eller blåt.[11]

1752 1752 ændredes farven igen på munderingen. Admiralitets- og General-Commissariats Collegiet indsendte efter kongens befaling et forslag om, hvorledes mandskabet »kunde blive udi blaat munderede« i stedet for i det hidtil anvendte brune munderingsklæde. Samtidig foreslog Collegiet, at mandskabet skulle have en klædesmundering hvert 2. år og ingen lærredsmundering, idet »Karlen tilforn aldrig maatte bruge sin Klædesmundering paa Arbejdet for i 3 Aar at holde den nogenlunde skikkelig til en eller anden Parade og at kunne gaa med paa Vagt og uden for Tjenesten«. Udleverede man nu en klædesmundering hvert andet år, kunne han altid have en uniform til arbejdsbrug, og en, der kun måtte benyttes til vagt, parader og iøvrigt uden for arbejdet. En klædesuniform ville også »gøre Karlen paa Arbejde mere Tjeneste end en Sejldugs«.

Forslaget blev approberet 13 nov 1752. Det indebar, at den blå uniformsfarve nu også indførtes for underofficerer og menige, ligesom den var blevet for officerer et halvt år tidligere. Kabudsen blev afløst af en klædeskasket og samtidig indførtes nye kulører på krave og opslag

1. division	rød
2. division	hvidgrå
3. division	paille
art. komp.	brandgul
håndværkere	rød

3 år senere, 1755, da der oprettedes yderligere en division, 4. division, fik denne lysegrøn som farve.

1754 De to øverste grader af håndværkere var mestre og mestersvende, der i 1754 fik tilladelse til at anlægge blå uniform af samme snit som søofficerernes, men med blå vest og blå benklæder. Kjolen skulle være forsynet med forgyldte messingknapper og dertil sorte strømper og hat med galon og kokarde. Selv om Holmens chef i sin indstilling til Collegiet anførte, at de fleste af de pågældende var »fornøyet« med forslaget, var der dog 4 mestersvende, som »havde faaet det Indfald, at de gerne vilde have Guldtraadsknapper i Underklæderne. Og som de i saa Maade ikke alle er enige, er jeg beføjet hermed at udbede mig Deres Excellences og høje Herrers behagelige Decision«. Collegiet traf den naturlige afgørelse, at særønsket fra de 4 mestersvende ikke kunne imødekommes.

1756 I 1756, 29 juli, udstedtes Kong Frederik den Femtes Krigs-Artikels-Brev for Landtjenesten ved Søe Etaten, der bl.a. også indeholdt forskrifter vedrørende munderingsvæsenet.

Ifølge disse bestemmelser påhvilede det divisionscheferne at lade tage mål af hver mand ved en dygtig skrædder, »som forsvarligen hver Mundering syer og forfærdiger, saa Folkene i den kan have Anseende, deres Skabning distingueres og de være fornøjede«. For at det ikke skulle gå ud over arbejdet på Holmen fastsattes, at måltagning og prøvning af mundering kun måtte ske på søn- og helligdage eller andre fridage.

Det blev pålagt matroserne at holde munderingen i god stand, fri for støv og huller, så »at han altid i den være reen og næt og derved vise sin Skikkelighed«. Til mønstringer, parader og vagter skulle enhver møde i sin fulde klædesmundering, men »til Arbejde daglig og Tjeneste ved Ildebrand, udi andre Klæder eller en aflagt Klædes Mundering«.

Der var streng straf for at sælge sin mundering. »Ingen maa skille sig ved sin ny, ej heller ved næstforfaldende Mundering«. Straffen herfor var første gang 150 slag tamp, og hvis uniformen ikke kunne skaffes tilveje igen, ikendtes synderen strafarbejde. Der blev også våget over, at folkene optrådte sømmeligt, når de var i uniform. Det var således forbudt at feje gader eller »gøre nogen saadan Slags Forretning, som er Munderingen til Vanhæder«. Straffen var 50 slag af »de smaa Tampe«.

1769 I munderingsbestemmelserne fra 1722 nævnes intet om sabel, og hverken underofficerer eller menige bar sidevåben til daglig. Men 1769 tiltrådte kongen, at det blev tilladt enkelte særligt kvalificerede højbådsmænd, »de skikkeligste og mest meriterede«, at anlægge guldgalon om hatten og kårde ved siden. De pågældende højbådsmænd skulle have erhvervet sig de bedste skudsmål, således at deres »Opførsel og Dygtighed kunde i sin Tid gøre dem værdige til videre Befordring«. Det blev samtidig tilladt Collegiet »at udgive saadan Tilladelse til en eller anden af de øvrige af disse Underofficerer«, som fandtes værdige.

1774 Helt fra 1722 havde artilleristernes uniform været kendetegnet ved sin specielle farve, først violet og senere brandgul. I 1774 ændredes organisationen for artilleristerne, idet de blev udskilt fra divisionernes kompagnier og samlet i særlige artillerikompagnier. Ved samme lejlighed indførtes yderligere et særkende for Søartilleriets folk, idet samtlige konstabler blev kendetegnet ved »et Skilt paa deres Cabusser til ydermere Kendetegn paa, at de vare Artillerister«. Det nævnes ikke, hvordan dette skilt skulle se ud, men i begyndelsen af 1800-tallet synes det at være forsynet med en granat.

1792 I 1792 ændredes udseendet af divisionsmandskabets munderinger. Collegiet forelagde kongen et sæt tegninger af nye munderinger, »som ere befundne at være beqvemmeligere og mere passende end de nu brugelige«. Da disse tegninger, der blev approberede 18 maj 1792, er bevaret, er vi nu på sikrere grund med hensyn til uniformens udseende.

Underofficererne var iført blå enradet kjole med opstående krave af den for den pågældende division fastsatte farve. Ærmeopslagene, der ligeledes var kulørte, var besat med 3 knapper. På højre skulder bar de en guldepaulet uden kantiller. Dertil blå vest med en rad knapper og knæbenklæder knappet ved knæet med 3 knapper, blå strømper samt rundpuldet hat (fig. 49).

Konstablerne og matroserne i de 4 divisioner havde mundering af samme snit: en kort toradet trøje, opstående krave og ærmeopslag af henholdsvis artilleriets eller divisionens farve, lange blå benklæder og hvide strømper. Konstablerne, der havde kasket med hatteskilt, var bevæbnet med flinte og skibshuggert, og om livet patrontaske i livrem (fig. 50). Matroserne bar rund hat uden skygge og var bevæbnet med pike (fig. 51).

Den kgl. resolution om de nye munderinger blev efterfulgt af et specificeret overslag fra Collegiet, der i detailler redegjorde for materialer og priser for de nye munderinger. De skulle fremstilles på Landetatens skræddersal, der dog ikke kunne levere kasketter, hatte og strømper, som måtte anskaffes fra leverandører i byen.

Af Collegiets ovennævnte redegørelse fremgår, at sergenterne[12] ved divisionerne bar samme uniform som øvrige underofficerer, dog at deres epaulet var forsynet med en kvast, samt guldgaloneret hat og kårde. Sergenterne måtte selv anskaffe sig munderingen mod at få udbetalt de reglementerede 3 rdl. årligt, »da man har Formodning om, at de vil mundere sig selv tilbørligt«.

For Håndværksstokkens vedkommende fastsattes, at underofficererne (kvartermænd, formænd) fik samme mundering som underofficererne ved divisionerne. De menige håndværkeres uniform blev en blå kjole med røde opslag og omfaldende krave samt blå benklæder.

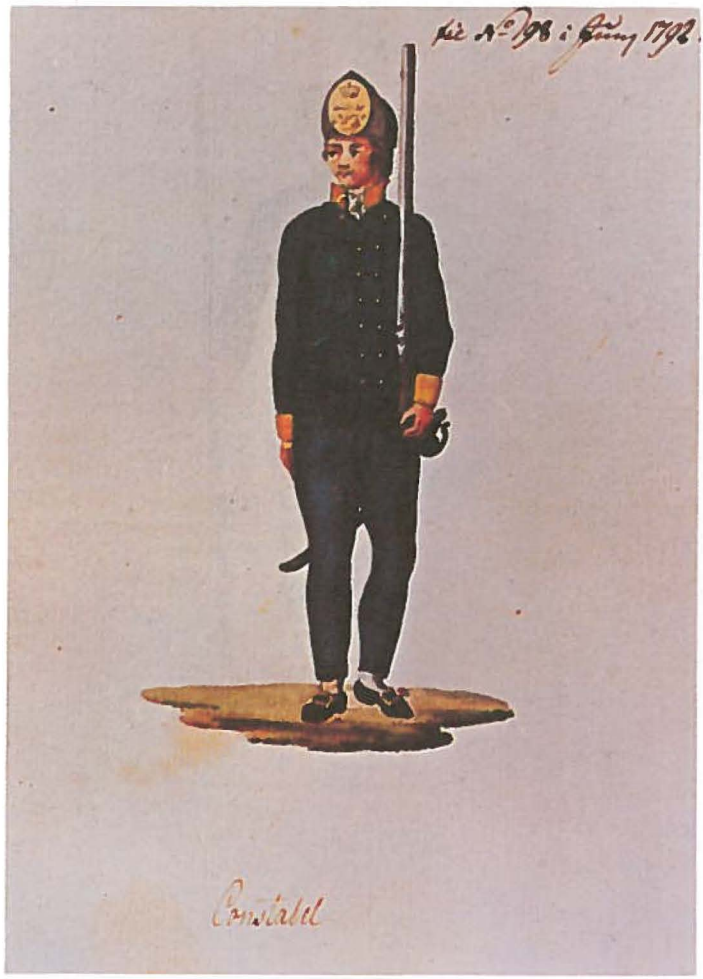
Samtidig med indførelsen af de nye munderinger bestemtes, at udgiften til munderingsvæsenet fremtidig skulle afholdes direkte af Collegiet,« for Kongens Regning«, og ikke som tidligere af divisionscheferne og Holmens chef, der lod munderingerne forarbejde mod at få udbetalt det for beklædningen fastsatte beløb 3 rdl. årligt pr. mand. Ved denne ordning havde det været muligt

49 Underofficer 1792 Rigsarkivet

Petty officer 1792

- på fuld legal vis - at få et vist overskud som et tilskud til lønnen og »uden hvilken Indkomst, det ikke har været dem muligt at leve standsmæssigt«. Da denne ekstra indtægt nu bortfaldt, stillede Collegiet forslag om, at der udbetaltes dem et erstatningsbeløb. At det var ret betydelige beløb, de pågældende havde erholdt ved den gamle ordning, ses af Collegiets redegørelse, hvori det anføres, at det for Holmens chef havde andraget ca. 1000 rdl. for et år, for divisionscheferne godt det halve.[13]

50 Konstabel 1792 Rigsarkivet

Seaman gunner 1792

1793 1793 fik overkanonerer og højbådsmænd tilladelse til at anlægge samme epaulet som sergenter, d.v.s. med guldkvast.

1798 Overkanonererne skulle som tidligere anført selv delvis bekoste deres uniform, men anmodede 1798 om at måtte få et tilskud. De anfører i deres ansøgning,[14] at deres vagttjeneste er så krævende og »byrdefuld«, at de ikke kan holde sig selv med de fornødne munderingsstykker og fodtøj, »da Alting nu er dobbelt saa kostbart imod forrige Tider«. De har vagt næsten hver eneste dag, og

51 Matros, 2. division 1792 Rigsarkivet

Seaman 1792

det er dem ikke muligt samtidigt at få tid til at øve sig i artillerividenskaben. De nærer bekymring for, hvordan de skal få råd til at anskaffe den nødvendige uniform, »især da vi er anbetroed at forestaa Officers Vagt, hvor det skal være vor Pligt at klæde os anstændig i Uniform«. De anslår selv, at en overkanoners mundering koster over 30 rdl. Når man tager i betragtning, at deres lønning udgjorde 62 rdl. 33 skilling årligt, hvortil kom kvarterpenge 4 rdl. og 1½ portion kost, forstår man, at udgiften til mundering har været en betydelig post på budgettet.

I forbindelse med behandlingen af ansøgningen udarbejdede tøjmesteren overslag og tegning af en overkanoners mundering, således som den hidtil havde været (fig. 52).[15] Uniformen bestod af blå kjole med epaulet med kantiller på højre skulder, blå krave og gule opslag, gul vest og gule knæbenklæder samt trekantet hat med guldgalon og sabel.[16] Man nøjedes med at give dem et tillæg af 24 skilling for hver dag, de gik vagt, og bestemte samtidig, at de skulle anlægge blåt foer i kjolen og blå underklæder, som »ville blive bedre at holde rent, end det hidtil brugelige brandgule Tøj, der desuden er vanskeligt at faa til samtlige Overkanonerer af een Kulør og altsaa ved Parader hverken pynter eller er regelmæssig«. Derimod bibeholdtes de gule opslag og den blå krave.

1801 Da Christian VII ved åbent brev af 29 jan 1801 havde indstiftet Holmens Hæderstegn,[17] som belønning for Håndværksstokkens personel for 25 års god tjeneste, fremkom Collegiet den følgende måned med et forslag om et særligt kendetegn på uniformen for de af Holmens mestre, der benådedes med hæderstegnet. Collegiet indstillede, at disse mestre fik tilladelse til at bære mørkeblå klædeskjole med lyseblåt underfoer, karmoisinrøde opslag og krave, hvid vest og blå benklæder, samt at der på krave og opslag skulle anbringes en smal guldtresse. De fik tillige officers rang, »hvorved de dog for Rangskat skulle være befriet«.

1802 Af de mange mestre, der var ansat på Holmen, rangerede to højere end de andre: 1. skibbygmester og mesteren ved Konstruktionsskolen, og ved resolution af 15 jan 1802 bestemtes, at disse to, såfremt de var benådet med Holmens Hæderstegn, i stedet for galoner på krave og opslag skulle have guldbroderi (fig. 53). De øvrige mestre med hæderstegnet bevarede den i 1801 indførte galon. De mestre, der ikke havde fået Holmens Hæderstegn, samt mestersvende skulle »gaa i blaa Klæder med de i Søetaten brugelige Ankerknapper«.

1805 Overkanonererne fik i 1805, 11 jan, tilladelse til at ændre deres uniform fra 1798 og anlægge gul krave på munderingskjolen, samme kulør som på ærmeopslagene.

Medens man umiddelbart skulle tro, at Søetaten havde fuldt op at gøre under Kanonbådskrigen 1807-14, fandt Collegiet det dog påkrævet at ændre organisationen af divisionerne, og 13 mar 1810 nedsattes en »Kommission angaaende det faste Mandskabs hensigtsmæssigere Organisation«, der, som navnet antydede, skulle gennemgå den bestående organisation og fremsætte forslag til ændringer, herunder også ændringer vedrørende munderingsvæse-

52 Overkanoner 1798 Rigsarkivet

Chief gunner 1798

net. Kommissionens formand var overekvipagemesteren. Efter en række forhandlinger indsendte kommissionen 4 feb 1811 et forslag til Collegiet vedrørende ændringer af uniformerne for 1. og 2. division, som skulle omfatte de 4 tidligere divisioner bestående af artilleri- og matroskompagnier. Forslaget omfattede uniformer

53 Skibbygmester, dekoreret med Holmens Hæderstegn 1802 Rigsarkivet

Master Shipwright 1802

for ialt 47 forskellige klasser af personel, ialt 1498 mand. Den årlige udgift blev anslået til 45.720 rdl.

1812 Forslaget, der fik kgl. approbation 20 mar 1812, blev som følge af krigen ikke gennemført i den godkendte form (se nedenfor), og vil derfor ikke blive nærmere omtalt her. Det skal dog nævnes, at kapper, benklæder og arbejdstrøjer fremtidig skulle være af mørkegrået klæde i stedet for blåt »i Betragtning af den overdrevent høje Pris, hvortil den blaa Farve er steget, og det samme desuden er et udenrigs Produkt«.

Endnu inden de fastsatte munderinger var blevet fremstillet, blev det nødvendigt at foretage ændringer. Som anført under søofficerernes uniformer udstedte kongen 1812, 1 aug, en bestemmelse om afskaffelse af guldtresser o.l., og kommissionen blev anmodet om at tage det tidligere approberede forslag op til revision under hensyntagen til, at »Brug af Guld- og Sølvtresser, Sølvfelttegn[18] samt alle Skulderdistinktioner maatte ophøre og i dets Sted, enten paa Kraven, som bør være ensformige, eller Opslagene anbringes Distinktioner efter de Klasser, hvorudi Vedkommende, som skal forsynes med Munderinger, maatte være«. 23 aug 1812 blev det reviderede reglement godkendt.

1813 Også Håndværksstokkens organisation og munderinger blev behandlet i Organisationskommissionen. Håndværkerne foresloges inddelt i to divisioner, 3. og 4. division, og et forslag til munderingsvæsenet for dette personel blev indsendt i efteråret 1812 og approberet det følgende år 1813, 15 aug, efter at de nye munderinger havde været præsenteret for Majestæten. Den årlige udgift blev anslået til 65.347 rdl.

1813, 16 dec, ændredes uniformen for de mestre, der var benådet med Holmens Hæderstegn. Samtidig med, at de fik rang i 8. kl. nr. 3 (sekondløjtnanter i Søetaten), blev det tilladt dem at bære distinktioner på underærmet som sekondløjtnanter (2 rosetter) dog med en åbning i rosetterne, udfyldt med rødt. Samtlige mestre fik yderligere tilladelse til at anlægge felttegn af gul silke.

Ved de i 1812 og 1813 fastsatte munderingsreglementer indførtes for første gang en tydelig distinktionering mellem de forskellige klasser og grader. Der var nu fastsat uniformer for de påtænkte 4 nye divisioner, men som følge af krigen trak det i langdrag med de nye bestemmelsers indførelse, og gentagne gange blev den nye organisations endelige ikrafttræden udskudt og dermed også indførelsen af de nye uniformer.

14 jan 1814 indtrådte en ny situation med fredsslutningen i

Kiel. Flåden skulle nu bygges op efter krigen. Landets økonomiske forhold og de ændrede opgaver efter adskillelsen fra Norge resulterede i en reduktion af Søetaten, såvel i materiel som i personel henseende.

Det faste mandskab blev delt i to divisioner, hvoraf 1. division dels omfattede det sejlende personel, organiseret i et Artillerikorps og et Matroskorps,[19] dels det personel, der som matroser og arbejdsfolk gjorde tjeneste på Holmen. Disse sidste var inddelt i 4 kompagnier. Artillerikorpset omfattede flg. personel: fyrværkere,[20] overkanonerer, sergenter, kanonerer, underkanonerer, løbere,[21] konstabler og lærlinge. Matroskorpset omfattede skippere, højbådsmænd, sergenter, skibmænd, bådsmandsmather, løbere, matroser og lærlinge.

2. division, der udgjordes af Håndværksstokken, var inddelt i 6 kompagnier, der i det væsentlige omfattede flg. personel:

1. kompagni konstruktionspersonel, skrivere, billedhuggere
2. kompagni tømmermænd
3. kompagni personel ved dokken
4. kompagni tømmermænd, bådebyggere, mastemagere
5. kompagni pælebukkere, snedkere, bødkere, sejlmagere, rebslagere.
6. kompagni smede

1816 På basis af denne nye organisation godkendtes 11 aug 1816 et nyt munderingsreglement for de to divisioner. Reglementet var i hovedsagen identisk med de i 1812 og 1813 fastsatte bestemmelser, men med de ændringer, som den nye organisation og de økonomiske forhold iøvrigt havde nødvendiggjort.

Det grundlæggende princip i reglementet var for 1. divisions vedkommende, at tilsvarende grader indenfor henholdsvis Artilleri- og Matroskorpset var ens uniformeret, men kendetegnet ved et korpsemblem på hatten, for Artillerikorpsets vedkommende 2 kanoner overkors med en krone over, anbragt i et rombeformet hatteskilt, og for Matroskorpset et ovalt hatteskilt med et kronet anker.

De enkelte grader indenfor de to divisioner blev kendetegnet ved overmunderingens facon, idet de højere klasser bar kjole, de mellemste jaket[22] og de laveste trøje. Også benklædernes facon angav forskel i grad. De højere klasser havde pantalons, de øvrige lange benklæder og sko. Alt personel bar grå benklæder.

For de højere underofficersgraders vedkommende var uniformens snit præget af den herskende mode, en livkjole med 2 rader knapper, pantalons og korte kavaleristøvler. For de underofficerer i 1. division, der bar kjole, indførtes kappe med et løsthængende slag.

Personellet i de 4 kompagnier i 1. division bar uniformer som fastsat for tilsvarende grader i Artilleri- og Matroskorpset, idet de dog var kendetegnet ved særlige kulører på kraven:

1. kompagni grønt
2. kompgani orange
3. kompagni hvidt
4. kompagni rødt med hvid kant

De øverste klasser i 2. division bar trekantet hat, alle øvrige i divisionerne med undtagelse af drengene havde høj, rund filthat med sort læderbånd med spænde. Desuden havde underofficererne i 1. division en sort læderkokarde på venstre side af hatten.

Reglementet fastsatte bestemte varighedsterminer for de enkelte munderingsstykker, såvel over- som undermundering. Størstedelen af mandskabet fik udleveret beklædningen til fastsatte terminer, også sko, strømper og skjorter. Mestre og mestersvende i 2. division skulle selv anskaffe uniformen, men fik hvert andet år tildelt 7 alen blåt, ½ alen hvidt og ½ alen kraprødt officersklæde.

Som sabel for de to korps i 1. division fastsattes den såkaldte Løvehovedsabel, som Collegiet havde godkendt 14 jul 1812. Den skulle bæres i livgehæng med løvehovedspænde af overkanonerer, højbådsmænd, sergenter, kanonerer og skibmænd. De øvrige underofficerer, underkanonerer og bådsmandsmather, samt menige bar sablen i skuldergehæng. Det nævnes ikke, hvilken type sabel, der skulle bæres af fyrværkere og skippere. Måske Løvehovedsabel. I 2. division var kun mestre og mestersvende bevæbnet og bar kårde i livgehæng, mestrene med felttegn af guld og brandgul silke.

Vedrørende de nærmere detailler ved de forskellige munderinger henvises til bilag 2 og 3 samt fig. 54-64.[23]

1818 I munderingsreglementerne af 1812, 1813 og 1816 havde man som nævnt af økonomiske grunde bestemt, at visse klædningsstykker skulle forfærdiges af gråt klæde, men i 1818 gjorde Collegiet forestilling overfor kongen om, at man genindførte det blå.

54 Fyrværker 1812 Rigsarkivet

Fire-worker 1812

55 Højbådsmand i kappe 1812 Rigsarkivet

Chief boatswain 1812

56 Kanoner 1812 Rigsarkivet

Gunner 1812

57 Bådsmandsmath i arbejdsklæder 1812 Rigsarkivet

Boatswain's mate 1812

58 Vægter 1812 Rigsarkivet

Watchman 1812

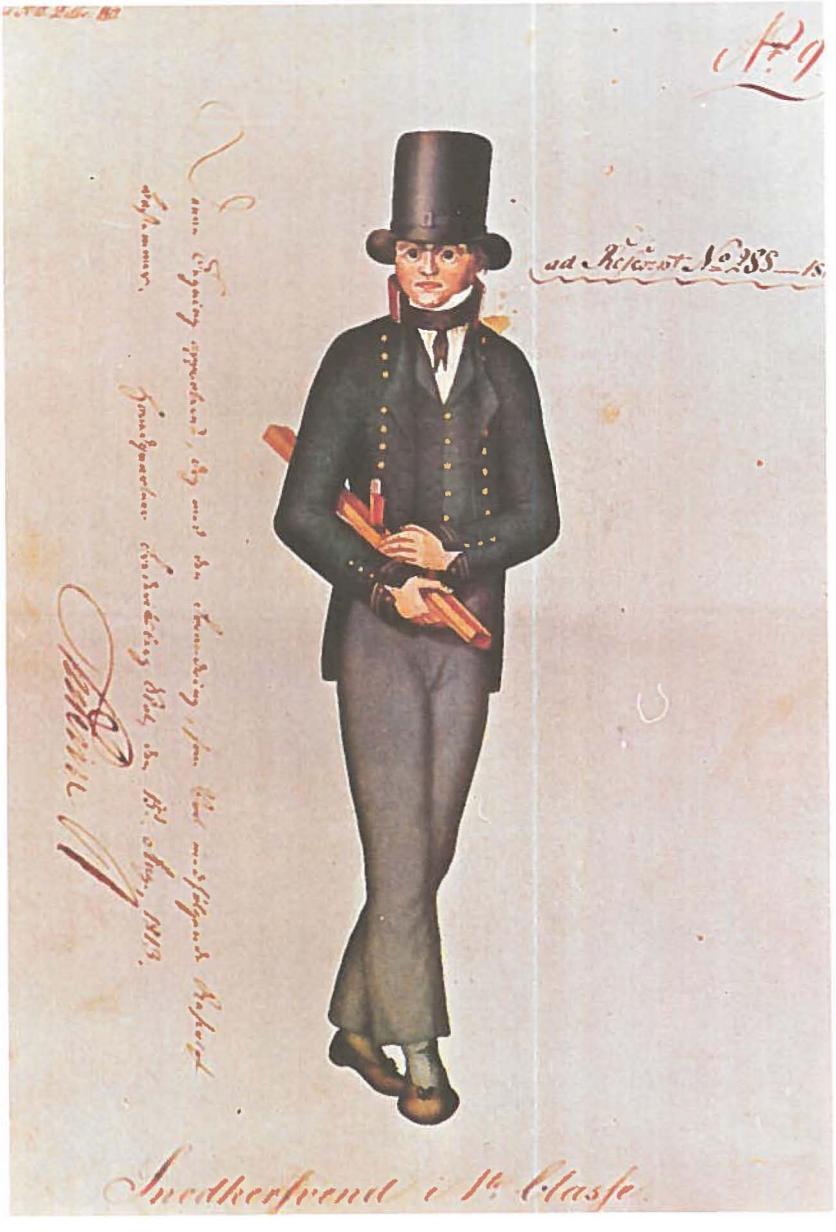
59 Mestersvend 1813 Rigsarkivet

Shipwright 1. cl. 1813

60 Kvartermand 1813 Rigsarkivet

Foreman 1813

61 Snedkersvend i 1. kl. Rigsarkivet

Joiner 1813

62 Bolteslager 1813 Rigsarkivet

Carpenter's mate 1813

63 Skriver 1813 Rigsarkivet

Clerk 1813

64 Pensionist i 2. kl. 1813 Rigsarkivet

Pensioner 1813

Collegiet oplyste, at det grå ikke var så holdbart, og at det falmede og måtte opfarves, »naar Munderingsstykkerne skal være taalelige i Udseende«. Men da det samtidig blev oplyst, at udgifterne til det blå klæde ville blive 2800 rdl. højere end for det grå, bestemte kongen 11 feb 1818, at det måtte »have sit Forblivende med de graa Klædesmunderinger«. Men det følgende år lykkedes det Collegiet at få afskaffet det grå og erstattet med blåt.

1822 Ved kgl. resolution af 27 okt 1822 fastsattes nye bestemmelser for det personel, der henhørte under Søartilleriet. Der oprettedes en ny grad, søtøjhusløjtnant, hvortil fyrværkere og overkanonerer kunne avancere. Søtøjhusløjtnanterne fik rang i 9 kl. nr. 3 og skulle på deres uniform bære epauletter som sekondløjtnanter (2 kontraepauletter), men med en stribe af blåt klæde i bladets midte.

1823 7 år efter fremkomsten af munderingsbestemmelserne af 1816 fandt Collegiet anledning til at modernisere uniformerne for de højere underofficersgrader ved at indføre lange benklæder i stedet for pantalons. Det anførtes i Collegiets forslag til kongen, at »lange Buxer er bekvemmere og mere almindeligt brugelige end Pantalons«. 5 nov 1823 blev forslaget godkendt (fig. 65).

1832 Mestrene med Holmens Hæderstegn havde som tidligere nævnt båret ærmedistinktioner som sekondløjtnanter, men til trods for, at officererne i 1822 atter fik epauletter i stedet for ærmedistinktioner, fik de pågældende mestre først 1832 tilladelse til at anlægge epauletter som sekondløjtnanter, men med en smal stribe af blåt klæde i bladets midte.

1838 I 1838 fremkom cheferne for Artilleri- og Matroskorpsene med en indstilling om indførelse af sølvfelttegn for fyrværkere og skippere, idet deres mundering »kun er lidet udmærket fra de øvrige ringere Underofficerers«. Også overkanonerer og højbådsmænd, fandt man, burde gives sølvkvast i deres egenskab af »de første Underofficerer i Orlogsskibe«. Det blev samtidig foreslået, at fyrværkerne og skipperne skulle have en guldtresse af 1 tommes bredde om pulden på deres hat foruden den sædvanlige hatteplade. Forslaget godkendtes 26 aug 1838, idet de pågældende dog selv måtte betale sølvkvasten.[24] Foruden de ovennævnte underofficerer fik også mestersvende tilladelse til at anlægge sølvkvast, ligesom der blev givet Collegiet bemyndigelse til at meddele andre underofficerer den samme tilladelse, hvis de pågældende ansøgte derom.

Det varede da heller ikke mange måneder, før sergenterne an-

65 Overkanoner 1837
Chr. Bruun: Danske Uniformer

Chief gunner 1837

søgte om at få sølvkvast. Selvom de ikke kunne ligestilles med de øverste underofficerer i korpsene eller med mestersvende, stod sergenter dog lønmæssigt i klasse med overkanonerer, og Collegiet anførte, at da de »i Følge Krigsartikelsbrevet har i Kompagnichefernes og Officerernes Navn at befale over Kompagniets Mandskab, saa vil den for dem nødvendige Anseelse befordres ved den ansøgte Distinktion«. Ved resolution af 4 nov 1838 blev deres ansøgning efterkommet, således at sergenter efter 6 års god tjeneste måtte anskaffe og bære sølvkvast.

Samme år, 1838, forandredes hattepladen for Matroskorpset og forsynedes med 2 ankre overkors i stedet for 1.

1842 1842 afskaffedes den sorte kokarde, som indtil da havde været båret på såvel officerers som underofficerers hatte. I stedet indførtes den røde og hvide kokarde, som stadig anvendes i Søværnet. For de menige, der bar rund hat, skulle den anbringes på højre side.

Ved reskript af 19 feb 1841 nedsattes en kommission, Organisationskommissionen, der fik til opgave at udarbejde udkast til en ny organisationsplan for det faste mandskab. Som et af resultaterne af kommissionens arbejde indsendte den til Collegiet en betænkning vedrørende ændringer i mandskabets munderinger til afløsning af de i 1816 fastsatte uniformsbestemmelser. Det var kommissionens opfattelse, at de hidtil anvendte uniformer ikke svarede til tidens fordringer og ikke længere tilfredsstillede mandskabet. Munderingen burde være af bedre stof, da den også anvendtes som højtidsdragt. Den mørkeblå farve skulle være »Uniformens Grund- og Enefarve«, og de hidtil brugte forskellige farver på krave og kanter afskaffes.

1843 Ved kgl. resolution af 28 jul 1843 approberedes et nyt munderingsreglement for divisionernes mandskab. De nye bestemmelser var baseret på så stor ensartethed som muligt mellem de forskellige korps og således, at uniformen - bortset fra korpsemblemerne - blev ens for de charger, der havde samme grad.

For så vidt angik distinktioner og korpsmærker deltes personellet i to grupper. Den ene af disse havde distinktioner af guldgalon og guldbroderi, den anden af uldtresser og klæde. Den første gruppe omfattede skippere, mestre og mestersvende, den anden underofficerer og menige.

For at adskille de forskellige korps skulle på hver side af kraven, der var opstående for alt personel, anbringes

for Artillerikorpset	en granat
for Matroskorpset	et anker
for de håndværkere, der i deres arbejde brugte økse og hammer[25]	et emblem bestående af disse to redskaber overkors
for andre håndværkere	et blindt knaphul med en ankerknap
for arbejdskompagnierne	divisionens nummer.

De forskellige klasser blev kendetegnet, dels ved overmunderingen - enten kjole, jakke eller trøje, dels ved ærmedistinktioner, der anbragtes på venstre ærme. Distinktionerne bestod af 2 eller 1 sparre (vinkel) eller 1 barre (halv sparre). Sparrerne var anbragt på overærmet, barren på underærmet.

Også hovedbeklædningen varierede for de forskellige charger, idet der brugtes trekantede hatte, runde filthatte og runde blanke (lakerede) hatte. På de runde hatte bar mandskabet af Artilleri- og Matroskorpset hatteskilt af messing, for Artillerikorpset med 2 kanoner overkors og derover en krone, for Matroskorpset med 2 ankre overkors med krone over.

Vedrørende de enkelte uniformer henvises til bilag 4 og 5.

Af yderligere ændringer i forhold til de tidligere bestemmelser foreslog kommissionen, at de hidtil brugte kapper med slag, der var reglementeret for de to første klasser af underofficerer i 1. division, blev afskaffet, da de var både ubekvemme og uhensigtsmæssige, og afløst af en militær overfrakke.

Ligesom det i 1840 af praktiske grunde blev tilladt søofficererne at bære uniformsfrakke og kasket til daglig tjeneste, anså kommissionen det for hensigtsmæssigt at også det personel af divisionerne, for hvem der var reglementeret kjole, fik lignende tilladelse, og det blev tilladt skippere, mestre, mestersvende samt de to første underofficersklasser at bære uniformsfrakke og kasket i daglig tjeneste.

Til forskel fra de i 1816 indførte bestemmelser for mestre, af hvilke nogle havde en smal guldtresse både om krave og opslag og andre kun om kraven, foreslog kommissionen, at uniformen skulle være ens for alle mestre, der på kraven fik guldgalon med rød kant og blindt knaphul og på ærmet ligeledes guldgalon med rød

kant. For dem, der var benådet med Hæderstegnet for god tjeneste ved Søetaten, og som havde tilladelse til at bære sekondløjtnants epauletter med en smal blå stribe i midten, foreslog kommissionen, at man afskaffede epauletterne, og at de pågældende mestre i stedet skulle bære guldkordons i den trekantede hat.

Mestre og mestersvende havde som tidligere nævnt fra 1816 fået udleveret klæde mod selv at holde sig med uniform. Nu foreslog kommissionen, at disse kategorier samt skippere fremtidig fik udbetalt et beløb årligt i munderingspenge svarende til værdien af det klæde, der ellers var udleveret in natura.

Det havde tidligere nok været så som så med pasformen af de udleverede munderinger, men også her satte kommissionen ind og foreslog, at der for fremtiden skulle tages mål af uniformerne til underofficerer af 1. og 2. klasse. For det øvrige personels vedkommende skulle uniformerne fremstilles i 6 forskellige standardstørrelser mod hidtil 3.

Det var kommissionens ønske, at uniformen kunne blive af et sådant udseende, at mandskabet ville betragte den som »den rette Højtidsdragt«, og samtidigt ville man modvirke den smag, der »ikke altid til Gavn for Folkenes Økonomi og Sæder og heller ikke uden Indvirkning paa den militære Subordinationsaand har udbredt sig mellem dem at bære civile, ofte kostbare Klæder«. Det blev derfor henstillet til mandskabet at bære uniform ved højtidelige lejligheder såvel i som udenfor kirken, ligesom det blev pålagt, at enhver udenfor arbejdet på Holmen skulle være iført uniform, når man mødte i tjenesteanliggender eller i eget ærinde opsøgte sine foresatte.

Collegiet tiltrådte kommissionens forslag, om at det blev forbudt kompagnicheferne at kautionere for de civile klæder mandskabet købte, for derigennem »at modarbejde den skadelige Forfængelighed og Overdaadighed i Klædedragten«. Det blev ligeledes bestemt, at ingen kunne erholde penge i stedet for de reglementerede munderingsstykker.

For at sikre sig, at mandskabet var sømmeligt og reglementeret påklædt og i besiddelse af de udleverede munderingsgenstande skulle der een gang årligt afholdes en munderingsparade for divisionscheferne, hvor alle - officerer, underofficerer og menige - skulle møde i komplet uniform.

1845 Som en påskønnelse overfor de håndværkere, der holdt deres uniform i god stand og passede den, blev det ved resolution af 25 jul 1845 tilladt, at disse folk, »der ved at holde Munderingen

i Hævd komme saaledes i Forhaanden, at de er i Besiddelse af en saa godt som ny Mundering, naar Munderingsterminen indtræffer,« kunne få udleveret klæde i stedet for de syede munderinger, dog højst hver anden gang.

I forbindelse med fastsættelsen af dette munderingsreglement nedsattes en kommission, Overmunderingskommissionen, der skulle føre kontrol med alle leverancer af munderingsstykker. Den skulle undersøge de leverede munderingsgenstande med hensyn til materiale, forfærdigelse og mål og var forpligtet til at udtage et vist antal stykker til opsprætning for at undersøge, om de var i overensstemmelse med kontrakten. Iøvrigt skulle kommissionen overvåge alt munderingsvæsenet vedrørende samt være opmærksom på de ændringer, som det måtte være passende at indføre.

Kun 2 år efter, at det nye munderingsreglement var trådt i kraft, kom de første ændringer. Overmunderingskommissionen fandt, at munderingerne for de to første underofficersklasser »stod noget tilbage« for 3. underofficersklasse og de menige, som havde højrød kant om krave og opslag. Kommissionen gjorde samtidig gældende, at alt Søetatens personel burde bære ankerknapper. Det var allerede foreslået i 1843, men dengang fandt Collegiet, at ankerknapper ikke burde anvendes af den del af mandskabet, der ikke hørte til Søetatens egentlige styrke. Det drejede sig bl.a. om arbejdsmænd, vægtere, materialkuske og drenge. Collegiet tiltrådte nu kommissionens forslag, der blev approberet 13 jul 1845, og som indførte højrød kant om krave og opslag også for underofficerer af 1. og 2. kl. samt ankerknapper for alt personel.

I modsætning til underofficererne i 1. division, der var normeret med Løvehovedsabel, bar håndværkerunderofficerer ikke sabel. Men 1845 ansøgte kvartermænd og formænd om tilladelse til at anlægge en sådan. Anmodningen blev imødekommet og i november s.å. udleveredes Løvehovedsabler og skuldergehæng fra Søetatens Tøjhus til de pågældende.[26]

Kort tid efter ansøgte de om at få livgehæng i stedet for skuldergehæng i lighed med 1. divisions underofficerer. Overekvipagemesteren blev afæsket en udtalelse og anførte i denne,[27] at også overkonstabler og kvartermestre burde bære sabel. Imidlertid var antallet af Løvehovedsabler og livgehæng ikke tilstrækkeligt til at dække dette behov. Derimod fandtes der ved Søartilleriet et betydeligt antal sabler med bøjler, de såkaldte »holstenske« sabler. Både Søartilleriet og overekvipagemesteren anbefalede indførelsen

af disse sabler, og bl.a. anførte søtøjmesteren, kaptajn O. W. Michelsen, at han ikke kunne anbefale yderligere anskaffelse af Løvehovedsabler, som efter hans mening »er lige saa stygge og klodsede, som de med Hensyn til Brugen som Forsvarsvaaben er hensigtsløse«.[28]

Sagen fandt sin afgørelse ved resolution af 19 apr 1846, hvori bestemtes, at Artilleri- og Matroskorpsenes underofficerer og menige skulle have Løvehovedsabler, og det øvrige personel holstenske sabler. Det personel, til hvis mundering der hørte kjole, skulle have livgehæng, de øvrige skuldergehæng.[29]

1841 oprettedes ved hver af de to divisioner et embede som divisionskvartermester. De pågældende, der skulle varetage tjenesten som regnskabsførere, tilhørte den såkaldte mellemstab. De stod over underofficererne og betragtedes som militære embedsmænd.

1847 1847 ansøgte de to divisionskvartermestre om tilladelse til at anlægge uniform i lighed med den, der var reglementeret for regnskabsførere ved Landetaten. Ved resolution af 26 jul 1847 indførtes flg. uniform for de pågældende: blå kjole med hvid krave og hvide ærmeopslag, blå benklæder og trekantet hat samt sabel med felttegn. På kjolen skulle bæres kontraepauletter med premierløjtnants distinktioner (anker, krone og 2 rosetter). Divisionskvartermestrene havde i deres ansøgning foreslået, at de fik epauletter som premierløjtnanter (med franjer), men dette kunne Collegiet ikke tiltræde, da sådanne epauletter var »befalet for, at de Officerer, der bærer dem, kunde paa fremmede Steder og blandt fremmede Nationers Officerer, repræsentere den Charge de beklæde, og denne Grund kan ikke gælde for Divisionskvartermestrene, der ikke gør tjeneste til Søs« (fig. 66).[30]

I begyndelsen af 1850-erne begyndte man i Marineministeriet at arbejde med planer til en ny organisation af det faste mandskab. Man ønskede en ordning, der i højere grad svarede til tidens krav, såvel med hensyn til organisationen som til lønnen. Et led i den påtænkte ordning var også et nyt munderingsreglement, idet ministeriet bl.a. fandt, at flere af de anvendte munderingsstykker ikke var hensigtsmæssige, »saa Mandskabet ikke har den attraaede Nytte af dem«. Man overvejede også at afskaffe mundering for håndværkere og arbejdsmænd, da disse ikke hørte til de klasser, som man i almindelighed indbefattede under begrebet »Kombattanter«.

Det bestemtes dog, at alt mandskab skulle have uniform - også

66 Divisionskvartermester 1847 Rigsarkivet

Purser 1847

håndværkerne, »men at denne gives saadan Form, at Mandskabet med Lyst bærer den, og at iøvrigt Munderingsreglementet gøres saa simpelt som muligt og kun indskrænker sig til Overmunderingsstykker«.

Da munderingen, såvel over- som undermundering, hidtil var udleveret til mandskabet og således udgjorde en del af lønningen, ville det betyde en nedgang i løn, såfremt folkene fremtidig kun fik udleveret overmunderingen. Det blev derfor bestemt, at personellet i stedet for undermundering skulle gives et beløb til erstatning herfor.

Det nye reglement blev godkendt af kongen 7 sep 1855, men nåede vel knapt at træde i kraft, før et nyt reglement var approberet 1856. I mellemtiden var nemlig en ny organisationsplan godkendt 16 feb 1856. Ved den nye ordning ophævedes divisions- og kompagniinddelingen af Søetatens faste mandskab, som derefter indordnedes i Artillerikorps, Matroskorps samt Håndværkerkorps og underlagdes chefen for Orlogsværftet.[31] Samtidig ændredes benævnelserne på en del af personellet, ligesom enkelte charger helt bortfaldt, f.eks. sergenter og løbere.[32] Søtøjhusløjtnanter, skippere, mestre og mestersvende benævntes embedsmænd.

1856 Som følge af den nye organisation blev det nødvendigt at underkaste munderingsreglementet af 1855 en revision, og 13 juli 1856 blev et nyt reglement godkendt, som dog i alt væsentligt var i overensstemmelse med det fra 1855. De nye bestemmelser vil blive omtalt i det følgende afsnit.

Underofficerer, dæksofficerer, materielmestre, kvartermestre, specialofficerer m.fl. 1856-1970

Som nævnt i forrige afsnit havde den nye organisationsplan af 1856 nødvendiggjort en revision af munderingsreglementet af 1855, og et nyt uniformsreglement blev approberet 13 juli 1856.

Der indførtes våbenfrakke med opstående krave for alt personel, undtagen lærlinge, der bar trøje. Dermed bortfaldt kjole for de øverste klasser indenfor korpsene.

Søtøjhusløjtnanter og skippere fik på kraven et blindt knaphul og en lille ankerknap.

Mestrene fik som distinktion på krave og opslag en dobbelt guldgalon med rødt imellem, den ene galon dobbelt så bred som den anden. Mestersvende fik samme uniform, men kun med en enkelt guldgalon.

Embedsmændene havde trekantet hat, men kunne i daglig tjeneste bære kasket.

For underofficerer og menige reglementeredes kasket med nationalkokarde, og dermed bortfaldt de tidligere anvendte runde filthatte.

På kraven bar underofficerer og menige et korpsemblem:

Artillerikorpset	kanon og anker overkors
Matroskorpset	2 ankre overkors
Håndværkerkorpset	økse, hammer og vinkel overkors.

Såvel underofficerer som menige i Artilleri- og Matroskorpset fik gule distinktioner på underærmerne, underofficererne sparrer med en eller flere rosetter, de menige en sparre eller en skråtstillet barre. For Håndværkerkorpsets underofficerer indførtes røde uldsnore helt rundt om ærmet. Menige håndværkere bar ikke ærmedistinktion, men kun Håndværkerkorpsets emblem i messing på hver side af kraven.[1] Der henvises til bilag 6 samt fig. 67 og 68.

I forbindelse med de nye uniformsbestemmelser fra 1855 ønskede Marineministeriet indført en ny sabelmodel, der kunne tjene såvel som skibshuggert som i forbindelse med eksercits, og som skulle bæres i skuldergehæng. Det blev pålagt Søartilleriet at udarbejde et forslag, og 5 dec 1855 indsendtes fra Søetatens Tøjhus en model til ministeriet med følgende bemærkninger: »Vi have troet at burde foretrække den lidet krummende Klinge, fordi den i Hugget tillige udfører en afskærmende Virkning, fordi den ligner

67 Overkanoner 1858
Th. Bergh: Den da. Armé og Marine

Chief gunner 1858

den allerede for Marinens Officerer reglementerede Sabel, og fordi den er smukkere«.

Sablen var på parerpladen forsynet med et anker og en krone i relief, »som vi har ment at burde anbefale, fordi Ankeret, som Emblem for begge Søetatens Corpser kan bæres og passe til begges Uniformer, og fordi Kronen betegner den kongelige Tjeneste og Ejendom«[2]. Sablerne blev fremstillet hos sværdfeger Herazcek[3] til en pris af 8 rdl. stykket.

Den nye sabel, der benævnes korpssabel model 1856 og som afløste Løvehovedsablen, blev reglementeret ved uniformsbestemmelserne af 1856, hvorefter underofficererne i Artilleri- og

68 Håndværksmester, galla, kvartermand og skipper 1858
Th. Husher: Samling af da. militaire Uniformer

Master shipwright, foreman and master 1858

Matroskorpsene bar sablen i skuldergehæng, overkanonerer og højbådsmænd med sølvfelttegn, de øvrige med felttegn af uld.

Håndværkerkorpsets underofficerer bar fortsat holstensk sabel i livgehæng.

De uniformsbestemmelser for underofficerer, der var fastsat 1856, forblev uændret indtil 1865.

1861 Dog indførte man 1861 et særligt udmærkelsestegn for Artillerikorpsets underofficerer bestående af en guldtresse, som skulle bæres på skrå på venstre overærme. Udmærkelsestegnet blev givet som belønning til de underofficerer af Søartillerikorpset, der havde udvist »udmærket Dygtighed og Aktivitet« på eksercerskolen for indkaldte værnepligtige. Havde man flere gange gjort sig fortjent til denne påskønnelse, kunne man få yderligere en galon, der anbragtes ved siden af den tidligere modtagne.

1865 I forbindelse med en foreslået forbedring af underofficerernes stilling og vilkår indstillede Marineministeriet i 1863, at man ændrede de for underofficererne i Artilleri- og Matroskorpsene fastsatte uniformer, således at de ældre underofficerer fik en mere passende mundering svarende til deres charge og med distinktioner i analogi med Armeens underofficerers, hvorved der ville tilvejebringes overensstemmelse i uniformeringen af Marinens og Armeens underofficerer.

De nye bestemmelser blev approberet 23. juni 1863 og skulle være gældende fra 1 apr 1865.

For overkanonerer og højbådsmænd bortfaldt ærmedistinktioner, og i stedet fik de Brandebourgs af sølv som skulderdistinktion samt til galla trekantet hat. Skuldergehænget til sablen blev afløst af livgehæng med løvehovedspænde.

Kanonerer og bådsmænd bibeholdt ærmedistinktioner (3 gule sparrer med en roset over), men fik foruden den tidligere indførte kasket til daglig brug, nu også en blank hat med bred skygge og opbøjede kanter. Om hatten var et sort bånd og på højre side en krone og nationalkokarden. Skuldergehænget bortfaldt og erstattedes af livgehæng med taske til sablen. Underkanonerer og bådsmandsmather fik ærmedistinktioner bestående af 3 gule sparrer og ligeledes kasket og rund, blank hat.

Overkonstabler og kvartermestre fik stortrøje i stedet for våbenfrakke og 2 gule sparrer på underærmerne, samt rund, blank hat og til daglig tjeneste kasket. Sabel i livgehæng med taske.

Næppe var disse bestemmelser trådt i kraft, før også Håndværkerkorpsets underofficerer ansøgte om en ændring af deres dis-

tinktioner, og 15 aug 1865 tiltrådtes, at mestersvendene til daglig uniform skulle bære skulderdistinktioner i guld, kvartermændene i sølv (fig. 69). Samtidig fik formændene den tidligere af kvartermændene anvendte distinktion bestående af 3 røde uldsnore om underærmet.

1871 1871 kom, som tidligere anført, det første uniformsreglement. Såvel søtøjhusløjtnanter og skippere som underofficerer i Artilleri- og Matroskorpset fik frakke af samme snit som officerernes med omfaldende krave i stedet for opstående. På kravens opslag anbragtes på hver side korpsemblem: for Artillerikorpset et anker og en kanon overkors med en krone over, for Matroskorpset 2 ankre overkors under en krone.

For søtøjhusløjtnanter og skippere afskaffedes Brandebourgs, og i stedet fik de pågældende ærmedistinktioner som premierløjtnanter (2 galoner), dog uden det for officerskorpset reglementerede øje. Også epauletter bortfaldt, derimod bevaredes den trekantede hat til galla. Den runde blanke hat for de yngste grader blev afskaffet.

Ved loven om Søværnets ordning 1868 var indført en inddeling af underofficererne i klasser og grader, hvortil de nedenfor nævnte charger henførtes:

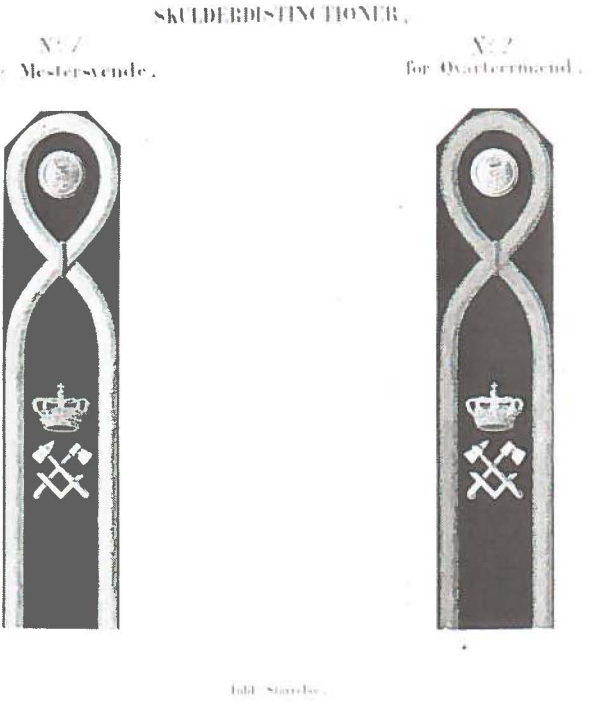
underofficerer af 1. kl. 1. grad:	overkanonerer og overbådsmænd
underofficerer af 1. kl. 2. grad:	kanonerer og bådsmænd
underofficerer af 1. kl. 3. grad:	underkanonerer og underbådsmænd
underofficerer af 2. kl.:	overkonstabler og overmatroser

For dette personel fastsattes følgende uniformer:

overkanonerer og overbådsmænd bar frakke med korpsemblem på kraven og som ærmedistinktion 3 guldsparrer på underærmet med 2 guldoverspundne rosetter. Sabel i livgehæng med felttegn af sølv,

kanonerer og bådsmænd frakke med korpsemblem på kraven. Ærmedistinktion 3 sparrer af gul uldtresse og derover 1 roset. Sabel i livbælte med sølvfelttegn,

underkanonerer og underbådsmænd langtrøje med korpsemblem på kraven. Ærmedistinktion 3 sparrer af uldtresse. Sabel i livbælte med felttegn i gul uld,

69 Skulderdistinktioner, mestersvend og kvartermand 1865 Rigsarkivet

Shoulderstraps, shipwright 1. cl. and foreman 1865

overkonstabler og overmatroser langtrøje med korpsemblem, 2 sparrer som distinktion. Sabel som ovenfor. Rund hue med huebånd med henholdsvis »Artillerikorps« og »Matroskorps«.

I Håndværkerkorpset fik mestrene, der benævntes officianter, frakke af samme snit som officerernes med omfaldende krave og med ærmedistinktioner i stedet for de hidtil brugte galoner på kraven. De nye distinktioner, der var af sølv, bestod af 2 galoner om underærmet med en sølvoverspundet roset ovenover. Imellem galonerne stribe af karmoisinrød klæde. Til denne uniform (tjenesteuniform) bar de kasket med en karmoisinrød passepoil om huebåndet. Såvel huedistinktioner som ankerknapper var forsølvet. Gallauniformen var frakke som ovenfor, men med trekantet hat med sølvbesætning og kårde i livbælte.[4]

Mestersvende, der var ligestillet med underofficerer af 1.kl. 1. grad, fik istedet for de i 1865 indførte skulderdistinktioner nu ærmedistinktioner med 3 røde uldtresser rundt om ærmet og 3 sølvoverspundne rosetter ovenover. Kvartermænd og formænd fik distinktioner som mestersvende, kvartermændene dog med 2 sølvrosetter og formænd med 1 af rød uld. På kraven bar underofficererne Håndværkerkorpsets emblem bestående af hammer, økse og vinkel overkors under en kongelig krone.

For underofficererne i Håndværkerkorpset bortfaldt sablen.

For menige håndværkere var munderingen, som nævnt, bortfaldet 1861. I 1871 indførtes dog, at håndværkere, der udkommanderedes med skibene som regnskabsførere, skulle bære uniform som underofficerer, men med røde sparrer i stedet for gule og med Håndværkerkorpsets emblem på kraven.

1882 Uniformsreglementet af 1882 var i princippet i overensstemmelse med dets forgænger fra 1871. De afvigelser, der fandtes, skyldtes dels de forandringer, som loven af 1880 havde nødvendiggjort, og dels de ulemper i det gamle reglement, som det var nødvendigt at afhjælpe (fig. 21).

Tøjhusløjtnanter og værftsløjtnanter[5] uniformeredes som officerer i Søofficerskorpset, dog med ærmedistinktioner bestående af 2 guldgaloner, den ene af almindelig bredde (½ tomme) og den anden smal (¼ tomme)[6]. Over galonerne var de respektive korpsemblemer. Epauletterne til galla var uden kantiller men med sølvbroderet anker og krone på bladet samt en blå silkestribe i bladets midte.

Uniformerne for underofficererne i Artilleri- og Matroskorpset forblev de samme som indført 1871.

Et nyt korps, Søminekorpset, var oprettet 1880. En række nye stillinger som embedsmænd i dette korps indførtes, omfattende flg. charger: Oversøminemester, søminemester af 1. og 2. klasse samt undersøminemester. De pågældende uniformeredes som søofficerer med følgende afvigelser: gallauniformen fik karmoisinrød krave og opslag og en silkestribe af samme farve på epauletterne. Som ærmedistinktion indførtes guldgaloner med karmoisinrødt mellem snorene og korpsemblem over. Dette emblem bestod af et anker og en torpedo overkors med en mine nedenunder.

Der indførtes flg. distinktioner

oversøminemester	1 galon	½ tomme bred
	1 galon	¼ tomme bred
	1 galon	½ tomme bred
søminemester af 1. kl.	2 galon	½ tomme bred
søminemester af 2. kl.	1 galon	½ tomme bred
	1 galon	¼ tomme bred
undersøminemester	1 galon	½ tomme bred

Det nye korps' underofficersgrader benævntes

overskibsminør	(underoff. 1. kl. 1. grad)
skibsminør	(underoff. 1. kl. 2. grad)
underskibsminør	(underoff. 1. kl. 3. grad)
oversøminør	(underoff. 2. kl.)

De uniformeredes som tilsvarende grader i Artilleri- og Matroskorpsene, dog med karmoisinrød klædestribe mellem galonerne og korpsemblem ovenover.

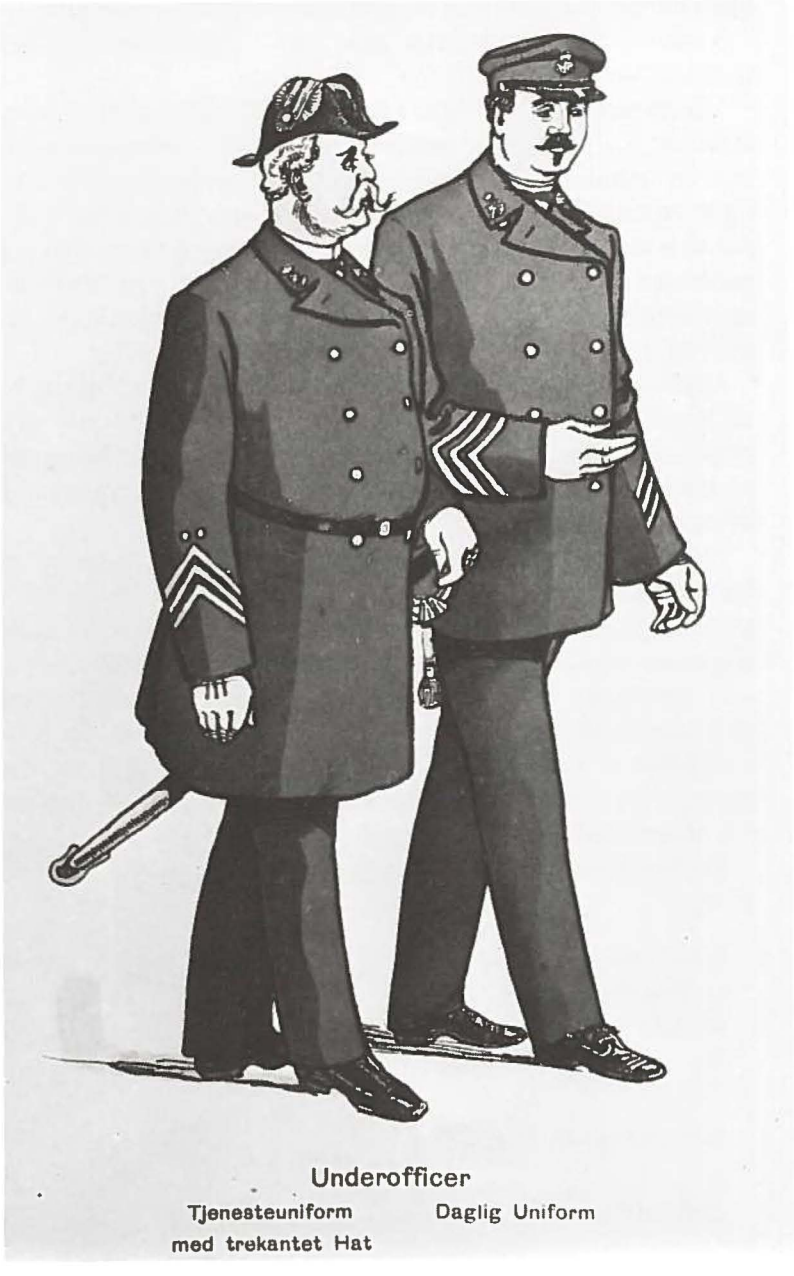
For Håndværkerkorpsets vedkommende deltes mestrene i 2 klasser. Skibbygmestre fik som ærmedistinktion 3 guldgaloner, den mellemste smallere end de to øvrige. Andre mestre fik 2 galoner af almindelig bredde. Alle havde karmoisinrød klædesstribe mellem galonerne og derover korpsets emblem, der ændredes til økse og hammer overkors på læggen af et anker.

Mestersvende, der benævntes undermestre af Håndværkerkorpset, fik 1 galon (½ tomme bred) med korpsfarve og -emblem. Kvartermænd og formænd bevarede 3 røde uldtresser med rosetter.

1909 Et nyt uniformsreglement af 1909 medførte ingen væsentlige ændringer i underofficerernes uniformering. Dog indførtes trekantet hat for underofficerer af 1. kl. 1. grad til tjenesteuniformen (fig. 70).

Titlerne tøjhusløjtnant og værftsløjtnant bortfaldt og i stedet indførtes chargen løjtnant i Søofficerskorpset, hvis ærmedistinktion fastsattes til 2 guldgaloner (1 af 1,4 cm bredde og 1 af 0,7 cm bredde).

Søminekorpset ophørte som selvstændigt korps og indgik sammen med Matroskorpset i Matros- og Søminekorpset, og de sær-

70 Overkanoner, tjenesteuniform, underkanoner, dgl. uniform 1909
S. A. Nissen: Uniformer for Søværnet

Chief gunner and gunner's mate 1909

lige charger for Søminekorpsets underofficerer bortfaldt.

Vedrørende distinktioner m.v. for underofficererne henvises til bilag 7 og fig. 71.

Håndværkerkorpset blev ved loven af 1909 ophævet som selvstændigt korps, og dets personel indgik i Fabriksafdelingen. For kvartermænd og formænd bortfaldt de røde ærmedistinktioner og erstattedes af en civil-etat præget distinktion bestående af en guldtresse om overkanten af ærmeopslaget og henholdsvis 2 og 1 guldroset på opslaget (fig. 25). 1912 ændredes disse distinktioner
1912 igen, idet der indførtes almindelige underofficersdistinktioner med gule sparrer med rød korpsfarve imellem.[7] (fig. 71).

1919 nedsattes en kommission til undersøgelse og overvejelse af Hærens og Flådens fremtidige ordning. Resultatet af kommissionens arbejde blev for flådens vedkommende Søværnsloven af 1922, der med hensyn til personellet medførte omfattende ændringer.

1922 De to korps, Artillerikorpset og Matros- og Søminekorpset, blev ophævet, og i stedet for underofficerer indførtes en ny personelgruppe benævnt dæksofficerer, og dermed bortfaldt betegnelsen underofficer, som havde været anvendt i Søetaten i omtrent 300 år. De gamle, man kan vist godt sige pompøse, underofficersdistinktioner måtte vige for rundgående snore, hvorover anbragtes et tjenestegrensemblem, og imellem snorene tjenestegrensfarver. Til erstatning for korpssabel M/1856 indførtes en sabel af ny model.

Dæksofficersgruppen fik følgende betegnelser og ærmedistinktioner:

overartillerimester oversøminemester overintendant maskinmester 1. grad	1 galon à 1,4 cm 1 galon à 0,7 cm 1 galon à 1,4 cm
dæksofficer af 1. grad[8]	1 galon à 1,4 cm 2 galon à 0,7 cm
dæksofficer af 2. grad	2 galon à 1,4 cm
dæksofficer af 3. grad	1 galon à 1,4 cm 1 galon à 0,5 cm
dæksofficersassistent	1 galon à 1,0 cm

71 Distinktioner, underofficerer m.fl. 1912
Rs. Christiansen: Supplement til da. uniformer for Hær og Flaade

Distinctions, petty officers 1912

Tjenestegrensemblemer:

artilleripersonel	kanon og anker overkors
sømine personel	2 ankre overkors
proviant- og intendanturpersonel	merkurstav og anker overkors
maskinpersonel	tobladet skrue og anker overkors

Tjenestegrensfarver:

artilleri	mellemblå
sømine	mellemblå
proviant	lyseblå
intendantur	hvid
maskin	violet

Ved loven indførtes en ny gruppe befalingsmænd, kaldet midlertidige befalingsmænd. De var uniformeret med langtrøje med distinktioner på overærmet:

midl. befalingsmænd af 1. grad 3 sparrer
midl. befalingsmænd af 2. grad 2 sparrer

I sparrernes vinkel anbragtes tjenestegrensemblem og mellem snorene tjenestegrensfarve som for dæksofficerer.

1932 Dæksofficersstanden fik ingen lang levetid. Kun 10 år efter dens oprettelse forsvandt den igen ved Søværnsloven af 1932, der fastsatte, at Søværnets befalingsmænd skulle inddeles i 3 grupper: officers-, kvartermester- og kadetgruppen. Af de tidligere dæksofficerer overførtes de ældste til officersgruppen med titel af materielmestre af 1. og 2. grad. De øvrige overgik til kvartermestre, der inddeltes i 3 grader.

Materielmestrene af 1. grad overtog de distinktioner, som havde været foreskrevet for den ældste dæksofficersgrad. Materielmestre af 2. grad fik 2 almindelig brede snore med tjenestegrensemblem ovenover.

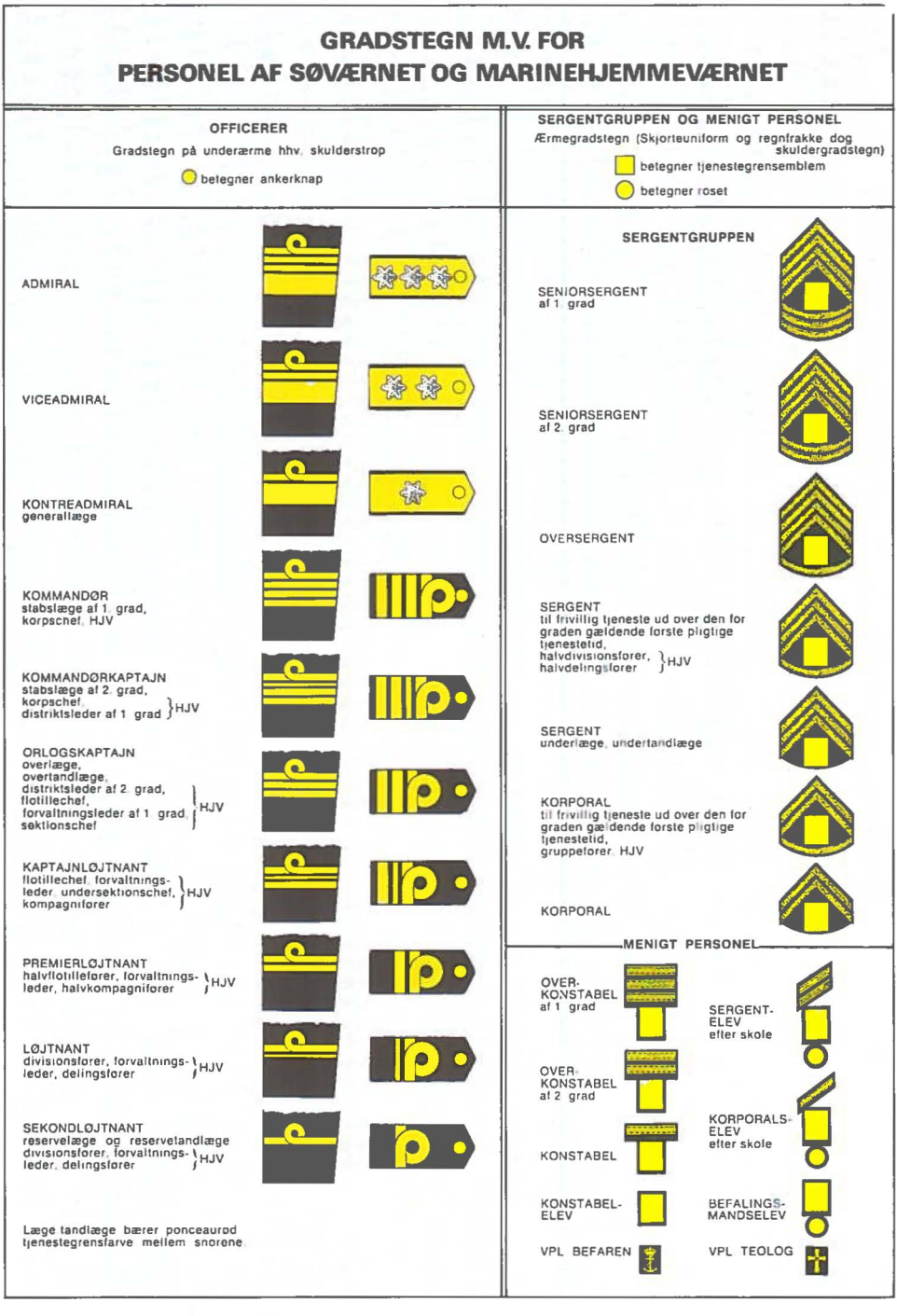
For kvartermestergruppen indførtes 2 forskellige typer af ærmedistinktioner. De, der havde gennemgået Dæksofficerselevskolen fik på underærmet korte guldgaloner (9 cm lange) enten 1, 2 eller 3 svarende til graderne kvartermester af 3., 2. eller 1. grad (fig. 72). For øvrige kvartermestre fastsattes ærmedistinktioner af henholdsvis 1, 2 eller 3 guldsparrer afhængig af graden.[9]

De midlertidige befalingsmænd erstattedes af underkvartermestre, som i modsætning til de midlertidige befalingsmænd, der havde båret langtrøje, fik bosseronne og rund hue, ligesom menigt

Kvartermestre.

	Artil-leri-	Matros-	Mine-	Torpe-do-	Maskin-	Radio-	Inten-dantur-	Artill-me-kaniker-	Skibbyg-ger-	Provi-ant-	Sanitet-	Flyver-	Kyst-	Kanoner
Tjenestegrens Emblem og														
Farve	ingen	ingen	ingen	ingen	rød	mell. blau	hvid	rød	rød	mell. blau	rød	rød		ingen
Distinktion paa Forkant														
≡	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	1'Gr.	
=	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	2'Gr.	
—	3'Gr.	3'Gr.	3'Gr. ★)	3'Gr.	3'Gr. Overkyndbøder af 1'Gr.	3'Gr.	3'Gr.	3'Gr.	3'Gr.	3'Gr.	3'Gr.	3'Gr.	3'Gr.	Distinktion som 3'Gr

★) *samt Overminemekaniker I*

73 Distinktioner m.m. 1970

Distinctions 1970

ORLOGSKOKARDER

KASKETEMBLEMER

KASKETSKYGGE

FOR OFFICERER AF ADMIRALSKLASSEN

FOR KOMMANDØR, KOMMANDØRKAPTAJN OG ORLOGSKAPTAJN SAMT ORLOGSPROVST

TJENESTEGRENSEMBLEMER
For sergentgruppen og menigt personel

ARTILLERI | MATROS OG MINE | SIGNAL | TORPEDO | MASKIN | TELE/RADIO

KAMP-INFORMATION | INTENDANTUR | ARTILLERI-TEKNIKER | SKIBBYGGER | PROVIANT | SANITET

FLYVEREMBLEM
(Helikopterpiloter)

FALDSKÆRMSEMBLEM

DISTINKTIONER FOR MILITÆRT PERSONEL UDEN FOR DEN MILITÆRE RÆKKEFØLGE

MUSIKDIRIGENT

MUSIKER

ORLOGSPROVST

ORLOGSPRÆST

OVERMEKANIKER
AF 1. GRAD

AF 2. GRAD

MEKANIKER
AF LINIEN

MEKANIKER PÅ KONTRAKT MED OVER 5 ÅRS TJENESTE EL. EFTER FYLDTE 35 ÅR

EMBLEM FOR KADETTER OG OFFICERSELEVER

SOS

SRS

TJENESTEGRENSEMBLEMER FOR MEKANIKERPERSONEL

ARTILLERI-MEKANIKER

MINE-MEKANIKER

TORPEDO-MEKANIKER

MASKIN-MEKANIKER

VAGT- OG BASE-MEKANIKER

ANKERKNAP

HUEMÆRKER FOR MARINEHJEMMEVÆRNET

KVINDELIGT PERSONEL

BEF. MÆND
MANDLIGT PERSONEL
(felthue)

MENIGE

ÆRMEMÆRKE

Marinehjemmeværnet

personel.[10] Distinktionerne, der anbragtes på overærmet, bestod af sparrer af gul uld med tjenestegrensemblemer og -farver, som nævnt for midlertidige befalingsmænd.

I 1932 blev Kystdefensionen henlagt under Søværnet. For det personel af kvartermestergruppen, der gjorde tjeneste ved forterne indførtes et tjenestegrensemblem bestående af 2 kanoner overkors.

1951 I princippet forblev de uniformer og distinktioner, der var en følge af Søværnsloven af 1932 uændret indtil 1951. Men da loven om forsvarets personel af 1951 indførte nye personbetegnelser, måtte de gældende uniformsbestemmelser ændres.

Til afløsning af materielmestre, kvartermestre og underkvartermestre indførtes officerer af specialgruppen, overfenrikker og fenrikker samt befalingsmænd af sergentgruppen (fig. 28).

Specialofficerer uniformeredes som søofficerer, dog med et guldbroderet anker i distinktionens øje.

Fenrikgruppen fik distinktioner nærmest svarende til de tidligere kvartermestre med guldgaloner på ydersiden af underærmet. Overfenrikker 2 galoner, hvoraf den ene af 1,4 cm bredde, den anden 0,7 cm. Fenrikker 1 galon af 0,7 cm bredde. Over galonerne tjenestegrensemblem, hvorimod tjenestegrensfarven bortfaldt.

Sergentgruppen fik distinktioner på overærmet, ligesom tidligere underkvartermestre, bestående af gule vinkler med tjenestegrensemblem.

1963 Distinktionerne for fenrikgruppen ændredes 1963 til rundgående galoner med broderet anker i distinktionens øje.

1970 1970 bortfaldt betegnelsen specialofficer og fenrik, der derefter benævntes officerer af B-linien. Distinktionerne blev som fastsat for officerer af A-linien, d.v.s. ankeret i øjet bortfaldt (fig. 73).

Faste menige 1856-1970

1865 For de menige i Artilleri- og Matroskorpsene ændredes munderingen 1865 i forhold til den i 1856 indførte (se bilag 6). Konstabler og helbefarne korpsmatroser fik stortrøje med korpsemblem på kraven i stedet for våbenfrakke, og som ærmedistinktion 1 gul uldsparre på underærmerne. Deres mundering blev i øvrigt ligesom den, der året før var indført for værnepligtige marineartillerister med hvide striber på skjortens krave og håndlinninger. De fik rund hue til daglig tjeneste og i øvrigt blank hat med huebånd med ordene »Marine Artilleri« og nationalkokarde. Underkonstabler og halvbefarne korpsmatroser havde uniform som anført for konstabler, men med 1 skråtstillet gul uldbarre på venstre underarm.

1909 I perioden mellem 1868 og 1909 var der i Artilleri- og Matroskorpsene ingen faste menige, men 1909 genindførtes denne kategori. De benævntes henholdsvis konstabler og matroser og deltes i 3 klasser. De blev uniformeret som værnepligtige, men med ærmedistinktioner på overærmet bestående af gule sparrer henholdsvis 1, 2 og 3 med spidsen nedad og korpsemblem i sparrens vinkel (fig. 71).

1922 Ved Søværnsloven i 1922 ophævedes korpsene, og de faste menige blev benævnt dækskonstabler. De uniformeredes med bluse og rund hue ligesom værnepligtige til daglig påklædning og med langtrøje og kasket til brug under landlov. Ærmedistinktion på overærmet, en gul sparre med tjenestegrensfarve og -emblem.

1932 1932 afløstes dækskonstablerne af mather. De fik mundering som værnepligtige og samme distinktion, som dækskonstablerne havde haft.

1951 1951 ændredes distinktionerne til 2 vinkler i stedet for 1 (fig. 28).

1960 1960 bortfaldt betegnelsen math, og der indførtes overkonstabler og konstabler, der som distinktion fik 2, henholdsvis 1, gult bånd på overarmen, herunder tjenestegrensemblem.

Indrullerede og værnepligtige

Som anført i indledningen måtte det udskrevne mandskab selv sørge for de fornødne beklædningsgenstande. Men de indrullerede kom ikke fra de velstående klasser i samfundet, og ofte mødte de uden anden beklædning end den, de gik og stod i, og gang på gang måtte det indskærpes, at de skulle møde med den nødvendige beklædning.

1677 I 1677 pålagdes det således de respektive magistrater at sørge for, at det mandskab, der blev udskrevet til at møde den kommende sommer, skulle medføre:

1 lærredsklædning
1 god klædes kjole
3 skjorter
3 par strømper
2 par sko

men der var intet krav om en bestemt farve eller snit på udrustningen.

De mange alvorlige epidemier, der hærgede flåden i 1600- og 1700-tallet har uden tvivl deres rod i den mangelfulde beklædning i forening med underbringelsesforholdene, den ensformige kost og de dårlige hygiejniske forhold om bord i skibene. For at afhjælpe manglen på nødvendige beklædningsgenstande måtte Søetaten træde til, og mod afkortning i lønnen kunne de pågældende i begrænset omfang indkøbe den fornødne beklædning om bord, idet proviantforvalteren medførte en mindre beholdning af klæder, strømper og sko.

1789 1789 tog Regleringskommissionen[1] spørgsmålet op, om de meniges forhold om bord med henblik på »at bevare deres Helbred og befordre deres Tjenstdygtighed«. Der udarbejdedes en liste over, hvad hver af mandskabet skulle være forsynet med under tjeneste til søs, omfattende dels køjetøj dels beklædning. For køjetøjets vedkommende bestemtes, at det fremtidig skulle anskaffes for statens regning og indgå i Søetatens beholdninger som inventar.[2] Beklædningen omfattede:

3 skjorter
2 par underbukser
1 sejldugstrøje med foer
2 par sejldugsbukser
1 par lange bukser
2 par uldne strømper

2 par linnede strømper
1 lærreds tørklæde
1 kattuns tørklæde
1 søkjole eller kavaj
1 par vanter
1 rund hat
2 par sko
synåle, garn og tråd
1 par skospænder
1 vandflaske
1 træske
1 redekam
1 tættekam

Flere klædningsstykker anså Kommissionen det ikke nødvendigt at medtage, men de skulle være nye »eller ej for meget slidte, men Pjalter maa paa ingen Maade komme i Skibet. Med Hensyn til Facon og Kulør, da kan det være ligegyldigt.«

Efter Admiralitetets beregning ville anskaffelsen af disse genstande beløbe sig til 18 rdl. og 55 sk., et beløb, som det ville vare 6-8 måneder at indtjene, hvis mandskabet skulle betale det af gagen. Collegiet erkendte, at man ved at pålægge hver matros at anskaffe disse beklædningsgenstande påtvang ham en større udrustning, end han ellers ville have anskaffet sig, og det bestemtes derfor, at mandskabet, såfremt de ønskede at købe de nævnte genstande fra Søetatens beholdninger, kunne få dem for $^2/_3$ af den virkelige anskaffelsespris. Men der var stadig intet krav om de pågældende klædningsstykkers udseende. Beklædningsgenstandene kunne købes om bord hos proviantforvalteren, og såvel i chefens som proviantforvalterens instruks blev der optaget bestemmelser for, hvordan salget skulle foregå.[3]

1810 Under Kanonbådskrigen steg priserne på alt - også på beklædning, og Collegiet erkendte i 1810, at det ikke længere var muligt for det indrullerede mandskab at anskaffe de nødvendige klædningsstykker for den gage, det oppebar. Søgagen var for en befaren 5 rdl. månedlig, og prisen for en enkelt klædning blev anslået til 15 rdl. Det bestemtes, at hver mand fremtidig skulle have et tillæg på 8 rdl., men for at det ikke skulle blive betragtet som et egentlig tillæg til gagen og skabe noget præcedens, benævntes beløbet håndpenge.

1838 Den af Regleringskommissionen i 1789 udarbejdede liste over beklædningen forblev uændret gennem en længere årrække, men

1838 fastsatte Collegiet nye og mere omfattende bestemmelser for de klædningsstykker, en indrulleret matros skulle være forsynet med, når han mødte om bord.
Han skulle bl.a. medbringe:

2 trøjer af klæde eller vadmel, helst blå, hvori den pågældende havde tilladelse til at sætte ankerknapper
1 par lange bukser af klæde, helst blå
2 par hvide sejldugs bukser
2-3 hvide linnede skjorter
1 vævet ulden hue, helst blå, samt undertøj og fodtøj
1 ske, 1 kniv, 1 redekam og 1 tættekam.

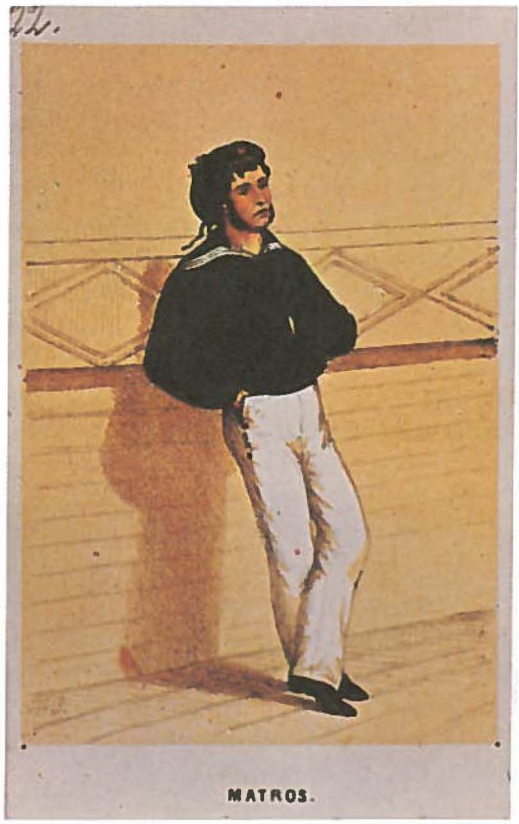
Til hjælp ved anskaffelsen af denne beklædning blev der tilstået hver mand 3 rdl. i påklædningspenge. Men der var stadig ikke noget krav om, at munderingsgenstandene skulle være ens, idet der kun i bestemmelsen anførtes, »at naar enhver blot medbringer disse Klædningsstykker hele og i brugbar Stand, vil det ikke fordres, at de i et og alt er overensstemmende med Reglementet.«

De indrullerede har udgjort en broget forsamling om bord, og det var vanskeligt at få skibenes landlovsgaster til at se nogenlunde ordentlige ud i tøjet. Man måtte hjælpe sig ved at låne hos hinanden. Når et orlogsskib på den tid skulle på togt, mødte der om bord nogle hosekræmmere med stortrøjer, skjorter, huer o.l., hvor de af besætningen, der ikke havde tilstrækkeligt med tøj, kunne købe det nødvendige. Nogle af skjorterne var lyse, andre mørke, og ligeså med stortrøjer. Nogle var blå, andre grønne, men når blot de var mørke, var man tilfreds.[4]

Indrulleringen ophørte med Grundlovens vedtagelse 1849, og i stedet indførtes almindelig værnepligt, men for uniformeringen betød det ingen forandring.

1857 Fra 1857 forlangte man dog, at visse af de beklædningsgenstande, de værnepligtige skulle være forsynet med, fik et ensartet og reglementeret udseende. Der blev fremstillet modeller af disse genstande, som blev udlagt hos udskrivningscheferne, således at de værnepligtige, inden de mødte til tjeneste, kunne anskaffe sig det fornødne. Det drejede sig om klædes trøjer, skjortekraver og klædes huer, der fremtidig skulle være blå (fig. 74). Huen havde omtrent samme udseende som den, der anvendes i dag.

Når folkene mødte om bord, fik de udleveret huebånd og en rød/hvid kokarde. Huebåndene, der var forsynet med skibets navn, syedes på huen, så de frie ender hang ned ad nakken. Skik-

74 Matros 1858
Th. Bergh: Den da. Armé og Marine

Ordinary seaman 1858

ken at bære huebånd med skibets navn er antagelig opstået i 1840-erne. I 1847 bestemte Collegiet, at huebånd til besætningerne på flådens skibe fremtidig skulle udleveres for kongelig regning i stedet for som hidtil at betales af mandskabet. Fra 1909 ophørte man at bære båndets frie ender ned ad nakken.

Kokarden, der anbragtes foran i pulden, synes omkring 1860 at være blevet flyttet til huens højre side, hvor den stadig sidder.

Oven i huen var en blå pompon, således som det stadig bruges af Georg Stage drenge. At bære pompon i huen var skik blandt civile søfolk, og det er antagelig ad denne vej, den har fået indpas

i Marinen. Den synes at være gået af brug i slutningen af 1860-erne, men anvendtes dog stadig af chaluproere i 1896[5].

1862 Bestræbelserne for at gøre munderingen mere ensartet fortsattes, og i 1862 approberedes et beklædningsreglement for de såkaldte værnepligtige marineartillerister, der var bestemt til at gøre tjeneste som vagtmandskab på Orlogsværftet. Reglementet omfattede ikke de værnepligtige, der udkommanderedes med flådens skibe. Marineartilleristernes mundering bestod af stortrøje og benklæder samt skjorte, hvor krave og håndlinningen skulle være af blåt lærred med hvide striber (fig. 75). Det er første gang, de hvide striber på den blå krave nævnes, selvom de efter billeder at dømme har været anvendt tidligere. Med hensyn til de hvide striber skal nævnes, at disse ikke, som det tit fortælles, skulle være indført i den engelske marine som et minde om Nelsons tre store kampe: Aboukir, København og Trafalgar.[6] At denne udsyning på kraven er blevet indført hos os, kan kun forklares som et ønske fra Marineministeriet om, at de danske uniformer skulle ligne de engelske.

Foruden ovennævnte beklædning indførtes for marineartilleristerne dels rund, blank hat og dels rund hue uden skygge. På den blanke hat, der var med bred skygge og opadbøjet kant, anbragtes kokarde på højre side, og om pulden huebånd med »Marine-Artilleri«. Den blanke hat bortfaldt 1871.

1870 Da man, som tidligere nævnt udsendte et beklædningsreglement for marineartillerister 1862, omfattede det ikke værnepligtige i skibene. Men efterhånden kom man vel til den erkendelse i Marineministeriet, at vi ikke kunne være vore værnepligtige bekendt, særlig når de i udenlandske havne mødtes med andre nationers mariner, og i 1870 nedsattes en kommission, der skulle udarbejde forslag til et beklædningsreglement for værnepligtige om bord. Resultatet forelå få måneder senere, og 27 maj 1870 blev det godkendt som de første egentlige uniformsbestemmelser for værnepligtige. Den foreskrevne mundering omfattede bl.a. stortrøje, blå benklæder af vadmel eller kirsej, en bosseronne af ravndug, uldne skjorter, krave med hvide striber, hue med huebånd samt sort slips eller halstørklæde, som det hed.

Samtidig oprettedes Orlogsværftets beklædningsmagasin, hvis opgave blev at forsyne det indkaldte værnepligtige mandskab med reglementerede munderingsgenstande. For hver mand var afsat et dagligt beløb i munderingspenge, der skulle dække omkostningerne ved den beklædning, der udleveredes. Det stod enhver

75 Marineartillerist ca. 1865
Forfatterens samling

Seaman gunner 1865

76 Værnepligtige, blå paradedragt og hvid arbejdsdragt 1909
S. A. Nissen: Uniformer for Søværnet

Conscripts 1909

frit for, hvis han ønskede det, selv at anskaffe de reglementerede beklædningsgenstande. I så fald modtog han ved hjemsendelsen de indtjente munderingspenge. Valgte han derimod at få beklædningen udleveret, skulle den afleveres ved hjemsendelse. Havde den værnepligtige været så længe i tjenesten, at munderingspengene dækkede værdien af de udleverede beklædningsgenstande, beholdt han dem som ejendom ved hjemsendelsen. Langt de fleste af de indkaldte valgte at blive iklædt af Søværnet, idet de hurtigt indså de økonomiske fordele ved denne ordning.

1879 1879 udvidedes reglementet, idet der nu nævnes blå- og hvidstribede uldtrøjer, de såkaldte »Tigerskind«, som var i brug indtil begyndelsen af 1930-erne (fig. 76), hvor de afløstes af en hvid undertrøje med blå kant i halsudskæringen.

1883 Hvidt hueovertræk indførtes for værnepligtige 1883, men foreløbigt kun til brug på kongeskibet og på skibe i »varme Klimater«. Hueovertrækket havde i midten af pulden en blå stjerne, der afskaffedes 1909. Fra dette år anvendtes hueovertrækket også i hjemlige farvande om sommeren.

En ganske særlig hovedbeklædning anvendtes om bord i krydserkorvetten VALKYRIEN under dennes togt til Østasien 1899-1900. Det var en stråhat efter engelsk model med bred skygge og opadbøjet kant. Den var forsynet med hueovertræk og blev kun anvendt under landlov.

Medens bosseronnen fra dens indførelse havde været forsynet med en snor i livet, der fik den til at pose, ændredes uniformens snit o. 1929 til en snæver nedhængende bosseronne efter engelsk model.

Uniformsbilleder

Et vigtigt hjælpemiddel ved studiet af uniformer er billeder, først og fremmest de officielle tegninger, som i visse tilfælde ledsagede Admiralitets-Collegiets forestillinger til kongen om uniformsændringer, men også malerier, stik o.l. samt fotografier. Sådanne billeder kan tit supplere de ofte kortfattede og til tider ret uklart formulerede uniformsbestemmelser, men man må dog samtidig være klar over, at deres værdi som uniformshistorisk kilde også kan være tvivlsom.

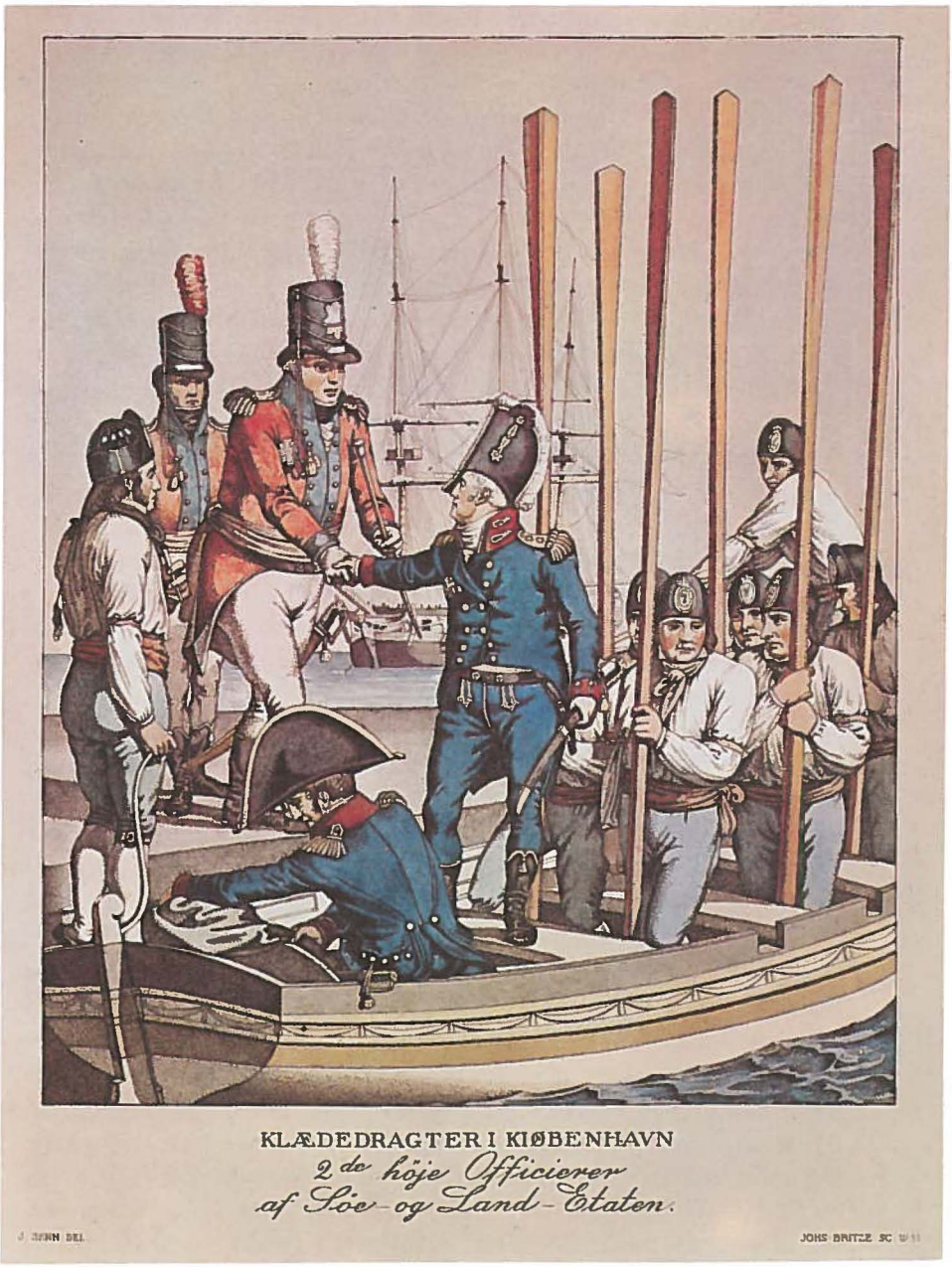
For maleriers og stiks vedkommende må således anvendes en passende kritik, da de gengivne uniformer ikke altid er korrekte. Malerier er ofte fremstillet flere år efter den begivenhed, de skildrer, og maleren har måske været uden kendskab til, hvordan uniformen så ud ved den pågældende lejlighed.

På Frederiksborg museet findes en farvelagt tegning, der forestiller en begivenhed fra august 1807. Man ser general Peymann, der tager afsked med kommandør Steen Andersen Bille (fig. 77). Tegningen er signeret: E pinx 1807, betegnende C. W. Eckersberg. Billedet må dog være malet senere end 1807. Steen Bille, der er gengivet i viceadmiralsuniform, var i 1807 kommandør og udnævntes først til viceadmiral 1825. 1829 blev han admiral. Han bærer på tegningen Dannebrogordenens Storkors, som han modtog 1811.

Det må derfor anses for berettiget at datere tegningen til at være udført i tidsrummet 1825-29, medens Bille var viceadmiral, idet det må anses for udelukket, at Eckersberg skulle have tegnet Bille 1807 i en uniform, som han først bar ca. 20 år senere. Man kan dog undre sig over, at Bille har godtaget, at Eckersberg har tegnet ham i en uniform, som han ikke bar i 1807.

Signaturens årstal må således have relation til den afbildede begivenhed og ikke til fremstillingsåret. Noget tilsvarende er kendt hos andre malere. C. A. Lorentzen har f.eks. signeret to malerier, der forestiller begivenheder under slaget på Reden 1801 med signaturen: C. A. Lorentzen, 2. April 1801. Disse billeder er ikke malet 2 april, men datoen angiver den afbildede begivenhed. At Eckersberg har tegnet billedet i perioden 1825-29 bestyrkes i øvrigt af, at han netop i disse år malede en række historiske billeder og portrætter.

Ofte er man uden kendskab til det nøjagtige årstal for et billedes fremstilling, og hvis man f.eks. netop søger en bestemt detaille,

77 Kommandør (senere admiral) Steen Andersen Bille og generalmajor E. Peymann 1807
kobberstik af Johs. Britze (1931) efter tegning af C. W. Eckersberg

Captain S. A. Bille and major-general E. Peymann 1807

hvis udseende på et bestemt tidspunkt man er i tvivl om, vil den hjælp man får af et udateret maleri i mange tilfælde være ret ringe.

At datere et portræt af en kendt person og dermed måske også den uniform, der vises, udfra de eventuelle ordensdekorationer den pågældende bærer, lader sig heller ikke altid gøre med sikkerhed. Sådanne ordensdekorationer blev til tider påmalet portrættet flere år efter dets fremstilling. Det kan derfor forekomme, at den uniform den afbildede bærer ikke længere var reglementeret, da ordensdekorationen blev tilføjet.

Man kan heller ikke altid gå ud fra, at et stik udgivet i et bestemt år, netop viser uniformen, som den så ud det pågældende år. Som et eksempel kan nævnes, at G. L. Lahde[1] i 1820 udsendte et hefte i serien *Klædedragter i Kjøbenhavn.* Et af stikkene heri forestiller en søofficer (se nedenfor). Stikket viser imidlertid den uniform, der anvendtes i perioden 1806-10, idet tegningen, der ligger til grund for stikket, er udført i 1807 af J. Senn.[2] (fig. 78).

I 1848 udgav L. J. Flamand[3] *Mindeblad om Danmarks Hædersdag d. 2. April 1801.* På bladet ses øverst en gengivelse af slaget og nederst gravhøjen på Holmens kirkegård. I midten er portrætter af 19 skibschefer fra slaget[4] visende to forskellige typer epauletter, der ikke blev båret samtidig. Hovedparten af officererne bærer den epaulet, der var reglementeret 2 apr 1801 med 2 kvaster. De øvrige bærer epauletter af den model, der fastsattes 6 nov 1801, altså en epaulet, som de ikke har båret under slaget. Yderligere bærer de officerer, der sidder til højre for billedets midte og som har epaulet af den ældre model, fejlagtig denne på venstre skulder.

Forklaringen kunne muligvis være, at tegneren ikke har været klar over, at epauletter før 1801 kun blev båret på højre skulder. Men herimod taler, at 3 af de gengivne portrætter oprindelig skyldes kobberstikkeren Jacob Rieter, som kort efter slaget udførte en serie portrætstik af nogle af cheferne. Det forekommer mærkeligt, at nogle af disse stik, der er fremstillet, medens de pågældende officerer var i live, viser epauletten på den forkerte skulder. Hvad grunden kan være, kan ikke afgøres. Man kan kun gætte. Kan det tænkes, at de officerer, der efter 6 nov 1801 fortsat brugte den gamle epaulet, har anlagt yderligere 1, så de bar 2 epauletter af gammel model, hvorved de til en vis grad kom til at ligne de officerer, der havde fulgt reglementet og anskaffet sig de to epauletter, der hørte til det nye system. Eller skyldes det simpelthen kun uvidenhed hos kunstneren?

Også på andre områder kan stil o.l. give ukorrekte oplysninger, og direkte fejl kan forekomme.

78 Søofficer ca. 1807
G. L. Lahde: Klædedragter i København

Naval officer 1807

Et stik af G. L. Lahde i serien *Klædedragter i Kjøbenhavn* bærer titlen »En vagthavende Matros«. Billedet forestiller imidlertid en konstabel, idet han i hattepladen har en granat, og såvel krave som ærmeopslag er brandgule, kendetegn der angiver, at han hørte til Artillerikorpset.

I den af H. C. Hyllested[5] udgivne samling af uniformsbilleder *Collection complète des uniformes de la marine et de l'armée danoise* (1829) gengives på blad 5 uniformer for en deputeret i Admiralitets Collegiet og for en stabslæge (fig. 40). Som anført i afsnittene om civile embedsmænd og læger er disse tegninger ikke i overensstemmelse med de foreliggende uniformsbestemmelser. Den deputerede bærer således guldgalon om krave og opslag i stedet for guldbroderi, og stabslægen har ærmedistinktioner, som bortfaldt 1823.

Mange kobberstik og lithografier er smukt håndkoloreret, men også her må man være forberedt på at finde fejl.

Forfatteren har i sin samling to eksemplarer af et blad fra Th. Husher[6] *Samling af danske militaire Uniformer* (1858) (fig. 68). Ifølge den ledsagende tekst forestiller en af figurerne en håndværksmester (se nedenfor). Det ene af de to eksemplarer er korrekt farvelagt, hvorimod der på det andet kun er malet 1 guldgalon om kraven og ærmeopslaget i stedet for 2.

Fotografier viser, selvom de måske er uden årstal, i hvert fald en uniform, der blev båret, da billedet blev taget. Sådanne fotografier, kan, hvis man kan datere uniformen, anvendes ved datering af fotografiet eller identificering af den afbildede person. Som et eksempel på dette skal nævnes et fotografi, der gengives i Th. Topsøe-Jensen og E. Marquard »Søetatens Officerer 1660-1932«, og som angives at forestille kontreadmiral Christian Wulff (1777-1843).

Billedet viser en uniform med Brandebourgs på skuldrene. Da Brandebourgs indførtes 1848, og Wulff døde 1843, kan billedet således ikke forestille ham. Det forestiller derimod kaptajn Christian Nicolay Wulff (1810-1856).

I det følgende skal gives en oversigt over nogle af de uniformsbilleder visende uniformer for Søetaten, der i tidens løb er fremstillet med salg for øje og udgivet enten enkeltvis eller i større samlinger.

Den ældste af disse gengivelser er et stik forestillende »En kongelig dansk Matros«, udført af kobberstikkeren Peter Haas[7]. Den

afbildede matros er iført kjole og kabuds, over venstre skulder bærer han en pike. Tegningen skyldes maleren Peter Cramer[8] og er udført før 1782, da Cramer døde dette år.

I begyndelsen af 1800-tallet udgav kobberstikkeren Wilhelm Heuer[9] »En kongelig dansk Søeofficer«. Stikket, der er udateret, er stukket efter tegning af Senn. Det findes både sort og koloreret og viser en søofficer med en kikkert i højre hånd, iført den i perioden 1806-10 anvendte uniform: blå kjole, rød krave og røde ærmeopslag med 3 knapper. Han bærer de i 1801 indførte epauletter. På de blå benklæder, der er pantalons, er guldbroderi, indført 1802 og afskaffet 1810. Korte støvler med guldkvast kantet med guldtresse. Trekantet hat med guldgalon, sort kokarde og guldkrampe fæstet med en ankerknap. Sabelgehæng med løvehovedspænder, indført 1806. Billedet er bemærkelsesværdigt ved, at den afbildede søofficer bærer dolk og ikke sabel til trods for, at dolken endnu ikke var reglementeret på dette tidspunkt, men utvivlsomt har været anvendt til daglig tjeneste.

Portrætmaleren og kobberstikkeren Jacob Rieter[10] udgav i begyndelsen af 1800-tallet en serie kobberstik med titlen *Danske nationale Klædedragter.* Blandt stikkene findes et, forestillende »En Serjeant og Constabel i den kongelige Søe-Etat« (fig. 79). Hvem der har tegnet billedet vides ikke, både Senn og C. W. Eckersberg[11] nævnes i denne forbindelse. Stikket er udateret, men må være tegnet senest 1812, idet den uniform, der bæres af sergenten, blev ændret dette år.

Sergenten, der er gengivet noterende i en bog, er iført blå kjole med rød krave og røde ærmeopslag, på højre skulder en epaulet. Han bærer knæbenklæder samt trekantet hat kantet med guldgalon, sort kokarde og guldkrampe fæstet med en ankerknap. Endvidere sabel i livgehæng. Konstablen er i lys, blå trøje med brandgul krave og ærmeopslag. Om livet bærer han livrem med patrontaske og skibshuggert. Over højre skulder hviler en pike. På hovedet kabuds med hatteskilt visende en granat.

Kobberstikkeren G. L. Lahde udgav i perioden 1806-30 en serie hefter med dragtbilleder fra København. Imellem disse er to visende uniformer fra Søetaten, »En Søe-Officeer« (fig. 78) og »En vagthavende Matros«. Tegningerne til stikkene, der udkom i flere udgaver, er udført af Senn 1807 (se foran).

Stikket af søofficeren, der udkom første gang i 1820, viser en søofficer med kikkert for øjet. Han er, som tidligere omtalt, gengivet i den i 1806-10 anvendte uniform med blå kjole, rød omfal-

79 En Serjeant og Constabel i den kongelige Søe Etat ca. 1810
kobberstik af J. Rieter

Master-at-Arms and seaman gunner 1810

dende krave og røde ærmeopslag med 3 knapper. På de blå benklæder, der er pantalons, er guldbroderi, indført 1802 og afskaffet 1810. Korte støvler med guldkvast, kantet med en guldtresse. Trekantet hat med guldgalon, sort kokarde og guldkrampe fæstet med en ankerknap. Han bærer sabel med løvehovedfæste og sabelgehæng med løvehoveder, indført 1806.

På stikket af den vagthavende matros er denne iført en mundering svarende til den på Rieters ovennævnte stik af konstabelen. Stikket forestiller som anført ikke en matros, men en konstabel, da han har gul krave og ærmeopslag samt granat i hattepladen.

I 1829 udgav H. C. Hyllested en samling uniformstegninger indeholdende uniformer for såvel Marinen som Hæren med titlen *Collection complète des uniformes de la marine et de l'armée danoise* (Altona 1829). De maritime uniformer omfatter 5 blade og viser

nr. 1 Contra-Admiral i Galla Uniform
nr. 2 Generaladjudant ved Sø-Etaten
nr. 3 Commandeur-Capitain
nr. 4 Secondlieutnant og Kadetter af Sø-Etaten
nr. 5 Deputeret af Admiralitets-Collegiet og Stabs-Chirurg ved Sø-Etaten

De afbildede søofficersuniformer viser de i 1822 indførte epauletter. Vedrørende de enkelte tegninger skal anføres:

ad 1 *Kontreadmiral* (fig. 14). Uniformen består af blå kjole, rød opstående krave og røde ærmeopslag med det for admiralsklassen bestemte guldbroderi. Epauletter med gradstegn for kontreadmiraler. Hvid vest og hvide pantalons, støvler med guldtresse og guldkvast foroven. Trekantet hat med stjernekrampe og hvide strudsfjer langs kanten. Sabel i livgehæng med løvehovedspænder. Af dekorationer bæres Dannebrogordenens kommandørkors (halsdekoration og brystkors) samt Hæderstegnet for Slaget 2. April 1801.

ad 2 *Generaladjudant* (fig. 31). Kjole med mørkeblå krave og opslag med guldbroderi. Epauletter med kontreadmirals distinktion. Blå pantalons og støvler med guldkvast. Trekantet hat med stjernekrampe og sorte strudsfjer. Sabel i livgehæng. På højre skulder bærer han det for generaladjudanter bestemte skulderbånd (adjudantsnor). Snoren har omtrent samme udseende som i dag, men måden at bære den på er anderledes. De to løkker hænger udenpå armen, medens man i dag har armen stukket igennem løkkerne.

ad 3 *Kommandørkaptajn.* Kjole, rød krave og opslag. To epauletter med franjer (tynde kantiller). Trekantet hat med krampe af guldlidse, fæstet med en ankerknap. Sabel i livgehæng med løvehovedspænder.

ad 4 *Sekondløjtnant* (fig. 13). Kjole, rød krave og opslag. To kontraepauletter (uden kantiller) med smal stribe af rødt klæde i midten. Han bærer endvidere dolk. Dolken var i 1829 endnu ikke reglementeret. Den nævnes først i uniformsbestemmelser i 1840, men har været anvendt til daglig brug om bord før dette tidspunkt, jvfr. Heuers forannævnte stik.

Af de to *kadetter* på billedet (fig. 13) er den ene gengivet i den i land anvendte uniform, der indførtes 1812 (de lange benklæder dog 1825): blå kjole, rød krave med 2 knaphuller af guldtresser på hver side af kraven, mørkeblå ærmeopslag. Trekantet hat med sort krampe heftet med en ankerknap. Sabel i skuldergehæng (bandoler), som bæres under den tilknappede kjole.

Den anden kadet bærer den såkaldte fregatuniform bestående af kort trøje, samme røde krave med knaphuller som på kjolen. Lange blå- og hvidstribede benklæder samt høj cylinderhat. Endvidere dolk i skuldergehæng. Heller ikke for kadetter var dolken reglementeret i 1829.[12]

ad 5 *Deputeret* i Admiralitets-Collegiet (fig. 40). Blå kjole, blå opstående krave og blå opslag. Kraven og opslagene kantet med guldgalon. Lange, blå benklæder. Trekantet hat med sort kokarde og guldbroderet agraf samt sabel. Som tidligere anført er tegningen ikke i overensstemmelse med de foreliggende bestemmelser.

Stabskirurg. Blå kjole, krave og opslag af sort fløjl med guldbroderi. Herudover bæres ovenover ærmeopslaget den i 1812 indførte distinktion bestående af en guldsparre, hvorover en roset. Lange, blå benklæder og sabel. Tegningen er, som tidligere anført, ikke i overensstemmelse med de foreliggende bestemmelser.

Fra januar 1832 begyndte teatermaler og korregissør ved Det kgl. Teater Chr. V. Bruun[13] udgivelsen af en serie uniformsbilleder *Danske Uniformer.* I Adresseavisen for 23 dec 1831 fandtes følgende annonce fra Bruun: »Danske Uniformer. Under ovenstaaende Titel udkommer fra Nytaar 1832 en Samling af illuminerede Kobberstik, som vil komme til at indeholde Søe- og Landmilitairetatens, alle Landets borgerlige Corpsers og de civile Em-

bedsmænds Uniformer. Hver 3. og 4. Uge leveres et Blad, som betales ved Modtagelsen med 24 Skilling af Subscribenterne, for andre Købere bliver Prisen 32 Skilling«.

Ialt udsendtes 5 samlinger. Udgivelsen af 1. Samling, der omfattede 93 blade med uniformer for Søetaten og Landetaten blev afsluttet 1837, hvor Bruun udsendte titelbladet til denne samling.[14] Samme år påbegyndtes udsendelsen af 2. og 3. Samling, der udsendtes jævnsides med et blad af hver samling om måneden. Disse to samlinger indeholdt uniformer for henholdsvis civile embedsmænd og de borgerlige korps. Titelbladet til 2. Samling udsendtes 1837, hvorimod 3. Samlings titelblad først kom 1842. De to sidste samlinger fra henholdsvis 1845 og 1850 indeholdt uniformer for Søetaten og Landetaten.

De enkelte samlinger indeholdt følgende uniformer for Søetaten:

1. Samling (1837)

nr. 1 Admiral
nr. 2 General Adjutant i Søe-Etaten
nr. 3 Second Lieutenant i Søe-Etaten
nr. 4 Søe-Cadet
nr. 5 Overkanoneer i Søe-Etaten
nr. 6 Matros
nr. 7 General Auditeur i Søe Etaten
nr. 8 Overlæge i Søe-Etaten

2. Samling (1837)

nr. 24 Admiralitetscomissair

Ny samling (1845)

nr. 1 Secondlieutnant - Admiral

Ny Samling (ændret udgave 1850)

Secondlieutenant - Admiral

I 1. Samling forekommer en del variationer i underskriften på forskellige blade. Nogle er helt uden tekst, på andre er den skrevet med tusch i stedet for at være trykt. På et eksemplar af blad nr. 2 forekommer titlen Adjutant i stedet for Generaladjutant.

I modsætning til de i de første samlinger udgivne blade er tegningerne fra 1845 og 1850 signeret C. Bruun og forsynet med en malerisk baggrund, ligesom de er i større format. Yderligere er

bladene i de 4 første samlinger nummereret, hvorimod udgaven fra 1850 er uden numre. De enkelte blade viser:

ad 1 *Admiral.* Blå kjole, rød krave og røde ærmeopslag med guldbroderi som fastsat for admiraler. Epauletter med 3 stjerner på bladet. Hvide pantalons og støvler med guldkvast og guldtresse. Trekantet hat med sort kokarde, stjernekrampe og hvide strudsfjer. Sabel. Af dekorationer bæres Dannebrogordenens bryststjerne (storkors) samt Hæderstegnet for Slaget på Reden 1801.

Af dette blad findes en variant med lange blå benklæder. Det oprindelig udsendte blad med hvide pantalons er fra 1832, men da hvide pantalons blev afskaffet 1834 og erstattet af lange blå benklæder, er Bruun under udgivelsen af samlingen formentlig blevet opmærksom på, at det oprindelige blad ikke længere var korrekt og har fremstillet et nyt med blå benklæder.[15]

ad 2 *Generaladjudant.* Blå kjole, blå krave og ærmeopslag med guldbroderi. Epauletter som kommandør og på højre skulder et guldskulderbånd (adjudantsnor). Snoren bæres på tilsvarende måde som vist på Hyllesteds stik (se foran). Hvide pantalons og støvler som anført for admiraler, men med sporer. Trekantet hat med sort kokarde samt guldkrampe. Sabel.[16]

ad 3 *Sekondløjtnant.* Blå kjole, rød krave og ærmeopslag. Epauletter uden kantiller (kontraepauletter) med en smal stribe af rødt klæde i midten. Dannebrogordenens ridderkors. Lange, blå benklæder og trekantet hat med sort kokarde. Sabel.

ad 4 *Søkadet.* Blå kjole, rød krave med 2 knaphuller af guldtresse på hver side, mørkeblå ærmeopslag. Lange, blå benklæder og trekantet hat med sort krampe fæstet med en ankerknap. Sabel.

ad 5 *Overkanoner* (fig. 65). Blå kjole som søofficererne med rød krave og ærmeopslag, men uden epauletter. Høj sort hat med sort kokarde. På hattens forside rombeformet hatteskilt med Artillerikorpsets emblem, 2 korslagte kanoner med en krone over. På brystet bæres Holmens Hæderstegn. Han bærer lange, blå benklæder samt Løvehovedsabel i livgehæng med løvehovedspænder.

ad 6 *Matros.* Kort blå trøje, opstående blå krave, kantet med rød lidse, blå ærmeopslag med guldgalon. Høj sort hat med Matroskorpsets emblem, et lodret anker, på hattepladen. Lange, hvide benklæder.[17]

ad 7 *Generalauditør* (fig. 48). Blå kjole, på krave og ærmeopslag, der er blå, en guldbroderet sløjfe og langs kanten et smalt guldbroderi. Lange, blå benklæder og trekantet hat med sort kokarde med en enkelt guldlidse som krampe, fæstet med en ankerknap. Sabel.

ad 8 *Overlæge* (fig. 41). Blå kjole, opstående, sort krave og ærmeopslag. En guldbroderet sløjfe på hver side af krave og opslag samt guldtresse langs kanten af disse. Kjolen og lommeklapperne forsynet med en hvid kant. Lange, blå benklæder og trekantet hat som for generalauditører. Sabel

ad 2. Samling nr. 24 *Admiralitetscommissær* (fig. 45).
Kjole, blå krave og ærmeopslag, begge kantet med guldbroderi. Lange, blå benklæder og trekantet hat. Sabel.

De to stik fra Ny Samling 1845 og 1850 er identiske og viser i baggrunden til venstre et orlogsskib set agterfra, til højre en menig (rund blank hat). I forgrunden sekondløjtnant og admiral (fig. 17):

ad *Sekondløjtnant.* Kjole, rød krave og ærmeopslag, epauletter med tynde kantiller og på bladet et kronet anker. Lange, blå benklæder og trekantet hat med en enkelt guldlidse som krampe og rød/hvid kokarde. Endvidere bærer han dolk, der er krum, med hvidt greb med løvehoved, sort skede med metalbeslag.

ad *Admiral.* Kjole, rød krave og ærmeopslag med guldbroderi. Epauletter med tykke kantiller. Lange, blå benklæder og trekantet hat kantet med hvide strudsfjer samt sabel.

Efter Treårskrigen 1848-50 udsendtes et litografi »En Marinevagt ved Mysunde Skibsbro«. Det er tegnet af maleren Niels Simonsen[18] og litograferet af Ad. Kittendorff[19].

Billedet viser en indrulleret *matros* i en påklædning, som antagelig har været anvendt under krigen. Der var på det tidspunkt endnu ingen reglementeret uniform for de indrullerede, der var henvist til selv at møde med den nødvendige beklædning. Han er iført islandsk trøje, mørke benklæder og høje søstøvler. Om halsen bærer han et stribet halstørklæde. Det eneste uniformsmæssige ved hans påklædning er den runde hue, der i panden bærer en rød kokarde med et hvidt kors.[20] Han er bevæbnet med tapriffel samt huggert og om livet livrem med patrontaske.

I slutningen af 1850-erne udsendte Em. Bærentzens lithografiske Institut[21] en serie litografier *Danske Billeder*. Som nr. 2 i denne serie findes en gengivelse af en *matros*. Han er iført blå bosseronne, blå krave med hvide striber, sort slips og hvide benklæder. Han bærer rund hue med huebånd, rød/hvid kokarde på siden og pompon i pulden.

I 1858 udgav premierløjtnant i Landetaten Th. Husher *Samling af danske militaire Uniformer*. Værket indeholder 20 litograferede blade med 6 tillægsblade samt forklarende tekst. De maritime uniformer gengives på 6 blade med ialt 16 uniformer. Tegningerne er forsynet med dekorativ baggrund med relation til de på bladet viste uniformer. På et af tillægsbladene er vist hueemblemer, epauletter, Brandebourgs, trekantede hatte, ærmedistinktioner, sabler, dolke samt flag og kommandotegn (fig. 19).

De 6 blade viser følgende uniformer:

1. *Admiral* (på billedet ses tillige 2 generaler)
   Gallauniform med sabel af den i 1849 indførte lukkede type.

2. Orlogskaptajn i tjenesteuniform
   Løjtnant i galla
   Kanoner i paradedragt
   Lærling

Tegningen viser personerne stående på ELEFANTEN ved Nyholm med flaget på Sixtus i baggrunden.[22]

ad *Orlogskaptajn*. Er iført frakkeuniform med Brandebourgs og kasket. Han bærer dolk med sort greb og sort skede.

ad *Løjtnant*. Bærer galla, trekantet hat med den i 1842 indførte rød/hvide kokarde.

ad *Kanoner*. Er i frakke med opstående krave med korpsemblem. Forneden på ærmet 3 gule sparrer, hvorover en roset. Kasket samt sabel i skuldergehæng.

ad *Lærling*. Er i kort blå trøje, blå benklæder og rund hue.

3. Håndværksmester i galla
   Kvartermand i paradepåklædning
   Skipper i daglig uniform.

I baggrunden ses skibbyggeriet på Nyholm med et skib på stablen (fig. 68).

ad *Håndværksmester.* Er i våbenfrakke med opstående krave. Forneden og på forkanten af kraven samt på ærmeopslagene 2 guldgaloner, en bredere og en smallere med en rød klædesstribe i midten. Trekantet hat med nationalkokarde. Sabel i livgehæng.

ad *Kvartermand.* Våbenfrakke med opstående krave med Håndværkskorpsets emblem på hver side. Ovenover ærmeopslagene 3 røde, rundgående snore. Kasket med 3 røde snore. Han bærer sabel i livgehæng.

ad *Skipper.* Våbenfrakke, opstående krave. På skulderen Brandebourgs. Kasket med guldgalon. Dolk i livgehæng af mørkeblå silkesnore.

4. Civil lærer ved Søkadetkorpset
Officer ved Søkadetkorpset, galla
Kadetunderofficer
Kadet

I baggrunden ses det daværende Søkadetakademi (nuværende Bredgade 76) (fig. 37).

ad *Civil lærer.* Blå kjole, rød krave og opslag kantet med en smal guldtresse. Trekantet hat. Han bærer i modstrid med bestemmelserne sabel.

ad *Officer.* Kjole ligesom øvrige søofficerer med epauletter. På hver side af kraven 2 knaphuller af guldtresse ligesom kadetterne, som angav at han var tjenstgørende ved Søkadetakademiet. Sabel.

ad *Kadetunderofficer.* Kjole, rød krave med 2 knaphuller af guldtresse på hver side. Blå ærmeopslag. På højre skulder en kontraepaulet. Hvide benklæder. Trekantet hat. Dolk i livgehæng.

ad *Kadet.* Kort trøje, opstående rød krave med 1 knaphul af guldtresse, blå - og hvidstribede benklæder, kasket og dolk i bandoler.

5. Skibslæge i tjenesteuniform
Intendant i galla
Auditør i galla

I baggrunden ses Marineministeriets bygning på Gammelholm, set fra indgangen til Holmen. Til højre ses Ankersmediens høje skorsten, til venstre Vagthuset og Klokkegalgen (fig. 42).

ad *Skibslæge.* Våbenfrakke, opstående krave med æskulapstav på hver side. Kasket med guldgalon, dolk.
ad *Intendant.* Kjole med opstående hvid krave og hvide ærmeopslag. 2 kontraepauletter (med premierløjtnants distinktion). Trekantet hat og sabel.
ad *Auditør.* Kjole med opstående blå krave og blå ærmeopslag, begge kantet med 2 guldgaloner.[23] Trekantet hat og kårde.
Den til bladet hørende tekst omtaler kun de 3 ovennævnte uniformer. Men herudover ses i baggrunden til venstre en betjent i våbenfrakke med opstående krave med grøn kant. Endvidere en menig af Soldatesquen med rødt kravespejl, rund hue med rød kant og hirschfænger (M/1854).

6. *Adjudant* hos Hans Majestæt Kongen
Billedet gengiver ialt 5 adjudanter, hvoraf den ene forestiller Kongens adjudant af Søetaten.
Han er iført frakke med blå, opstående krave med de for adjudanter hos Kongen fastsatte 2 guldbroderede knaphuller. På skuldrene Brandebourgs samt på højre skulder adjudantsnor bestående af 2 løkker, der hænger udenpå armen. Trekantet hat.

I 1858-59 udsendtes en samling uniformsbilleder af Th. Bergh[24] *Den danske Armé og Marine.* Samlingen omfatter 5 hefter med ialt 22 blade, hvoraf hefte 5 indeholder 5 billeder af maritime uniformer. Billederne er signerede »Th.B.« Også disse billeder er tegnet med dekorativ baggrund.

1. *Admiral* i galla, stående om bord i et skib ved en nedgangstrappe.
2. *Løjtnant* i galla, stående med armen hvilende på et spil.
3. *Søkadet* (fig. 36). Kort trøje, rød krave med guldbroderede knaphuller, dolk i bandoler. Stående på Hønsebroen med Nyholms kran i baggrunden.
4. *Overkanoner* (fig. 67). Frakke med opstående krave med korpsemblem. På ærmet 3 gule sparrer, hvorover 2 rosetter. Kasket med 3 gule galoner, sabel i skuldergehæng. Stående på dækket af et skib ved siden af en kanon.
5. *Matros* (fig. 74). Blå bosseronne, blå krave med 3 hvide striber, sort slips. Rund hue med huebånd (THOR) og bånd ned ad nakken samt pompon i pulden. Rød/hvid kokarde foran i pulden over navnet. Stående på dækket af et skib, lænende sig til finkenettet.[25]

I perioden 1862-71 udgav Skræddermestrenes Forening i København en serie *Danske Uniformer*. Det var litografier fremstillet på Em. Bærentzen & Co. lithografiske Institut.

Serien omfatter mindst 19 uniformer, men hvormange af disse, der angår Søværnet kan ikke siges, da det ikke har været muligt at finde et komplet sæt. Men i hvert fald omfatter serien 2 uniformer fra Marinen:

Kaptajn i frakke med Brandebourgs. Dolk med hvidt greb og forgyldt skede. Dette blad er udsendt 1862.

Admiral (fig. 20) i daglig påklædning bestående af frakke med de i 1871 indførte ærmedistinktioner. Dette billede har nr. 19 og er udsendt 1871.

I begyndelsen af 1880-erne planlagde maleren Gustav Brock[26] udsendelsen af en række plancher med uniformer for flåden og hæren.

Med økonomisk støtte fra såvel Krigs- som Marineministeriet udarbejdede han 36 tavler i vandfarve. Inden Brocks død 1887 udkom 9 af disse tegninger[27] i litografi, hvorefter forlaget standsede udgivelsen. De resterende tegninger blev af Brocks bo afleveret til Krigsministeriet, der lod dem udstille på Kunst- og Industriudstillingen i København 1888.

Af de maritime tegninger blev kun een udgivet[28]. Den er tegnet 1886 og betegnet som Planche II, Søofficerskorpset, og viser bl.a. 4 søofficerer stående på dækket af krydserkorvetten FYEN. På billedet ses (fig. 22):

Premierløjtnant i frakkeuniform med kasket. Han bærer dolk med hvidt greb og om halsen vagtskilt med inskription »Vagtchef«[29].

Premierløjtnant i halvgalla (frakke med epauletter, trekantet hat og sabel).

Kommandør i frakkeuniform med kasket.

Kaptajn i jakke.

På hytten ses en sekondløjtnant i frakke med dolk med sort greb og sort læderskede med messingbeslag. Endvidere to værnepligtige, hvoraf den ene med draget skibssabel er skildvagt ved chefens dør. Han bærer hue med bånd ned ad nakken.

1911 udkom en uniformsserie på 8 blade udelukkende med Søværnets uniformer. Tegningerne, der er udført af S. A. Nissen, viser uniformer fra Uniformsreglementet af 1909 og omfatter:

1. *Admiral* galla.
   Premierløjtnant selskabsuniform .(messejakke) bestående af kort trøje, hvid vest og benklæder med guldgalon.
2. *Kommandør* (fig. 24) tjenesteuniform med kappe.
   Kadet tjenesteuniform. Jakke med Kadetkorpsets emblem på kraven, ærmedistinktioner for kadetter i kl. A (smal guldgalon, hvorover en roset). Dolk med hvidt greb og messingskede i bandoler.
   Officer slag.
3. *Premierløjtnant* jakke.
   Kaptajn halvgalla. Frakke med epauletter, trekantet hat og sabel.
4. *Overkanoner* (fig. 70) tjenesteuniform. Frakke, trekantet hat og sabel.
   Underkanoner daglig uniform. Jakke og kasket.
5. *Officer* tropeuniform. Hvid uniform med skulderdistinktioner, tropehjelm.
   Værnepligtig hvid paradedragt.
6. *Fast menig* enradet trøje med omfaldende krave. Ærmedistinktion: 1 sparre med spidsen nedad og korpsemblem. Rund hue.
   Betjent Frakke med opstående krave kantet med guldgalon og den pågældende betjents nummer i metal. Kasket.
7. *Værnepligtig* stortrøje.
   Underofficer regnfrakke.
8. *Værnepligtig* blå paradedragt.
   Værnepligtig arbejdstøj.

Christian F. Rømers Forlag udsendte 1911 en samling uniformsbilleder med titlen *Danske Uniformer fra Hær og Flaade*. Tegningerne er udført af tegneren Rasmus Christiansen[30] og viser for Søværnets vedkommende uniformer fastsat ved Uniformsreglementet af 1909. Samlingen omfatter:

1. *Kaptajn* halvgalla. Frakke med epauletter, trekantet hat og sabel.
2. *Admiral* galla.
3. *Premierløjtnant* jakke.
4. *Værnepligtig* befaren.
5. *Kadet* afd. A.
6. *Håndværker* under udkommando, daglig uniform. Jakke med Fabriksafdelingens emblem på kraven. Ærmedistinktioner med 3 røde sparrer. Kasket.

7. *Maskinist* af 1. kl. tjenesteuniform. Frakke med Maskinkorpsets emblem på kraven. Ærmedistinktioner med 3 guldsparrer med rødt imellem, herover 2 guldrosetter. Trekantet hat og sabel (korpssabel M/1856).
8. *Værnepligtig* landgangskompagni-udrustning. Geværbevæbnet med lædertøj, feltflaske, brødpose, patrontaske, på ryggen sammenrullet stortrøje.

I 1912 udkom et supplement til ovennævnte samling, der baserede sig på det samme år udsendte uniformsreglement. Det indeholder for Søværnets vedkommende 2 tavler visende henholdsvis distinktioner for officerer og ligestillede (fig. 26) og for underofficerer og ligestillede (fig. 71).

Den sidste samling med gengivelse af uniformer, der skal omtales, udsendtes af firmaet C. L. Seifert i årene 1915-18 og indeholdt foruden nedennævnte uniformer for Søværnet, tillige uniformer for Hæren og en række civile embedsmænd:

Kontreadmiral galla.
Premierløjtnant daglig uniform.
Premierløjtnant tropeuniform.
Premierløjtnant selskabsuniform.
Premierløjtnant slag.
Søkadet afd. A tjenesteuniform.
Ingeniørkadet pjækkert.
Intendant under 6 års tjeneste halvgalla.
Kanoner tjenesteuniform
Underkanoner tropeuniform
Underbådsmand daglig uniform.
Overartillerist (skal være overkonstabel) paradedragt
Reserve-underofficer hvid paradedragt
Værnepligtig Underlæge
Værnepligtig blå paradedragt
Værnepligtig arbejdsdragt, hvid
Brandmand
Politibetjent ved Orlogsværftet

Uniformsændringer

Søofficerer

1722	uniform indføres (rød)
1731	felttegn af rød silke og guldtråd
1746	grå kjole med røde opslag, røde underklæder
	(anlægges 1 jan 1749)
1752	blå kjole med broderede sløjfer
	(anlægges 1 jan 1755)
1764	flagmænd dgl. uniform med guldgaloner
1770	flagmænd stadsuniform med guldkvaster
	øvrige officerer stadsuniform med galoner
1771	stadsuniform afskaffes
1772	uniform med guldgaloner
	admiraler galoner om ærmet
1777	admiraler rød krave
1778	ankerknapper nævnes første gang
	sorte benklæder tilladt
1783	galoner afskaffes
	epaulet højre skulder
	rød kokarde med gul kant
1784	sort kokarde genindføres
1787	hvide underklæder i stedet for røde
1793	admiraler stadsuniform med sløjfer
	admiraler dgl. uniform med rabatter
1798	officerer ved Søkadetakademiet samme uniform som kadetter
1801	stadsmundering med røde rabatter
	admiraler guldbroderi på krave og opslag
	epauletter med distinktioner
1802	guldbroderi på blå pantalons
	ny uniform for officerer ved Kadetkorpset
	uniform for Fabrikmester
1806	sabelgehæng med løvehoveder
	stadsuniform for admiraler afskaffes
1810	stadsuniform for øvrige officerer afskaffes
	guldbroderi på benklæder afskaffes
1812	ærmedistinktioner i stedet for epauletter
	spidse ærmeopslag
	admiraler guldbroderede sløjfer på ærmeopslag
	officerer Kadetakademiet 2 knaphuller på krave
	civil påklædning tilladt uden for tjenesten
1822	ærmedistinktioner bortfalder
	og erstattes af epauletter og kontraepauletter
1825	lange blå benklæder til daglig, hvide pantalons til galla
1826	epauletstrop af smal guldtresse
1834	hvide pantalons til galla afskaffes
1840	frakke med epauletter daglig uniform (blå trøje om bord)

kasket
dolk
sabel af reglementeret model (åben type)
admiraler og stabsofficerer hvide pantalons til galla

1841 epauletter ændres

1842 rød/hvid kokarde

1848 hvide pantalons bortfalder
Brandebourgs indført som skulderdistinktion på frakke

1849 kasket med guldgalon efter graden
ny sabelmodel (lukket type)
sabelgehæng ændres
epauletstropper rød kant
bestemmelser for bæring af ridderkors

1854 broderet anker på kasket

1858 epauletter ændres
uniform for marineminister

1860 overkjole reglementeres

1869 officerer ved Søofficersskolen bærer uniform som øvrige officerer

1871 1. uniformsreglement
ærmedistinktioner med øje i stedet for Brandebourgs
krave på frakken ændres til omfaldende
guldgalon på kasket bortfaldt og erstattedes af hueemblem (størrelse efter graden)
uniform for direktør og underdirektører ved skibbyggeriet

1872 bæring af fremmede ordensdekorationer

1879 trekantet hat og epauletter til tjenesteuniform (halvgalla)
epauletstropper blå kant

1880 distinktioner for viceadmiral og kontreadmiral

1882 ærmedistinktioner for kommandører ændres
epauletter for kaptajner og sekondløjtnanter ændres
hvidt hueovertræk

1886 epauletstropper på kappe

1887 stabsdistinktioner

1901 epauletstropper på jakke
messeuniform
hvid uniform

1909 guldgalon på benklæder til galla og selskabsuniform
epauletter ændres for kaptajner og sekondløjtnanter
epauletstropper på jakke bortfaldt
bæring af ordensdekorationer
uniform for direktør og departementschef i Marineministeriet
ærmedistinktioner for Fabriksafdelingen

1912 selskabskjole tilladt
ærmedistinktioner for Fabriksafdelingen

1920 jakke tilladt på gaden i København
ordensspænde indføres

1921 emblem for flyvere

1922 nye grader indføres og distinktioner fastsættes
miniaturedekorationer til selskabsuniform
epauletstropper på selskabstrøje

Fabriksafdelingen nedlagt
1937 ærmedistinktion for orlogskaptajner ændres
1951 ærmedistinktioner for admiraler ændres
skulderdistinktioner på kappe
egeløv på kasketskygge
1964 gallauniform bortfaldt, undtagen for admiraler, jagtkaptajnen og adjudanter hos kongen

Generaladjudanter

1783 uniform indføres
1793 ny uniform
1801 epauletter og adjudantsnor
1806 stadsuniform afskaffes
1812 ærmedistinktion som kommandører
1822 epauletter som kommandører
1868 embedet nedlægges

Adjudant hos kongen

1839 embedet oprettes
1850 adjudantsnor til daglig uniform
1856 broderi på krave
1860 guldgaloner på benklæder
1871 uniform som øvrige søofficerer, dog adjudantsnor

Månedsløjtnanter og reserveofficerer

1800 uniform som søofficerer, men uden epaulet
1850 Brandebourgs som sekondløjtnant
1922 øje på ærmedistinktion bortfaldt
felttegn i sølv
1925 flettede galoner
1932 ærmedistinktioner som søofficerer, men med »R« i øjet
felttegn i guld
flyverofficerer »F« i øjet
1934 kystofficerer »K« i øjet
1951 for søofficerer i reserven afskaffedes »R« i øjet

Kadetter

1701 grå uniform, trekantet hat, bandoler og kårde
1705 kadetunderofficerer, galoner på uniformen
1714 stads- og dgl. mundering

1721	daglig mundering afskaffes
	sort kokarde
1753	blå uniform med sløjfer (fra 1755)
1770	1 epaulet for kadetter på Akademiet
1776	mundering uden galoner, men med røde ærmeopslag og krave
	kadetunderofficerer 2 epauletter
	øvrige 1 epaulet på venstre skulder
	hvidt bandoler
1779	sorte benklæder tillades
1783	rød krave og epaulet afskaffes
	rød/gul kokarde
	kadetunderofficerer 1 epaulet på venstre skulder
1784	sort kokarde genindføres
1787	hvid vest og hvide benklæder
1792	blå vest og benklæder til daglig
	galon på hat afskaffes
1798	lange blå benklæder i land
	fregatuniform indføres
1800	guldgalon på hat
	bandoler med anker
1801	sabel i stedet for kårde
1802	kjole, blå rabatter, krave og opslag, guldbroderede knaphuller og hvid kantning
	kadetunderofficerer epaulet på venstre skulder
1812	epaulet samt guldgalon på hat afskaffes
	rød krave, blå opslag, på krave 2 knaphuller af guldtresse
	kadetunderoff. sekondløjtn. distinktion (2 rosetter) på højre ærme
	guldkrampe på hatten
1822	kadetunderoff. 1 sekondløjtn. epaulet, højre skulder
1825	lange benklæder
1841	blå klædes hue med kokarde
1844	kadetunderoff. 1. kl. epaulet med kantiller, højre skulder
	øvrige kadetunderoff. epaulet uden kantiller
1848	dolk reglementeres
	kårde i stedet for sabel
1849	kadetunderoff. Brandebourg, højre skulder
1851	fregatuniform indføres til brug i land
	kadetunderoff. kontraepaulet, højre skulder
1869	jakke med skulderdistinktioner
	udenfor skolen uniformsfrakke og dolk i livgehæng
	kasket med guldgalon
1871	langtrøje med ærmedistinktion,
	på krave anker og krone
1882	kvarterchefer roset over ærmedistinktion
1905	ingeniørelever uniformeres som kadetter
1920	selskabsuniform for kadetter af ældste klasse
1922	kadetter af ældste klasse guldgalon med øje
1932	korpsemblem for kadetter af reserven
1947	selskabsuniform for klasse A bortfaldt
1951	ærmedistinktion ændres til sergentdistinktion

Maskinkorps

1843 uniform indføres
1851 maskinmestre frakke (uden distinktioner)
1858 særlig uniform for overmaskinmester
1871 mestre ærmedistinktioner af sølv, karmoisinrød kendefarve, underofficerer røde snore
1875 mestre ærmedistinktioner af guld
1882 uniformer som fastsat for henholdsvis søofficerer og underofficerer. Korpsemblem.
1922 ændrede distinktioner som dæksofficerer, tjenestegrensfarve violet
1932 tjenestegrensfarve karmoisinrød
1951 maskinofficerer ærmedistinktioner med øje, tjenestegrensemblem bortfaldt
1970 tjenestegrensfarve bortfaldt

Intendanturkorps

1856 titlen intendant indføres, uniform som tidligere divisionskvartermester
1860 uniform som civil-militære embedsmænd, på krave guldbroderi
1871 embedsmænd ærmedistinktioner af sølv med lyseblå kendefarve underofficerer lyseblå uldsnore
1875 embedsmænd ærmedistinktioner af guld
1882 uniform som fastsat for henholdsvis søofficerer og underofficerer
1901 korpsemblem bestående af et anker og 2 fjederpenne
1909 korpsemblem ændret til anker og merkurstav
1922 hvid tjenestegrensfarve
1951 intendanter ærmedistinktioner med øje, tjenestegrensemblem bortfaldt
1970 tjenestegrensfarve bortfaldt

Lægekorps

1798 uniform for læger ved divisionerne og Håndværksstokken
1802 skibslæger uniform
1813 ærmedistinktioner
1823 uniform stabslæge ændres
1824 divisionskirurger galon om krave og opslag
1849 skibslæger æskulapstav på krave
1860 ændret broderi
1871 ærmedistinktioner
1882 korpsemblem indføres
1951 korpsemblem erstattet af øje

Civile embedsmænd

a. Civile deputerede

1801 uniform indføres
1841 epauletter

b. Admiralitetskommissær

1802 uniform indføres
1812 ærmedistinktioner
1823 guldbroderi på krave og opslag

c. Lærere ved Søkadetakademiet

1805 uniform indføres
1812 ærmedistinktioner
1822 ærmedistinktioner bortfalder

d. Chef for Regnskabsvæsenet

1882 uniform indføres

Auditører

1804 uniform for generalauditør
1805 uniform for auditøren ved Søkadetkorpset
1810 uniform for auditøren ved Søetatens kombinerede Ret
1812 ærmedistinktioner indføres
1823 ærmedistinktioner bortfaldet og erstattet af guldbroderi og galoner
1833 auditører kårde med felttegn
1851 generalauditøren epauletter
1860 ændret broderi på krave og opslag

Divisionerne og Håndværksstokken 1688-1856

1688 klædeskjole og bådsmandshat
1722 trøje med krave og opslag af divisionens farve,
røde strømper, kabuds med skilt
1725 blå strømper i stedet for røde
1727 divisionernes farver ændres
1752 munderingen ændres fra brun til blå, divisionernes farve ændres
1754 mestre og mestersvende blå uniform
1769 højbådsmænd som udmærkelse guldgalon om hatten og kårde
1774 artillerister særligt hatteskilt
1792 ny mundering, underofficerer epaulet højre skulder
1798 overkanonerer blå underklæder i stedet for brandgule
1801 mestre benådet med Holmens Hæderstegn guldgalon om krave og opslag
1802 mestre med Holmens Hæderstegn guldbroderi
1805 overkanonerer gul krave i stedet for blå
1812 benklæder af gråt klæde
1813 mestre benådet med Holmens Hæderstegn ærmedistinktion

1816 munderingsreglement for divisionerne
1819 blå benklæder genindføres
1822 uniform tøjhusløjtnanter
1832 mestre med Holmens Hæderstegn epauletter
1838 sølvfelttegn for visse underofficerer
1842 rød/hvid kokarde indføres
1843 nyt munderingsreglement
1845 ankerknapper indføres
1846 underofficerer i 2. division sabel
1847 uniform for divisionskvartermestre

Underofficerer, dæksofficerer, materielmestre, kvartermestre, specialofficerer m.fl. 1856-1970.

1856 munderingsreglement for korpsene, ærmedistinktioner, korpssabel M/1856 indføres
1861 udmærkelsestegn for underofficerer i Artillerikorpset
1865 nye uniformsbestemmelser
1871 nyt uniformsreglement
1882 nyt uniformsreglement
uniformer for Søminekorps
1909 nyt uniformsreglement
1922 nyt uniformsreglement
dæksofficerer og midl. befalingsmænd indføres
1932 nyt uniformsreglement
materielmestre, kvartermestre og underkvartermestre indføres
1951 nyt uniformsreglement
specialofficerer, fenrikker og sergenter indføres
1970 officerer af B-linien indføres

Faste menige 1856-1970

1863 stortrøje, ærmedistinktioner og blank hat
1909 uniform som værnepligtige med sparrer på overarmen
1922 dækskonstabler, sparre på overarmen
1932 mather, sparre på overarmen
1951 mather, 2 sparrer på overarmen
1960 overkonstabler og konstabler, gule bånd på overarmen

Indrullerede og værnepligtige

1789 bestemmelser for, hvilken beklædning, der skulle medbringes ved indkaldelse
1838 ændrede bestemmelser for, hvad der skulle medbringes
1857 trøje, krave og huer skal være blå
1862 mundering for værnepligtige marineartillerister
1870 1. beklædningsreglement for værnepligtige
1883 hvidt hueovertræk indføres

English Summary

Officers.

Officers' uniform was introduced in 1722. It was a coat of red cloth with red lining and with cuffs whose colour varied after that of the division to which the officer belonged. These colours were orange, red, yellow, white, light blue and pale yellow.

In 1731 a sword-knot for the rapier was authorized. It was of red silk and gold tape with a tassel attached to the end.

In 1746 the naval officers requested permission to put on a uniform, different to the red one, and from 1749 a grey coat was introduced instead. It had small red cuffs and was lined with gold braid and worn together with a red waistcoat and red breeches.

Again in 1755 the uniform was changed, this time to a blue colour, the one worn by naval officers ever since.

The full dress uniform was trimmed with 38 bows of gold lace on skirts, pockets and cuffs.

Admirals had an extra gold lace round the edges of the coat.

The red waistcoat and the red breeches continued to be worn. The undress uniform was without bows and gold lace.

In 1764 the undress uniform of admirals was given gold-embroidered buttonholes and gold lace round the edges.

For officers below flag rank the bows were abolished in 1770 and instead the uniform was braided with gold lace. Admirals' full dress uniform was given gold-embroidered tassels, which were abolished in 1771, however, when full dress ceased to be worn.

In the following year admirals' uniforms were altered again as they were given gold lace on the cuffs, one, two or three according to rank.

It is known that officers have worn buttons ornamented with an anchor since 1778.

In 1783 uniforms were simplified as the use of gold lace was being restricted. A new uniform was introduced with a red collar and an epaulette on the right shoulder. The red waistcoat and red breeches were replaced by white ones in 1787.

The year of 1801 saw extensive changes in naval dress of which the adoption of epaulettes to denote rank was the most remarkable. At the same time full dress and undress uniforms were reintroduced. Full dress had a red collar, red cuffs and red lapels. Instead of breeches white pantaloons were worn. Admirals had embroidered collars and cuffs and gold-embroidery round the edges and on the skirts; furthermore their cocked hat was decorated with ostrich feathers. Undress uniform was a coat with red collar and cuffs, white waistcoat and blue pantaloons.

At the end of the 18th century the hat, which had been cocked on three sides, became cocked only on two. Also it became customary for officers to wear swords instead of rapiers, but a regulation pattern sword did not exist.

In 1806 a regulation sword-belt was introduced. It was a leather one with a regulating buckle with two gilt lion's heads.

The financial difficulties during the war against England 1807-14 caused full dress uniforms to be placed in abeyance from 1810 and two years later epaulettes were replaced by marks of distinction on the lower part of the sleeve, consisting of chevrons and rosettes. At the same time officers were permitted to wear plain clothes when off duty.

To replace the badges on the sleeve, however, epaulettes were introduced again in 1822, but this time of a different pattern than those of 1801. The new epaulettes were of three varieties: with thick bullions, with thin ones and epaulettes without bullions. By combining all these, a system of distinctions was made, ranging from captain to sub-lieutenant.

Partly owing to the increasing use of steamships a more practical naval dress for daily wear was approved of in 1840. It consisted of a frock-coat and a cap and with this rig it was permitted to wear a dirk instead of sword, but a regulation dirk was not authorized. On the other hand a sword with open half-basket hilt was authorized.

The coat (undress), worn with epaulettes since 1822 was authorized as full dress uniform in 1840.

The next change came in 1841 when the epaulettes introduced in 1822, were altered. The epaulettes without bullions went into disuse and all epaulettes were provided with a gold-embroidered crowned anchor. The epaulette devices were made as follows:

Captain: thick bullions, anchor, crown and 3 silver rosettes.

Junior Captain: as for captain, but only 2 rosettes.

Commander: as for captain, but without rosettes.

Lieut.-Commander: thin bullions, anchor,crown and 3 silver rosettes.

Lieutenant: as for lieutenant-commander, but only 2 rosettes and an extra half rosette between the lower edge of the anchor and the edge of the strap.

Sub-Lieutenant: as for lieutenant-commander, but only with 2 rosettes.

In 1842 a red cockade with white rim was adopted, replacing the black cockade, which had been used, at least since the middle of the 18th century.

Gradually it was realized that epaulettes were awkward for daily wear and the year 1848 saw the introduction of Brandebourgs (gold twist) for use on the frockcoat.

Apart from being of gold twist the Brandebourgs were ornamented with rosettes according to rank and were worn on the shoulders.

Already in 1849 a new sword with solid half-basket hilt was introduced.

In 1858 the golden anchor on the epaulettes was replaced by a silver one.

In 1871 Brandebourgs were replaced by rows of distinction lace as in most other navies. The upper stripe of the sleeve was given a curl and rank distinctions were as follows:

Admiral:	1 stripe of ½ inch
	1 stripe of 1 inch
	2 stripes of ½ inch
Captain:	1 stripe of ½ inch
	1 stripe of 1 inch
	1 stripe of ½ inch
Commander:	3 stripes of ½ inch
Lieutenant:	2 stripes of ½ inch
Sub-Lieutenant:	1 stripe of ½ inch

The admiral's rank was abolished in 1880 and those of vice-admiral and rear-admiral were reintroduced with the following distinctions:

Vice-admiral:	1 stripe of ½ inch
	2 stripes of ½ inch
	1 stripe of ½ inch
Rear-admiral:	1 stripe of ½ inch
	1 stripe of 1 inch
	2 stripes of ½ inch

From 1882 a captain was given 4 stripes of ½ inch.

By the new regulations of 1909 gold braided side seams were worn on the trousers of full dress, and a new uniform - mess dress - was introduced, consisting of a short jacket, waistcoat and trousers.

After Denmark had become a member of NATO, certain changes in dress regulations for officers were made in 1951. Sleeve distinctions for admirals were changed to British fashion, being 1 double stripe above which a number of stripes of ordinary width are carried, according to rank. Shoulder distinctions were added to the greatcoat and the peak of the cap was adorned with gold oak leaves for commanders and above.

In 1964 full dress was abolished except for admirals and ADCs to the Sovereign.

Naval Aides-de-Camp to the King

In 1749 an office of aide-de-camp general of the Royal Danish Navy was established, the holders of which should serve as naval aides-de-camp to the King.

A special uniform was created for the naval ADCs in 1783 as they should wear velvet cuffs and collar on their naval uniforms.

This was altered in 1793 when their uniforms were to be with a blue collar, red lapels and red cuffs. Embroidered bows were worn on collar, lapels and cuffs.

With the introduction of epaulets to denote rank among naval officers in 1801, special epaulets were introduced for the naval aides-de-camp as well as aiguillettes, worn on the right shoulder. After 1806 the daily uniform was full-dress - with white pantaloons but the coat had a blue collar and blue cuffs in contrast to full-dress of other naval officers.

About 1850 a simplified aiguillette seems to have been introduced for daily wear. It consisted of a closed, double gold cord.

From 1856 ADCs to the King were denoted by 2 gold-embroidered buttonholes on the collars of full-dress coat as well as on frock coat.

In 1860 it was decided that naval aides-de-camp to the King as a further mark of distinction should be entitled to wear laced trousers when in full-dress uniform.

By the dress regulations of 1871 the special uniforms for naval ADCs fell into disuse, since then they have worn a plain naval officer's uniform with aiguillettes.

Lieutenants R.D.N.R.

As a result of the increasing numbers of naval ships fitting out it became necessary to call up a number of civilian masters and mates about the year 1800 in order to supplement the regular officers of the Royal Danish Navy.

These men were called Lieutenants R.D.N.R. (in Danish »Månedsløjtnanter«) and were given a naval officer's uniform, but withour epaulet.

The war against England 1807-14 having come to an end, they were demobilized, but during the war 1848-50 it again became necessary to make a number of civilian navigators naval officers.

From 1922 these officers were given special sleeve distinctions, i.e. golden stripes as regular naval officers, but without curl.

In 1925 sleeve distinctions were altered to rings of twisted gold lace, the upper one with a curl.

In 1932 R.D.N.R. officers got the same distinctions as R.D.N. officers, but with the letter R and an anchor inside the curl.

In the same year two other categories of R.D.N.R. officers were created: Coastal defence officers, on duty at naval fortresses, and aviators. They wore sleeve distinctions as for naval officers, but with the letters K and F respectively inside the curl.

In 1951 aviators were transferred to R.D.A.F. and from the same year all R.D.N.R. officers have worn the same distinctions as regular naval officers.

Midshipmen

The Royal Danish Naval College was founded in 1701 and in that year a uniform for the midshipmen was authorized consisting of a grey coat, waistcoat, trousers, hat and stockings plus bandoleer and rapier.

Each midshipman got 2 uniforms in 1714, one as his Sunday best with red collar and red cuffs and trimmed with plain gold lace and bows, the other a daily uniform without bows.

In 1721 the »Sunday best« uniform was abolished. At the same time it is mentioned that the cocked hat was worn with a black cockade. As officers' uniforms changed colour to blue in 1755 so midshipmen's uniforms became blue with bows of gold lace and from 1770 midshipmen wore one epaulet.

In 1776 the uniform was changed again to a coat with red collar, red cuffs, red waistcoat and red trousers. The senior midshipmen wore an epaulet on each shoulder.

For economical reasons red waistcoats and trousers were only worn till 1787, when they were replaces by white ones, which were found to be easier to clean, but already in 1792 permission was given to use waistcoat and trousers of blue cloth for daily wear.

From the year 1797 it is known that midshipmen wore a special uniform consisting of a short jacket, blue and white striped trousers and a tall, black hat for use onboard (frigate uniform).

The bandoleer, still used by the midshipmen today, was introduced in 1800. It is of black leather adorned with an anchor without crown.

Since 1701 the midshipmen had worn a rapier, but this was replaced by an ivory-gripped sword in 1801.

In 1802 the »Sunday best« clothes were changed to a blue coat with lapels with gold-margined buttonholes, white waistcoat and white pantaloons. Senior midshipmen were allowed one epaulet on the left shoulder.

The financial difficulties during the war against England 1807-14 caused certain simplifications to be made to naval uniforms in 1812. Thus the midshipmen should wear a blue coat with red collar, the latter having two gold-embroidered buttonholes on each side. Furthermore a white waistcoat and blue pantaloons.

In 1825 long trousers were substituted for the close-fitting pantaloons.

In order to keep midshipmen's uniforms up-to-date it was permitted in 1841 to wear a cap like officers' caps and in the following year the black cockade was replaced by the red/white cockade, still used in the Royal Danish Navy.

For several years - at least since 1829 - the midshipmen had worn a dirk, though not a regulation one. However, in 1848 a regulation pattern was authorized, the one worn ever since with a white grip and brass scabbard.

When Brandebourgs (gold twist) were introduced as shoulder distinctions on the frock-coat in 1849, senior midshipmen were permitted to wear one of those on the right shoulder.

Only two years afterwards, in 1851, the uniform was changed again as the coat went out of use and the frigate uniform was authorized for wear ashore also. At the same time swords ceased to be worn, whereafter midshipmen have worn the dirk only.

From 1871 a jacket was worn with a narrow stripe of gold lace on the sleeve and a crowned anchor on the collar, the latter being a special badge for the midshipmen ever since.

Senior midshipmen wore a rosette above the sleeve lace form 1882, but this was replaced by a curl in 1922. These distinctions were used till 1951 when midshipmen got yellow chevrons on the upper arm.

The Engineering Branch

The first steamship was bought for the Royal Danish Navy in 1824, but regular engineers were not employed until 1843; their uniform was that of a petty officer of the artificer's division.

In 1851 a special engineering branch was formed. The engineers wore a frock-coat without distinctions and a gold-braided cap.

From 1858 the engineers were uniformed as artificers again. They had a blue coat with stand-up collar and around the collar and cuffs double stripes of gold braid with a strip of red distinction cloth between. A cocked hat and a sword, was also worn.

In 1871 the frock-coat of naval officers was authorized for engineers, but with silver sleeve distinctions and without curl on the upper sleeve; between the stripes they had crimson branch colour. Petty officers wore 3 red stripes round the lower sleeve with silver rosettes above.

In 1882 engineers were allowed to wear full dress uniform as for naval officers, but with crimson collar and cuffs (as opposed to the bright red colour of the naval officers). They were distinguished on the epaulettes by a crimson stripe. Sleeve distinctions were gold braid with crimson branch colour between and a branch badge above: an anchor and a screw crossed.

Engineers were uniformed as warrant officers from 1922. Full dress was abolished and the branch colour was changed to purple.

From 1932 this was changed to crimson again and engineers were rated as officers (E).

By the Defence Act of 1951 engineering officers were allowed a curl on the upper stripe on the sleeve and the branch badge was abolished.

In 1970 branch colours were abolished too.

The Naval Supply Corps

In 1868 the Naval Supply Corps was established and in 1871 uniforms for the personnel were authorized.

For the paymasters uniforms like those of naval officers were introduced, but with silver braid on the sleeves, no curl and light blue branch colour. Petty officers wore 3 rings of light blue woolen braid around the lower sleeve.

Silver braid was changed to gold braid in 1875.

By the new dress regulations of 1882 the paymasters were given a full dress uniform like naval officers, but with light blue collar and cuffs. They were distinguished on the epaulets by a light blue stripe of silk.

In 1909 a branch badge was introduced being an anchor and a staff of Mercury crossed. The badge was worn above the gold braid.

Following the Navy Act of 1922 paymasters were uniformed like warrant officers. The senior rank wore $2\frac{1}{2}$ stripes of gold braid on the lower sleeve and the branch colour was changed from light blue to white.

From 1932 paymasters were rated as officers (S) and allowed to wear a naval officer's uniform, but with branch badge and colour.

In 1951 the branch badge was abolished and paymasters were allowed a curl on the upper stripe.

In 1970 branch colours were abolished.

The Medical Branch

The first uniforms for physicians and surgeons (in the following called surgeons) were authorized in 1798, but only for those permanently employed in the Navy. Seagoing surgeons, who were only temporarily appointed, were not dressed in uniform until 1802.

The above mentioned uniform from 1798 was a blue coat with white lining and collar and cuffs of black velvet, in the case of the senior rank with gold lace round the edges.

In 1813 surgeons were allowed sleeve distinctions not unlike those of naval officers, getting golden rosettes in the centre of which was a piece of black cloth.

From 1823 the senior rank of surgeons was allowed a gold-embroidered bow on collar and cuffs, while the other ranks kept their sleeve distinctions. However, in 1824 sleeve distinctions for the most junior ranks went out of use and instead they were given gold lace round the edges of collar and cuffs.

Those surgeons appointed yearly to the ships were allowed a frock-coat in 1849, of the same pattern as decreed for naval officers, a staff of Aesculapius was attached to the collar.

In 1860 the uniform of the medical branch was altered again, as the collar and cuffs should be embellished with gold-embroidery, consisting of a vine and a staff of Aesculapius.

In 1871 sleeve distinctions came into use as for naval officers, but without curl on the upper stripe. However, strips of scarlet distinction cloth (branch colour) were put between the stripes and from 1882 a branch badge of a staff of Aesculapius and an anchor crossed was worn above the stripes.

This badge was abolished in 1951 and like naval officers surgeons were allowed a curl on the upper stripe.

Civilian Personnel

Civilian members of the Board of Admiralty

On the Board of Admiralty there were naval officers as well as civilians.

For the civilians a uniform was introduced in 1801, being a coat with gold-embroidered collar and cuffs. From 1841 the civilian members wore epaulets with 2 crossed anchors. The title was abolished in 1848 when the Ministry of Naval Affairs was established.

Civilian member extraordinary of the Board of Admiralty.

This title was introduced in 1789 and in 1802 a uniform was authorized for the office. It was a blue coat with blue lapels and cuffs. Epaulettes without devices.

In 1812 sleeve distinctions were authorized, but they were replaced by gold-embroidery on collar and cuffs in 1823.

The title became extinct in 1841.

Instructors at the Naval College

Instructors at the Naval College were given a uniform in 1805. It was a blue coat with red collar and cuffs which were gold-laced along the edges.

The uniform was abolished in 1869.

Director of Naval Accountancy

In 1882 the Director of Naval Accountancy was given a uniform, namely a coat with gold-embroidery on collar and cuffs.

The uniform was abolished in 1909.

Judge Advocates

Judge advocates have been attached to the Navy since 1748, but like surgeons they were not allowed to wear uniform at first.

In 1804 the judge advocate general was given a blue coat with blue lapels and civilian epaulets. A year later a uniform was authorized for the judge advocate at the Naval College consisting of a blue coat with red collar, red cuffs and civilian epaulets.

In 1812 epaulets disappeared and the judge advocate general was given sleeve distinctions as a captain with a golden chevron and 3 rosettes, in the center of which there was a piece of blue cloth.

In 1823 the judge advocate general got a gold-embroidered bow and a narrow gold braid on collar and cuffs. The 1st class judge advocate had two stripes of gold braid around collar and cuffs.

In 1851 the uniform of the judge advocate general was changed again, as he should wear a captain's epaulets apart from the in 1823 introduced gold-embroidery.

Finally, in 1860, new uniforms were introduced for judge advocates. They now had gold-embroidery on collar and cuffs consisting of curved bows and gold braid along the edges, the judge advocate general also having a narrow oak-leaf embroidery. In 1868 a joint navy/army corps of judge advocates was formed and judge advocates were no longer mentioned in naval dress regulations.

Chaplains

Chaplains have served in H.D.M. ships since the 17th Century, but a chaplain's uniform was not introduced till 1950. They now wear officers' uniform, but instead of gold lace distinctions they wear a gold-embroidered cross on the lower sleeve.

Ratings (conscripts excepted) and Artificers. 1688-1856

The first dress regulations for ratings (conscripts excepted) were issued in 1688 when it was stated, that each man should receive a coat of cloth and a hat every second year and a suit of canvas every year. In 1719 the ratings were divided into 6 divisions and from 1722 originate the first dress regulations proper for this personnel and for the artificers.

Their clothes were to consist of a grey jacket, trousers and hat. Collars and cuffs were coloured differently to distinguish between the men of the six divisions.

Between 1722 and 1739 (exact year unknown) the grey uniform was replaced by a brown one, but a blue one was introduced in 1752.

From 1792 the appearance of the uniform was changed so that petty officers were dressed in a coat with an upright collar and a gold epaulette without bullions on the right shoulder. The seamen were dressed in a short jacket.

In 1816 the organisation of the petty officers and men was reformed when they were divided into two divisions. 1st division, comprising the seagoing personnel, was organized in an artillery branch and a seamen's branch. 2nd division consisted of the artificers. As for the 1st division personnel of both branches was known by a branch badge on their hat, two crossed guns for the artillery branch and an anchor for the seamen's.

Within the two divisions corresponding ranks were uniformed alike and the various ranks were distinguished partly by the nature of their overcoat, partly by the appearance of the trousers and the hats. Petty officers of the 1st division were armed with a sword worn from a waistbelt.

In 1842 a red, white-edged cockade was introduced instead of the black one, which had been worn on the hats so far, just as it was introduced for other categories of naval personnel. A year later new dress regulations for the divisions were issued. New branch badges were introduced hereby, to be worn on the collar, and also sleeve distinctions for the junior ranks of the ratings. The branch badges were:

Artillery branch a grenade
Seamen's branch an anchor
Artificers' branch crossed axe and hammer

and the sleeve distinctions were a chevron or half a chevron.

In 1846 petty officers of the 2nd division were given the so-called Holstein sword, a sword with a half-basket hilt with two bars on the outside.

In 1856 the organisation was altered. The divisions were dissolved and the personnel divided into artillery, seamen's and artificers' branches, all wearing a coat with an upright collar on which there was a branch badge as follows:

Artillery branch crossed gun and anchor
Seamen's branch 2 crossed anchors
Artificers' branch crossed axe, hammer and square.

At the same time sleeve distinctions were introduced for these ranks, consisting of yellow chevrons and rosettes. The senior rank of petty officers thus had 3 chevrons surmounted by 2 rosettes. For the artificers' branch the sleeve distinction was red woolen braid around the lower sleeve.

A new pattern of sword was introduced in 1856 for petty officers of the artillery and seamen's branches. On the guard it had a crowned anchor and it was worn from a shoulder belt.

Petty Officers, Warrant Officers and others 1856-1970

A special badge of distinction for petty officers of the artillery branch was introduced in 1861. It consisted of a braid of gold lace, worn diagonally on the left upper sleeve.

In 1865 the appearance of the uniforms for petty officers was changed. The senior rank should now wear Brandebourgs on the shoulders, whereas the remainder kept the sleeve distinctions with chevrons on their lower sleeve, introduced previously.

In 1880 a new branch, the mine branch, was created, the petty officers of which were given gold braid around the lower sleeve surmounted by a branch badge, consisting of a crossed anchor and torpedo above a mine.

The former petty officers were replaced by a new category of officers called warrant officers in 1922. Their distinctions were rings of gold braid surmounted by a branch badge.

In 1932 a new category of petty officers (called »kvartermestre«) was created, who got short pieces of gold braid (9 cm) on the lower sleeve together with a branch badge.

By the Defence Act of 1951 a new category, officers special branch, replaced warrant officers and part of the formerly mentioned »kvartermestre«. They wore gold braid as naval officers, but with an embroidered anchor in the curl. The anchor was abolished in 1970.

Able-bodied Seamen. 1856-1970

Pea-jackets were introduced for able-bodied seamen in 1863 to replace the double-breasted greatcoat introduced in 1856. On the lower sleeve of the pea-jacket was a yellow chevron and the men wore a round, lacquered hat with a cap ribbon bearing the inscription: MARINE ARTILLERI.

From 1868 the use of able-bodied seamen in the Royal Danish Navy was discontinued, to be resumed in 1909.

They were then uniformed as conscripts, but with yellow chevrons on their upper sleeves.

Conscripts

Conscripts, called up from the population of sea-ports and along the coasts, had to supply their own outfit and as to particular colours or a certain cut there were no orders originally.

In 1677 they were ordered to bring along 1 suit of canvas, 1 good coat of cloth, 3 shirts, 3 pairs of stockings and 2 pairs of shoes.

In 1789 it was stated which articles of clothing conscripts had to possess when going to sea.

As they often brought along only the clothes they were actually wearing, it was arranged that they could buy the most necessary articles of clothing for a cut of their pay.

From 1838 new regulations were issued regarding the articles of clothing that every man must bring along and at the same time the Admiralty tried to maintain some uniformity, as it was now stated, that jackets, trousers and hat »should preferably be blue«.

Shortly after 1840 cap ribbons inscribed with the ships names were introduced as were red/white cockades. Until 1909 the cap ribbon was worn with the loose ends hanging down the neck. At first the cockade was put at the front of the cap, but it appears to have been moved to the right side of the cap at about 1860. On the cap there was a blue pompon, which fell out of use shortly after 1860.

For the conscripts of the naval base guard at Copenhagen a uniform was authorized in 1862. It consisted of pea-jacket, trousers and frock, the latter having blue collar and blue cuffs edged with three white lines. They also wore a round lacquered hat, which went out of use in 1871.

In 1870 dress regulations were issued for all conscripts including sea-going personnel. They were now dressed in a jumper, trousers, shirts, white-striped collar, a cap with cap-ribbon and also a black neck handkerchief. From this year the outfit was issued to the conscripts from naval stores.

White cap covers were introduced in 1883. Until 1909 they had a blue star in the middle of the crown.

Pictures of Uniforms

Pictures are most important means of help when studying uniforms, not only paintings, prints and photographs, but also the official drawings, which in some cases accompanied the recommendations from the Admiralty to the King regarding changes in uniform.

In the case of paintings and prints a certain measure of criticism must be applied, however, as their value as sources to the history of uniforms in some cases may be questionable. Paintings may be made several years after the event depicted and the painter may have had no knowledge of the appearance of the uniform on the occasion in question.

Dating a portrait of a person, and thereby also the uniform shown, from decorations, worn by the person in question, cannot always be done with certainty. Sometimes such decorations may have been painted on the portrait several years after its manufacture. For that reason it may occur that the uniform depicted was no longer the regulation one, when the decoration was added.

Many prints are beautifully hand-coloured, but also in these cases one has to be prepared for errors. For example two copies of the same print may be differently coloured. Thus a person in one of the prints may have only one stripe of gold lace instead of the two regulation ones.

Noter

Indledning

1. 1563 fik Erik Hansen som skibshøvedsmand 1 hofklædning, Sylvester Francke fik 1566 som skibshøvedsmand 2 hofklædninger og 1578 fik Lauritz Kruse som Holmens admiral 3 hofklædninger. (H. D. Lind: Fra Kong Fred. IIs Tid).
2. H. D. Lind: Chr. IV og hans Mænd på Bremerholm, pag. 83.
3. Admiralitetets kopibog 1704, pag. 873.
4. Wleugels Samlinger til søkrigens historie under Fred. IV (Ny kgl. Samling 1090 d).
5. 1679 udstedtes den første forordning om indrullering (langt op i tiden benævnt enrollering). Den fornyedes 1704, men fik sin endelige udformning i årene 1739-41. Danmark og Norge inddeltes i indrulleringsdistrikter, hvis søfarende beboere var forpligtet til at gøre orlogstjeneste, når dette krævedes.
6. H. D. Lind: Kong Frederik den Tredies Sømagt, pag. 217.
7. Admiralitetets kopibog.
8. H. D. Lind: Kong Fred. IIIs Sømagt, pag. 298.
9. H. D. Lind: Fra Kong Fred. IIs Tid, pag. 172.
10. H. D. Lind: Chr. IV og hans Mænd på Bremerholm, pag. 6.
11. C. F. Bricka og J. A. Fredericia: Kong Chr. IVs egenhændige Breve III, nr. 285 og 307.

Søofficerer

1. 1727 ændredes farverne på krave og opslag (se afsnittet: Divisionerne og Håndværksstokken).
2. instruks for divisionerne (Admiralitetets kgl. resolutioner 2 apr 1732).
3. undermundering er vest og benklæder.
4. Admiralitetets kopibog 1746, 8 aug
5. officersgraderne omfattede admiral, viceadmiral, schoutbynacht, kommandør, kommandørkaptajn, kaptajn, kaptajnløjtnant, premierløjtnant og sekondløjtnant. De tre øverste klasser benævntes også flagmænd, da de førte flag som kommandotegn. 1771 ændredes titlen schoutbynacht til kontreadmiral.
6. G. L. Baden: Kong Frederik V's Regerings Aarbog (1832).
7. en tilsvarende tegning, ligeledes udført af J. J. Bruun 1757 ejes af Søe-Lieutenant-Selskabet. (I Honnens de Lichtenberg: Fortegnelse over Malerier og historiske Effekter i Søofficersforeningens Lokaler (1954) er fejlagtig angivet, at tegningen er udført 1751 af en ukendt kunstner J. J. Bart...).
8. Essington var Englænder og leder af Klædemanufakturet på Christianshavn (C. Bruun: København II, pag 728).
9. Admiralitetets registerbog over kgl. missiver 1768-70, 17 feb 1768.
10. hverken tegning eller epaulet er bevaret.
11. Admiralitetets kopibog 1778, 27 nov.
12. kantiller, frynser af guldtrækkerarbejde.
13. hvornår sort kokarde er indført kan ikke afgøres med sikkerhed. Den findes i forbindelse med uniform fra 1755 (fig. 2), men går muligvis længere tilbage. Kadetter bar sort kokarde 1721.
14. på Rosenborg findes et maleri af Christian VII i samme uniform (kun brystbillede) malet 1794.
15. rabatter, opslag på uniformskjole.

16. pantalons, snævre tætsluttende benklæder, der gik ned i støvlerne.
17. kordon, guldsnore i hjørnerne af trekantet hat.
18. krampe, spænde af guldtrækkerarbejde til at fæste skyggen på trekantet hat.
19. skr. fra chefen for Søkadetakademiet af 26 okt 1801 (Gen. Kommis. indk.skr.1801, nr. 3888).
20. sparre, vinkel af guldtresse eller uldsnor.
21. J. H. Schultz: Den da. Marine 1814-48, Orlogsfarten II, pag. 447.
22. vistnok forfattet af dav. kapt.løjtn., senere marineminister, Steen Andersen Bille.
23. Holger Jacobsen: Marinens vagtdolke (Våbenhist. årbøger 1953, pag. 107).
24. Brandebourgs, skulderdistinktioner af guldsnore.
25. taske, en udvendig lomme med klap over.
26. E. Borg: Gerners medaille - Kongens æressabel (Tidsskr. f. Søvæsen 1967).
27. Søartilleriets kopibog 1849.
28. passepoil, smal kant af kulørt tøj.
29. bortfaldt 1909.
30. havelock, kappe med slag og uden ærmer opkaldt efter den eng. general H. (død 1857).
31. adjudanter hos Marineministeren havde båret adjudantsnor fra 1871.
32. graden kommandørkaptajn havde tidl. været anvendt i perioden 1700-1858, kaptajnløjtnant 1678-1868.
33. orlogskaptajnsgraden tidl. anvendt i perioden 1858-68, men omfattede da tidl. kommandører, kommandørkapt. og kaptajner.
34. graden søløjtnant af 2. grad var i 1962 bortfaldet for søofficerernes vedkommende.

Generaladjudanter

1. vedr. generaladjudantembedets historie og indehavere se E. Borg: Jagtkaptajn og generaladjudant. (Tidsskrift f. Søvæsen 1966).
2. jour, vagttjeneste ved hoffet.
3. Admiralitets kopibog 1785, 29 aug.
4. kongens adjudanter af Søværnet oppebar indtil 1951 et beløb (hestepenge) beregnet til anskaffelse af rideudstyr og foder til en hest.
5. de for øvrige officerer i 1802 (guldbroderi på benklæder) og 1806 (sabelgehæng) indførte uniformsændringer omfattede også generaladjudanter.
6. det nøjagtige tidspunkt for denne distinktions indførelse kan ikke opgives, men den afbildes i Husher: Samling af danske militaire uniformer (1858).

Månedsløjtnanter og reserveofficerer

1. Admiralitetets kopibog 1800, 19 aug.
2. O. Lütken: De danske på Schelden 1809-13.
3. Admiralitetets kopibog 1812.
4. det særlige mærke for kystoff. indførtes 1934.

Kadetter

1. Morgen-Post 1793, nr. 30.
2. de ældste kadetter benævntes kadetunderofficerer. Titlen bortfaldt 1869.
3. Søkadetakademiet, udg. breve 1771, 21 aug.
4. hvornår de i 1755 indførte sløjfer er bortfaldet og erstattet af galoner, kan ikke siges, muligvis 1770.

5. Commis. Coll. indk. s. 1797, nr. 2031.
6. Commis. Coll. indk. s. 1801, nr. 3888.
7. Jørgen Næsted, sværdfeger i Kbhvn., født ca. 1743, død 1827 (H. D. Schepelern: Københavnske Sværdfegere i tre Århundreder 1957).
8. regning fra Næsted, dat. 4 aug 1802. (Søkadetakademiet udg. skr. 1797-1810).
9. se E. Borg: Søetatens kadetsabler, huggerter og skibssabler (Våbenhist. Årbøger XVIII, 1972).
10. Admiralitetskontorets forestillingsprotokol 1812, 31 aug.
11. sekondløjtnants epauletter ændredes 1841 til epaulet med tynde kantiller og kadetunderofficerernes tilsvarende.
12. denne tegning dateres visse steder til 1822. Kadetten til venstre er i lange benklæder, indført 1825, hvorfor tegningen er efter dette år.
13. i kommandør O. A. K. Wildes erindringer: Fra før jeg blev Løjtnant, nævnes, at der til fregatuniformen i hans kadettid, ca. 1822, hørte dolk i skuldergehæng (pag. 7). I Holger Jacobsen: Marinens Vagtdolke (Våbenhistoriske Årbøger VII b, 1953) anføres fejlagtig, at kadetterne reglementeredes med dolk 1822.
    En reglementeret dolk indførtes først 1848 (se nedenfor).
14. Søkadetakademiet udg. breve 1848-51.
15. den første officielle tilkendegivelse af, at kadetter bar dolk, findes i Calender for den kgl. Søetat 1850. Dolk skulle bæres til daglig uniform, kårde til galla.
16. betegnelsen ingeniørelev ændredes 1916 til ingeniørkadet.
17. indført 1903.

Maskinkorps

1. vedr. Maskinkorpsets historie, se B. W. Jordening: Håndbog for Eleverne i Skolen for Skibbygning og Maskinvæsenet (1894) og Kaj Lund: Damp kl. 5 (1959).
2. 1 sep 1858 indordnedes maskinpersonellet i Håndværkerkorpset som dettes 5. afdeling.
3. overmaskinmester var William Wain (senere direktør for Burmeister og Wain), der havde titel af maskininspektør.
4. ved kgl. resol. af 2 maj 1858 ændredes maskinassistenter til maskinmestersvende.

Intendanturkorps

1. Ved lov om Søværnets ordning 1880 ændredes korpsets navn til Søværnets Intendantur. Reserveintendant ændredes til skibsintendant og underintendant til underskibsintendant.
2. Ved lov om Søværnets ordning 1909 ændredes Søværnets Intendantur til Intendanturkorpset.
3. merkurstav, stav foroven forsynet med en merkurhat.
4. proviantkvartermester ændredes 1937 til intendanturkvartermester.
5. Ved lov om søværnets ordning 1950 oprettedes Forsvarets Intendanturkorps, fælles for alle 3 værn, men med bibeholdelse af hvert værns særlige uniformer.

Lægekorps

1. 1812 fik divisionskirurger efter 6 års tjeneste rang som kaptajnløjtnanter.
2. I de i Calender for Søetaten 1824 optagne uniformsbestemmelser anføres for over-

læger, at de bærer guldbroderi om krave og opslag, men intet om ærmedistinktion. Fra ca. 1820 anvendes titlen overlæge i Søetaten, men det fremgår ikke, hvad denne titel indebærer. I Hof- og Statskalender 1821 anføres H. C. Hahn både som stabschirurg, divisionschirurg og overlæge.

3. Parolbefaling af 25 nov 1833.
4. Ved parolbefaling af 21 mar 1836 fik også reservekirurger tilladelse til at anlægge civilt felttegn (guld med kærne af blå silke).
5. æskulapstav, stav hvorom der snor sig en slange. Var symbol for lægekunstens gud, Æskulap.
6. Ved lov om Søværnets ordning af 28 maj 1880 ophævedes det fælles lægekorps, og hvert værn fik igen eget lægekorps. Ved samme lejlighed afløstes titlen korpslæge af skibslæge.

Auditører

1. civile epauletter var af guldtrækkerarbejde med kantiller og to løsthængende kvaster.
2. 1851 nedlagdes embedet som auditør ved Kadetkorpset.

Divisionerne og Håndværksstokken 1688-1856

1. Generalkommissariatet, kgl. resolutioner.
2. Morgen-Post nr. 30, 1793.
3. divisionsordningen ophørte 1856.
4. tømmermænd, matroser, tamburer og drenge var menige, de øvrige underofficerer.
5. 1739 blev de 3 artillerikompagnier indordnet i divisionerne, idet dog hvert kompagni forblev samlet.
   1754 fordeltes artillerifolkene til de enkelte kompagnier i divisionerne.
   1774 formeredes søartilleristerne i et kompagni ved hver division.
   1816 oprettedes Artillerikorpset omfattende alt artilleripersonel.
6. bøsseskytter og lærlinge var menige, de øvrige underofficerer. 1771 ændredes benævnelserne på Søartilleriets personel
   overarkelimester til overkanoner
   underarkelimester til kanoner
   konstabel til underkanoner
   bøsseskytte til konstabel
7. dette reglement blev trykt 1729.
8. paille, strågul.
9. Admiralitetets kopibog 1721, 23 dec.
10. Admiralitetets registerbog over kgl. missiver 1725, 26 mar.
11. Tidsskrift for Søvæsen 1922, pag. 243.
12. sergenterne havde opsyn med kompagniets mandskab.
13. den årlige lønning for Holmens chef androg 2208 rdl. og for divisionscheferne 1848 rdl.
14. 4 dept. indk. sager 1798, nr. 31.
15. 4 dept. indk. sager 1798, nr. 70.
16. der er ikke fundet nogen tidligere bestemmelse om, at overkanonerer skulle bære gule benklæder, trekantet hat og sabel.
17. Holmens Hæderstegns historie, se Bendix Thostrup: Holmens Hæderstegn (Tidsskrift for Søvæsen 1943).
18. Det fremgår af Organisationskommissionens forhandlingsprotokoller (protokol 1, pag 137), at overkanonerer og højbådsmænd indtil 1812 bar sølvfelttegn. Hvornår dette felttegn er indført synes ikke at fremgå af arkivalierne.

19. Artilleri- og Matroskorpsene oprettet 22 jan 1816.
20. 1751 oprettedes ved Søartilleriet 3 pladser som fyrværkere. Chargen ophævet 1842.
21. løber, assisterede sergenten i hans forretninger.
22. jaket, en kjole med korte skøder.
23. tegningerne var oprindelig udarbejdet som bilag til de i 1812 og 1813 godkendte bestemmelser. For 1. divisions vedk. er de derefter forsynet med påtegning, om de ved kgl. resol. af 23 aug 1812 indførte ændringer. Tegningerne er som følge heraf ikke helt i overensstemmelse med munderingsreglementet af 1816.
24. Ved kgl. resol. af 3 jul 1842 fik skipperne i Matroskorpset rang i 9. kl. nr. 3 og tilladelse til at bære samme felttegn som mestre, af guld med gul silke.
25. bødkere, billedhuggere, snedkere, drejere og smede.
26. Overekvipagemesterens kopibog A/1846, nr. 38.
27. Overekvipagemesterens kopibog A/1846, nr. 56.
28. Søartilleriets kopibog 1846, 11 feb.
29. Sabelbevæbningen for de 2 divisioner blev derefter:

1. div.	overkanoner, højbådsmand, kanoner, skibmand	Løvehovedsabel, livgehæng
	underkanoner, bådsmandsmath, overkonstabel, kvartermester, menige af korpsene	Løvehovedsabel, skuldergehæng
	sergenter	holstensk sabel, livgehæng
	løbere	holstensk sabel, skuldergehæng
2. div.	kvartermænd, formænd	holstensk sabel, livgehæng
	håndværkere, 1. og 2. kl.	holstensk sabel, skuldergehæng

Vedr. de to sablers historie se:
E. Borg: Søetatens korpssabler i 1800-tallet (Våb. hist. Årb. XVII, pag. 101) og
E. Borg: Stralsundsablen eller den holstenske sabel (Våb. hist. Årb. XIX, pag. 53).
30. Da tegningen var bilag til divisionskvartermestrenes ansøgning, viser den epauletter med franjer. Disse blev som anført ændret til kontraepauletter.
31. Ved nyordningen 1856 ændredes benævnelsen overekvipagemester til chef for Orlogsværftet.
32. Sergenterne blev ansat som overbetjente, og løberne som betjente i det nyoprettede politikorps for Nyboder.

Underofficerer, dæksofficerer, materielmestre, kvartermestre, specialofficerer m.fl. 1856-1970

1. 15 sep 1861 bortfaldt mundering for menige håndværkere.
2. Søartilleriets kopibog 1855, 5 dec. Vedr. sablens udseende se E. Borg: Søetatens korpssabler i 1800-tallet (Våb. hist. Årb. XVII, pag. 106).
3. Johan Herazcek, sværdfeger i København (A. D. Schepelern: Københavnske Sværdfegere i tre Aarhundreder, 1957).

4. 1875 forandredes de uniformsdele, der var forsølvede til forgyldte.
5. Ved Søværnsloven af 1880 ændredes titlen søtøjhusløjtnant til tøjhusløjtnant og skipper til værftsløjtnant.
6. 1889 ændredes ærmedistinktionen til 2 galoner à ½ tommes bredde. Epauletterne fik tynde kantiller.
7. 1919 ophørte kvartermænd og formænd at bære uniform, idet de overgik til civile stillinger som værkstedsformænd og værkførere.
8. Indenfor de 3 dæksofficersgrader anvendtes titlerne artillerimester, søminemester og proviantmester.
9. Disse sparrer bortfaldt 1934, hvorefter alle kvartermestre fik korte guldgaloner.
10. 1937 fik underkvartermestre, der tidl. havde været midl. befalingsmænd langtrøje i stedet for bosseronne.

Indrullerede og værnepligtige

1. Til at udarbejde nye reglementer for flåden nedsattes 1773 en Takkelage- og Reglerings-kommission.
2. Dette inventar omfattede køjer, madrasser med krølhår, lagner, tæpper og randsler (firkantet kasse overtrukket med sejldug til opbevaring af beklædningen).
3. Frederik V.s. Søe-Krigs-Artikels Brev, 2. oplag (1810), anhang 12, dat. 28 mar 1794.
4. Kommandør C. F. Maegaards Erindringer (Under Dannebrog 1969).
5. FØR & NU, supplementsbind, pag. 85 (1924).
6. Krave med 3 hvide striber anvendtes i den eng. marine fra slutn. af 1830-erne, men reglementeredes først 1857. Det drøftedes i øvrigt i Admiralitetet, i forbindelse med indførelsen, om der skulle være 2 eller 3 striber - også et tegn på, at ingen satte dem i forbindelse med Nelson.

Uniformsbilleder

1. Gerhard Ludvig Lahde, kobberstikker født 1765 i Bremen, død 1833 i København. Kom til København 1787.
2. Johannes Senn, maler og kobberstikker født 1780 i Schweiz, død 1861 s.s. Opholdt sig i Danmark 1804-19.
3. Ludvig Joseph Flamand, forfatter født 1800 i København, død 1879 s.s.
4. På billedet mangler portrætter af 2 chefer: premierløjtnant P. C. Lillienskiold og sekondløjtnant S. S. Sommerfeldt.
5. Hans Christian Hyllested, tegner født 1794 i København, død 1838 i Hamburg.
6. Theodor Gotthard Ferdinand Wilhelm Husher, premierløjtnant i Landetaten født 1826, død efter 1864.
7. Christian Peter Jonas Haas, kobberstikker født 1756 i København, 1786 bosat sig i Berlin.
8. Peter Cramer, teatermaler født 1726 i København, død 1782 s.s.
9. Wilhelm Heinrich Mouritz Heuer, kobberstikker født 1786 i Mecklenburg, død efter 1856.
10. Jacob Rieter, kobberstikker født 1758 i Schweiz, død 1823 s.s. Opholdt sig i Danmark ca. 1797-1806.
11. Christoffer Wilhelm Eckersberg, maler født 1783 på Als, død 1853 i København.
12. Denne tegning dateres visse steder fejlagtigt til 1822.
13. Lars Christian Volmer Bruun, teatermaler og korregissør født 1794 i København, død 1877 s.s.

14. Adresseavisen 11 apr 1837.
15. Et eksemplar af varianten i forfatterens samling gengiver den trekantede hat set fra venstre, hvorfor den fremtræder uden stjernekrampe.
16. Hvide pantalons for generaladjudanter blev ligesom for admiraler afskaffet 1834. Men da dette blad ligesom bladet med admiraler er udsendt 1832, har det været korrekt, da det blev udgivet. En variant af dette blad med lange benklæder er ikke fundet.
17. En variant af dette blad findes med blå benklæder.
18. Niels Simonsen, maler født 1807 i København, død 1885 på Frederiksberg.
19. Adolf Kittendorff, lithograf, født 1820 i København, død 1902 på Frederiksberg.
20. 1842 indførtes for det personel, der bar rund hue en rød kokarde med hvidt kors. Men allerede samme år ændredes kokarden til den endnu anvendte røde med hvid kant. En eventuel restbeholdning med hvidt kors kan have været anvendt under krigen til det ekstra indkaldte mandskab.
21. Emil Ditlev Bærentzen, maler, lithograf, født 1799 i København, død 1868 s.s. Grundlagde 1838 Em. Bærentzen & Co. lithografiske Institut. Nedlagt 1874.
22. Flagmasten stod 1858 på det nordøstlige hjørne af Sixtus, men er på tegningen anbragt på det vestlige hjørne, hvortil den først flyttedes 1938.
23. Tegningen angives at skulle forestille en auditør, men de eksemplarer af tegningen, som forfatteren har undersøgt, viser alle en overauditør med 2 guldtresser om krave og opslag.
24. Christian Theodor Bergh, lithograf, født 1830 i København, død 1907 på Frederiksberg. Grundlagde 1854 Th. Bergh's lithografiske Institut. Nedlagt 1895.
25. Finkenet: opbygning på dækket i borde, hvor mandskabets køjer opbevaredes om dagen.
26. Gustav Brock, maler, født 1849 i København, død 1887 i Sverige.
27. Weilbach's Kunstnerleksikon anfører, at der udkom 8 tavler. I Det kgl. Biblioteks eksemplar af tegningerne findes 9 stk.
28. Originalen til denne findes i Marinestaben. På Orlogsmuseet findes originalerne til de utrykte maritime tegninger.
29. I 1875 indførtes vagtskilte til brug for de faste poster om bord. Skiltene var forsynet med tekst, der angav den pågældendes bestilling, f.eks. vagtchef, ordonnans, batterivagt m.v. Skiltene anvendtes indtil 1. Verdenskrigs begyndelse.
30. Rasmus Christiansen, maler, født 1863 i Bjertrup, død 1940 i København.

Register

Adjudant hos kongen/dronningen 33, 85, 212
Adjudantsnor 82
Admiral 20, 23, 24, 25, 27, 29, 31, 33, 37, 39, 48, 54, 62, 79, 207, 212, 213, 214
Admiralitetskommissær 127, 207
Agraf 33, 125
Artillerikompagni 138, 139, 141, 142
Artillerikorps 151, 172, 173, 177, 182
Auditører 133, 211
Auditør ved Søkadetkorpset, se auditører

Bandoler (skuldergehæng), se gehæng
Bartskærer, se Lægekorps
Beenfeldt, U. F., maler 18
Befalingsmænd, midlertidige 184
Benklæder, blå 42, 72, 95, 102, 192
Benklæder, blå- og hvidstribede 95, 164
Benklæder, grå 89, 150, 151
Benklæder, hvide 29, 31, 48, 70, 94
Benklæder, røde 17, 19, 20, 22, 94
Benklæder, sorte 25, 94
Benklæder, se tillige pantalons
Bergh, Th., lithograf 103, 174, 193, 212
Betjent 212, 214
Bille, Steen Andersen, admiral 198
Bille, Steen Andersen, viceadmiral, marineminister 42
Billedhugger 138, 151
Bluse, se bosseronne
Bolteslager 161
Borgerskabet 117
Bosseronne 189, 194, 197
Brandebourg 54, 55, 60, 62, 103, 111, 122, 176, 177, 202, 210
Brandmand 215
Britze, Johs., kobberstikker 199
Brock, Gustav, maler 69, 132, 213
Bruun, Chr. V., teatermaler 53, 121, 129, 135, 165, 206
Bruun, J. J., maler 21
Bærentzen, Em. og Co., lithografisk institut 210, 213
Bødker 151
Bøsseskytte 138
Bådebygger 138, 151
Bådsmand 176, 177
Bådsmandsbukser 14
Bådsmandshat 14, 137
Bådsmandsmath 151, 156, 176
Bådsmandspibe 97

Chaluproer 194
Christiansen, Rasmus, tegner 75, 183, 214
Civil påklædning 19, 40
Cramer, Peter, kobberstikker 203

Dampmaskinassistent, se Maskinkorps
Dampmaskinmester, se Maskinkorps
Deputeret, civil 125, 202, 205
Dichman, informator 95
Divisionerne 17, 137, 140, 141, 142, 147, 172
Divisionschef 19, 138, 142

Divisionskirurg, se Lægekorps
Divisionskvartermester 114, 170
Dockum, C. v., kaptajn 103
Dokken, personel ved 151
Dolk 48, 55, 62, 70, 102, 103, 109, 122, 134, 203, 210, 213
Dreng 137
Dækskonstabel 189
Dæksofficer 112, 182
Dæksofficersassistent 182

Eckersberg, C. W., maler 198, 203
Elev på Søofficersskolen 106, 107
Epaulet .. 25, 27, 31, 37, 39, 40, 41, 46, 48, 51, 62, 68, 92, 93, 94, 99, 102, 124, 126, 127, 130, 133, 143, 145, 147, 164, 177, 179
Epauletstrop 48, 65, 68, 70, 72, 76
Essington, fabrikant 22

Fabriksafdelingen 72, 74, 76, 182
Fabrikmester 37, 64
Felttegn 19, 22, 33, 111, 117, 118, 119, 124, 125, 134, 150, 152, 164
Fenrik 188
Flagmand, se admiral
Flamand, L. J., forfatter 200
Flensborg, C. P., kommandørkaptajn 18, 19
Flinte 143
Flyveremblem 76
Flyverkadet 109
Flyverofficer 87
Flådens forplejningskorps, se Intendanturkorps
Fodtøj 192
Formand 138, 143, 169, 177, 179, 180, 182
Forplejningskorpset 62, 68
Frakkeuniform 48, 55, 62, 106, 111, 115, 122, 130, 167, 213
Fregatuniform 95, 101, 106
Fyrbøder, se Maskinkorps
Fyrværker 151, 153, 164

Gabel, C. C., viceadmiral 14
Galla 19, 20, 22, 24, 25, 33, 39, 54, 61, 62, 79, 90, 99, 111, 112, 114, 115, 122, 127, 130, 133, 134
Gehæng til dolk, livgehæng 55, 109, 134
Gehæng til dolk, skuldergehæng 109
Gehæng til kårde, livgehæng 111, 114, 130, 134, 152
Gehæng til kårde, skuldergehæng 89, 94
Gehæng til sabel, livgehæng 37, 40, 55, 72, 152, 169, 176, 177
Gehæng til sabel, skuldergehæng 37, 40, 97, 152, 169, 173
Generaladjudant 31, 80, 205, 207
Generalauditør, se tillige auditører 207
Gyldenløve, Ulrich Chr., generaladmiralløjtnant 89

Haas, Peter, kobberstikker 202
Halsbind 33
Halsklud 90, 93
Halstørklæde 93, 102
Halvgalla 65, 213, 214, 215
Handsker 55
Harras, perlestikker 22
Hat, blank, rund 167, 176, 177, 189, 194
Hat, høj, rund 95, 98, 110, 152, 167
Hat, rund 191
Hat, rundpuldet 143
Hat, trekantet .. 20, 24, 27, 33, 39, 55, 65, 90, 94, 102, 111, 112, 114, 115, 117, 127, 130, 141, 147, 152, 167

Hat, se tillige bådsmandshat
Hatteskilt 139, 142, 143, 151, 166, 167
Havelock 68, 72
Herazcek, J., sværdfeger 174
Heuer, Wilhelm, kobberstikker 203
Hofklædning 13
Holmens Hæderstegn 147, 150, 164, 168
Holmens kompagni 138
Hue, rund 178, 189, 192, 193, 194
Hue, ulden 192
Huebånd 110, 178, 192, 194
Hueemblem 62
Hueovertræk 68, 197
Husher, Th., premierløjtnant 59, 105, 123, 175, 202, 210
Hyllested, H. C., tegner 44, 45, 84, 120, 202, 205
Hæderstegnet for Slaget d. 2. April 1801 ..... 205, 208
Højbådsmand 137, 143, 151, 154, 164, 176
Håndværker, menig 143, 173
Håndværker under udkommando 179, 214
Håndværkerkorps 17, 72, 172, 173, 182
Håndværksstokken 137, 147, 150, 151, 168
Hårpung 93

Indrullerede 14, 15, 190
Ingeniørelev 107
Ingeniørkadet 107, 215
Intendant, se tillige Intendanturkorps 211, 215
Intendanturkadet 107
Intendanturkorps 68, 114
Islandsk trøje 14

Jagtkaptajn 33, 82
Jaket 157
Jakke 48, 62, 70, 76, 167, 213
Jakke, hvid 70
Juel, Jens, maler 30, 31
Juel, Niels, generaladmiralløjtnant 137
Jørgensen, C., kaptajnløjtnant 95

Kabuds 139, 141
Kadet 89, 205, 207, 211, 212, 214, 215
Kadetanker 107, 109
Kadet i reserven 107
Kadetmånedsløjtnant 86
Kadetofficer 31, 37, 40, 211
Kadetunderofficer 90, 93, 99, 102, 104, 106, 211
Kam 191, 192
Kanoner 151, 155, 176, 177, 210, 215
Kappe 60, 68, 150, 167
Kaptajn 31, 39, 42, 52, 64, 68, 72, 213, 214
Kaptajnløjtnant 31, 39, 42, 52, 57, 76
Kasket 48, 55, 57, 62, 79, 102, 111, 122, 141, 167, 173, 189
Kavaj 191
Kierulff, A. C., overauditør 133
Kirurg, se Lægekorps
Kittendorff, Ad., lithograf 209
Kjole, blå 20, 22, 31, 33, 91, 110, 117, 125, 130, 133, 143, 167
Kjole, grå 19, 89, 137
Kjole, rød 17
Kjortel 14, 19
Klædeskjole 137, 138, 141, 190

Knapper 17, 20, 22, 23, 24, 25, 42, 95, 111, 141, 169, 178, 192
Knapkadet 107
Kniv 192
Knæbenklæder, se benklæder
Kokarde med hvidt kors 209
Kokarde, rød/gul 29, 94
Kokarde, rød/hvid 52, 166, 173, 192, 193, 194
Kokarde, sort 33, 52, 91, 94, 117, 152, 166
Kommandør 31, 39, 42, 52, 62, 68, 213, 214
Kommandørkaptajn 31, 39, 42, 52, 76, 205
Konstabel 138, 142, 143, 151, 189, 202, 203, 205
Konstruktionspersonel 151
Kontreadmiral 65, 205, 215
Kontraepaulet 42
Kordons 33
Korporal 138
Korpsemblem, se tjenestegrensemblem
Korpsfarve, se tjenestegrensfarve
Korpsmatros 189
Korpssabel M/1856, se sabel
Kors, guldbroderet 136
Krampe 33, 99
Krave 17, 25, 27, 31, 33, 133, 192
Krave med hvide striber 189, 194
Krieger, J. W. C., kaptajn 43
Kvarterchef 107
Kvartermand 138, 143, 159, 169, 177, 179, 180, 182, 210
Kvartermester 137, 169, 176, 184
Kystdefensionen 188
Kystkadet 108
Kystofficer 87, 107
Køjetøj 93
Kårde 17, 20, 89, 94, 103, 114, 119, 124, 130, 134, 142, 143, 152, 178
Kaas, F. C., kommandør 93

Lahde, G. L., kobberstikker 200, 201, 202, 203
Landgangskompagniudrustning 215
Langtrøje 107, 178, 184, 189
Livgehæng, se gehæng
Lommer 20
Lommetørklæde 93
Lorentzen, C. A., maler 198
Lützow, A. F., kommandør 91
Lægekorps 65, 117
Lærer v. Søkadetakademiet 130, 211
Lærling 138, 151, 173, 210
Lærlingekompagni 89
Lærredsmundering 137, 138, 141, 190
Løber 151
Løjtnant 57, 210, 212
Løjtnant i Søofficerskorpset 180
Løvehovedsabel, se sabel

Marineartillerist, værnepligtig 194
Marineingeniør 112
Marineminister 64
Marineministeriet, departmentchef i 72
Marineministeriet, direktør for 72
Maskinist 215
Maskinkadet 109

Maskinkorps 65, 110
Maskinkorpset, chef for 72, 110, 111
Maskinmester, se tillige Maskinkorps 182
Mastemager 138, 151
Materielmester 184
Math 189
Matros i Divisionerne 137, 143, 151, 202, 207
Matros, indrulleret 209
Matroskorps 151, 166, 172, 176, 177
Matros- og Søminekorps 180, 182
Menig, fast 14, 137, 152, 166, 173, 189, 214
Merkurstav 115
Messejakke 70, 72, 76, 107, 214, 215
Mester 138, 141, 147, 150, 152, 164, 166, 167, 168, 173, 178, 180, 202, 210
Mestersvend 138, 141, 147, 152, 158, 164, 166, 167, 168, 173, 177, 179, 180
Michelsen, O. W., kaptajn, ... 51, 170
Månedsløjtnant 86

Nathue 93
Natskjorte 93
Nissen, S. A., ... 71, 73, 196, 213
Næsted, Jørgen, sværdfeger 98

Officer af B-linien 188
Officer af Specialgruppen 188
Officiant 178
Opslag 17, 19, 20, 22, 24, 33, 39
Ordensdekorationer 55, 64, 68, 72, 76, 200
Orlogskaptajn 57, 76, 210
Orlogspræst 136
Overarkelimester 138
Overartillerimester 182
Overauditør, se auditører
Overbådsmand 177
Overfenrik 188
Overintendant, se tillige Intendanturkorps 182
Overkanoner 145, 147, 151, 164, 176, 177, 207, 212, 214
Overkjole 42, 60
Overkonstabel 169, 176, 177, 189, 215
Overlæge, se tillige Lægekorps 207
Overmaskinmester 110
Overmatros 177
Overmundering, se kjole
Overmunderingskommissionen 169
Overskibsminør ..... 1)
Overskipper 137
Oversøminemester 179, 182
Oversøminør 180
Overtrækstøj 106
Overtøj 42

Paletot, se jakke
Pantalons, blå 33, 37, 39, 42, 99
Pantalons, grå 151
Pantalons, hvide 33, 42, 48, 54
Paradedragt, blå 215
Paradedragt, hvid 215
Paryk 29
Patrontaske 89, 94, 143
Pensioneret officer 37, 39

Pensionist ... 163
Peymann, H. E., general ... 198
Pike ... 143
Piskebånd ... 93
Pjækkert ... 60, 215
Politibetjent ved Orlogsværftet ... 215
Pompon ... 193
Porte-épée, se felttegn
Premierløjtnant ... 31, 39, 42, 52, 64, 76, 79, 213, 214, 215
Proviantforvalter ... 114
Proviantpersonel, se Intendanturkorps
Præst, se orlogspræst
Pælebukker ... 151

Rabatter ... 31, 33
Rebslager ... 151
Regleringskommissionen ... 191
Regnfrakke ... 214
Regnskabsfører, se Intendanturkorps
Regnskabsvæsenet, chef for ... 130
Reserveintendant, se Intendanturkorps
Reservekirurg, se Lægekorps
Reserveløjtnant ... 87
Reserveofficer ... 86
Reserveunderofficer ... 215
Ridderkors, se ordensdekorationer
Rieter, Jacob, kobberstikker ... 200, 203, 204
Rømer, Christian F., forlag ... 214

Sabel ... 111, 115, 125, 127, 133, 147, 177
Sabel, holstensk ... 169, 176, 179
Sabel, kadetter ... 98, 103
Sabel, korpssabel M/1856 ... 173
Sabel, Løvehovedsabel ... 152, 169
Sabel, officerer ... 33, 48, 55, 62
Sabelgehæng, se gehæng
Schoutbynacht, se admiral
Sehested, C. T., schoutbynacht ... 13
Seidelin, Jens, kaptajn ... 47
Seifert, C. L., firma ... 215
Sejlmager ... 138, 151
Sekondløjtnant ... 31, 39, 42, 52, 64, 68, 72, 76, 205, 207, 213
Selskabsdragt ... 70
Selskabstrøje, se messejakke
Senn, J., maler ... 200, 203
Sergent ... 137, 143, 151, 164, 188, 203
Simonsen, Niels, maler ... 209
Skibbygger ... 138
Skibbygmester ... 180
Skibbyggeriet, direktør for ... 64, 68, 72, 112
Skibbyggeriet, underdirektør for ... 64, 68
Skibmand ... 137, 151
Skibshuggert ... 143, 209
Skibsklædning ... 137
Skibslæge, se tillige Lægekorps ... 211
Skibsminør ... 180
Skibspræst, se orlogspræst
Skibssabel, se sabel
Skibssekretær, se Intendanturkorps
Skipper ... 137, 138, 151, 164, 166, 167, 173, 177, 210

Skjorte 190, 192, 194
Skjortekrave, se krave med hvide striber
Sko 90, 137, 139, 190, 191
Skriver 151, 162
Skrædermestrenes forening 63, 213
Skulderbånd, se adjudantsnor
Skuldergehæng, se gehæng
Skulderdistinktioner 79
Slag 72, 214, 215
Slips 194
Smed 151
Snedker 151, 160
Sneedorff, H. C., kommandørkaptajn 95
Snørebånd 97
Sporer 80
Stabsdistinktion 68
Stabsintendant 115
Stabskirurg 205
Stabslæge 117, 202
Stabsmaskinmester 113
Stabsofficer 48, 54, 72
Stadsmundering, se galla
Stibolt, Jens Peter, kaptajn 41
Stortrøje 176, 192, 194
Struensee, J. F., geheimekabinetsminister 25
Strømper 14, 89, 93, 137, 139, 140, 190
Stråhat 197
Støvler 33, 99
Suenson, Edouard, kaptajn 104
Søartillerikompagni 17
Søkrigsartikler 22
Søløjtnant af 1. og 2. gr. 76, 79
Søminekorps 65, 179
Søminemester 179
Sørgedragt for officerer 19, 25
Søtøjhusløjtnant 164, 173, 177

Tambur 137
Tapriffel 209
Taskelomme 55
Tjenestegrensemblem 112, 115, 167, 173, 177, 179, 184, 188, 189
Tjenestegrensfarve 61, 111, 112, 114, 115, 116, 124, 184
Tjenesteuniform 62, 122
Tordenskiold, Peter, viceadmiral 13
Topsøe-Jensen, Th., kontreadmiral 202
Tropeuniform 214, 215
Trøje 139, 140, 141, 143, 150, 167, 173, 192
Tuxen, Louis, admiralitetskommissær 127
Tættekam 191, 192
Tøjhusløjtnant 179, 180
Tømmermand 137, 138, 151
Tørklæde 191

Udmærkelsestegn 176
Underarkelimester 138
Underbådsmand 177, 215
Underfoer 17, 27
Underkanoner 151, 176, 177, 214, 215
Underkonstabel 189
Underkvartermester 184

Underlæge 108, 215
Undermester af Håndværkerkorpset 180
Undermundering, se vest og benklæder
Underofficer 14, 137, 143, 151, 166, 167, 173, 214
Underofficer af reserven 215
Underskibsminør 180
Underskipper 137
Undersøminemester 179
Undertøj 190, 192, 197
Uniform, hvid, se tropeuniform

Vagtskilt 213
Vanter 14, 191
Vest 17, 19, 20, 22, 33, 48, 92, 94, 95
Viceadmiral 34, 65, 132
Vægter 157
Værftsafdelingen 62, 65
Værftsløjtnant 179, 180
Værnepligtig, menig 192, 194, 210, 212, 213, 214, 215
Våbenfrakke 173

Wiborg, Niels, admiralitetskommissær 127
Wolff, C. L., sekondløjtnant 56
Wulff, Christian, kontreadmiral 202
Wulff, Christian Nicolay, kaptajn 202

Ærmeopslag, se opslag
Ærmedistinktioner . 39, 61, 62, 76, 79, 111, 112, 114, 115, 116, 118, 124, 127, 130, 133, 167, 173, 177, 178, 184, 189
Æskulapstav 122, 124

Distinktioner 1909, officerer og ligestillede — *Bilag 1.*

Ærmedistinktion galonernes antal og bredde	1 à 1,4 cm 3 à 2,8 cm	1 à 1,4 cm 2 à 2,8 cm 1 à 1,4 cm	1 à 1,4 cm 1 à 2,8 cm 2 à 1,4 cm	4 à 1,4 cm	1 à 1,4 cm 1 à 0,7 cm 2 à 1,4 cm	3 à 1,4 cm	2 à 1,4 cm	1 à 1,4 cm 1 à 0,7 cm	1 à 1,4 cm	korpsfarve	korpsemblem
Epauletter med sølvbroderede distinktionsmærker	med tykke kantiller i blankt guld					med tynde kantiller i mat guld					
	krone og 3 stjerner	krone og 2 stjerner	krone og 1 stjerne	krone, roset og anker	krone og anker	krone roset og anker	krone og anker	anker			
Søofficerskorps	admiral	viceadmiral	kontreadmiral	kommandør		kaptajn*	premierløjtnant	løjtnant	sekondløjtnant	ponceaurød	
Maskinkorps				korpschef	marinestabs-ingeniør	marine-overingeniør	marineingeniør af 1. grad	marineingeniør af 2. grad maskinmester	ingeniør-assistent	karmoisinrød	tobladet skrue og anker overkors
Intendanturkorps					stabs-intendant	overintendant	intendant over 6 års tj.	intendant under 6 års tj.	intendantur-assistent	lyseblå	merkurstav og anker overkors
Lægekorps					stabslæge	overlæge	korpslæge		reservelæge	ponceaurød	æskulapstav og anker overkors

* Den ældste trediedel af kaptajnklassens tykke kantiller i blankt guld med krone og anker som distinktionsmærke.

Uniformer, 1. division 1816

Artilleri- og matroskorps

Bilag 2

		krave	opslag	hat	
fyrværker skipper	kjole	rød	røde m. 3 knapper	rund filthat m. korpsemblem	sabel i livgehæng
overkanoner sergent højbådsmand	kjole	rød	røde (uden knapper)	rund filthat m. korpsemblem	sabel i livgehæng
kanoner skibmand	kjole	rød	blå	rund filthat m. korpsemblem	sabel i livgehæng
underkanoner bådsmandsmath	jaket	blå m. rødt omslag rød kant	blå m. 2 gule uldsnore	rund filthat m. korpsemblem	arbejdsklæder: grå trøje krave m. rød kant og rød granat/anker på opslag 2 gule snore
løber	jaket	blå m. rødt omslag rød kant	blå m. 1 gul uldsnor	rund filthat m. korpsemblem	
helbefaren konstabel helbefaren matros	trøje	blå m. rød kant	blå m. 1 gul uldsnor	rund lakeret filthat m. korpsemblem	arbejdsklæder: grå trøje krave m. rød kant og rød granat/anker på opslag 1 gul snor
halvbefaren konstabel halvbefaren matros	trøje	blå m. rød kant	blå	rund lakeret filthat m. korpsemblem	arbejdsklæder: grå trøje krave m. rød kant og rød granat/anker
artilleri- lærling matros- lærling	trøje	blå m. rød kant rød granat/anker		rund filthat	

		krave	opslag	hat	
konstruktør skibbygmester pælebukkermester m.fl.	kjole	rød, ½ smal guldgalon	røde, 1 smal guldgalon	trekantet	sabel, felttegn af guld og brandgul silke
øvrige mestre	kjole	rød, 1 smal guldgalon	røde (ingen galon)	trekantet	sabel, felttegn af guld og brandgul silke
mestersvend	kjole	rød	røde	trekantet	sabel uden felttegn
sergent løber	som 1. division, men uden hatteplade				
konstruktionsass.	kjole	rød	røde	trekantet	
kvartermand	kjole	rød	røde	rund filthat	
formand	kjole	rød	blå	rund filthat	
skriver	jaket	blå	blå	rund filthat	
håndværker 1. kl.	jaket	rød	blå, 2 gule uldsnore	rund filthat	
håndværker 2. kl.	jaket	rød	blå, 1 gul uldsnor	rund filthat	
håndværker 3. kl.	jaket	rød	blå	rund filthat	
håndværker 4. kl.	trøje	rød	blå	rund filthat	
pensionist 2. kl.	grå kjole	rød	grå	rund filthat	

		krave	opslag	hat	
søtøjhusløjtnant	kjole	rød	røde	trekantet	epauletter uden kantiller, blå stribe m. forgyldt granat sabel i livgehæng, felttegn
skipper	kjole	blå, guldgalon m. rød kant, anker	blå, opsnittet, m. guldgalon m. rød kant	trekantet	sabel i livgehæng, felttegn af guld og brandgul silke, i dgl. tj. frakke, kasket m. guldgalon
underoff. 1. kl.					
overkanoner højbådsmand sergent	kjole	blå, korpsemblem blindt knaphul m. ankerknap	blå, opsnittet m. 3 knapper	trekantet	Løvehovedsabel i livgehæng, sølvfelttegn, i dgl. tj. frakke, kasket m. rød lidse fra 1845: rød kant om krave og ærmeopslag
underoff. 2. kl.					
kanoner skibmand	kjole	blå, korpsemblem	blå, runde	rund filthat m. hatteskilt	Løvehovedsabel i livgehæng i dgl. tj. frakke, kasket m. rød lidse
underoff. 3.kl.					
underkanoner bådsmandsmath	jakke	blå, rød kant, korpsemblem	blå, rød kant på venstre ærme 2 sparrer m. knap	rund, blank m. hatteskilt	fra 1846: Løvehovedsabel i skuldergehæng
løber	jakke	blå, rød kant, blindt knaphul	blå, rød kant på venstre ærme 2 sparrer m. knap	rund, blank	fra 1846: holstensk sabel i livgehæng
1. menigmandskl.					
overkonstabel kvartermester	trøje	blå, rød kant, korpsemblem	blå, rød kant på venstre ærme 1 sparre m. knap	rund, blank m. hatteskilt	fra 1846: jakke i st.f. trøje Løvehovedsabel i skuldergehæng
helbef. konstabel helbef. matros	trøje	blå, rød kant korpsemblem	blå, rød kant på venstre ærme 1 sparre (u. knap)	rund, blank m. hatteskilt	
2. menigmandskl.					
halvbef. konstabel halvbef. matros	trøje	blå, rød kant korpsemblem	blå, rød kant på venstre ærme 1 barre	rund, blank m. hatteskilt	
arsenal- og Holmens arbejdsmand	trøje	blå, rød kant divisions nr.	blå, rød kant	rund, blank	
vægter	trøje	blå, rød kant divisions nr.	blå, rød kant	sort læderkasket m. kgl. chiffer	
lærling	trøje	korpsemblem	intet	rund, blank	
dreng	trøje	intet	intet	rund, blank	

		krave	opslag	hat	
mester	kjole	blå, guldgalon m. rød kant, blindt knaphul	blå, opsnittet, guldgalon m. rød kant	trekantet	kårde, felttegn af guld og brandgul silke i dgl. tj. frakke, kasket m. guldgalon
mestersvend m.fl.	kjole	blå, guldgalon m. rød kant, blindt knaphul	blå, runde, guldgalon m. rød kant	trekantet	kårde, felttegn af guld og brandgul silke i dgl. tj. frakke, kasket m. guldgalon
underoff. 1. kl. kvartermand billedhugger m.fl. dampmaskinmester	kjole	blå, blindt knaphul	blå, opsnittet m. 3 knapper	trekantet	i dgl. tj. frakke, kasket m. rød lidse fra 1846 holstensk sabel m. sølvkvast, livgehæng
underoff. 2. kl. formand underdampmask.m. skriver 1. kl. m.fl.	kjole	blå, blindt knaphul	blå, runde	rund filthat	i dgl. tj. frakke, kasket m. rød lidse fra 1846 holstensk sabel, livgehæng
underoff. 3. kl. dampmask. ass. opsynsmand v. dokken håndværker 1. kl.	jakke	blå, rød kant korpsemblem (for de håndværkere, der bruger økse og hammer)	blå, rød kant på venstre ærme 2 sparrer	rund filthat	fra 1846 holstensk sabel i skuldergehæng
håndværker 2. kl. skriver 2. kl.	jakke	øvrige blindt knaphul	blå, rød kant på venstre ærme 1 sparre		
1. menigmandskl. håndværker 3. kl. skriver 3. kl.	jakke	blå, rød kant korpsemblem (for de håndværkere, der bruger økse og hammer) øvrige blindt knaphul	blå, rød kant	rund filthat	
2. menigmandskl. håndværker 4. kl.	trøje	blå, rød kant korpsemblem (for de håndværkere, der bruger økse og hammer) øvrige blindt knaphul	blå, rød kant på venstre ærme 1 barre	rund filthat	
arbejdsmand bolteslager begsyder	trøje	blå, rød kant divisions nr.	blå, rød kant	rund filthat	
lærling	trøje	blå, korpsemblem el. blindt knaphul	blå, (lærling af 1. kl. rød kant om overkant)	rund filthat	
pensionist		samme mundering, som da de var i tjenesten, men uden emblemer på kraven			

		krave	opslag, ærmedistinkt.	hat	
søtøjhusløjtnant skipper	frakke	opstående m. blindt knaphul	taske m. 3 knapper	trekantet	kontraepaulet m. blå stribe og granat/anker sabel i livgehæng, felttegn af guld og rød silke i dgl. tj. sek. Itns. Brandebourgs, kasket m. guldgalon, dolk
mester	frakke	opstående, dobbelt guldgalon	runde, dobbelt guldgalon	trekantet	sabel i livgehæng, felttegn af guld og brandgul silke i dgl. tj. sek. Itns. Brandebourgs, kasket m. guldgalon
mestersvend	frakke	opstående, enkelt guldgalon	runde, enkelt guldgalon	trekantet	sabel i livgehæng, felttegn af guld og brandgul silke i dgl. tj. frakke uden guldgalon kasket m. guldgalon
Artilleri- og Matroskorpset underoff. og menige overkanoner højbådsmand	frakke	opstående, korpsemblem	spidse, 3 gule uldsparrer hvorover 2 rosetter	kasket, 3 gule uldsnore m. rød kant	sabel i skuldergehæng m. sølvfelttegn
kanoner bådsmand	frakke	opstående, korpsemblem	spidse, 3 gule uldsparrer hvorover 1 roset	kasket, 3 gule uldsnore m. rød kant	sabel i skuldergehæng, felttegn af uld
underkanoner bådsmandsmath	frakke	opstående, korpsemblem	spidse, 2 gule uldsparrer hvorover 1 roset	kasket, 2 gule uldsnore m. rød kant	sabel i skuldergehæng felttegn af uld
overkonstabel kvartermester	frakke	opstående, korpsemblem	spidse, 1 gul uldsparre hvorover 1 roset	kasket, 1 gul uldsnor m. rød kant	sabel i skuldergehæng felttegn af uld
konstabel matros	frakke	opstående, korpsemblem	spidse, 1 gul uldsparre	hue	
underkonstabel halvbef. matros	frakke	opstående, korpsemblem	gul uldbarre på venstre underarm	hue	
Håndværkerkorpset kvartermand	frakke	opstående, korpsemblem	runde, 3 røde uldsnore	kasket 3 røde uldsnore	sabel i livgehæng, sølvfelttegn
formand	frakke	opstående, korpsemblem	runde, 2 røde uldsnore	kasket 2 røde uldsnore	sabel i livgehæng felttegn af uld
håndværker	frakke	opstående, korpsemblem	runde	kasket	

ærmedistinktion	3 guld sparrer 2 guld rosetter	3 guld sparrer 1 guld roset	3 uldsparrer	2 uldsparrer (på overærmet)	korpsfarve	korpsemblem
felttegn eller sabelkvast	felttegn af forsølvet metaltråd med kerne af rød silke		sabelkvast af gult uldgarn med rød kerne			
Artillerikorps	overkanoner	kanoner	underkanoner	overkonstabel	mørkeblå	kanon og anker overkors
Matros- og Søminekorps	overbådsmand	bådsmand	underbådsmand	overmatros	mørkeblå	torpedo og anker overkors med sømine nedenunder
Maskinkorps	maskinist af 1. kl.	maskinist af 2. kl.	maskinist af 3. kl.	maskinoverkonstabel	karmoisinrød	tobladet skrue og anker overkors
Intendanturkorps	underintendant af 1. kl.	underintendant af 2. kl.	underintendant af 3. kl.	intendantur- overkonstabel	lyseblå	merkurstav og anker overkors

Rettelse til billedteksten side 118: *Surgeon 1837* skal være *Surgeon 1798.*

Correction Illustration page 118: *Surgeon 1837* read *Surgeon 1798.*